

**Yeshiva University's
Center for the Jewish Future
and**

Congregation Keter Torah present

*Mourning for
Yerushalayim in 2016
Tisha B' Av 5776*

Rabbi Dr. Jacob J. Schacter

jschacte@yu.edu

August 14, 2016 • י' אב תשע"ו

The Worldwide Webcast is sponsored

in appreciation of Rabbi Dr. Jacob J. Schacter & Yeshiva University and in commemoration of the 38th Yahrzeit for Helen Friedman Kuflik, Hodel Ruchama bat Avraham Shlomo v'Etta Malka, by Dr. Alan and Shuli Rockoff of Boston.

**Tisha B'av Presentation hosted and sponsored
by Congregation Keter Torah, and by**

Diana & Michael Feintuch and family to commemorate the yartzeit of Michael's grandfather,
Dovid Leib ben Shmuel Zelleg, David Boodman, z"l

Batya & Nachman Paul to commemorate the yartzeit of Batya's grandfather,
Chaim Eliezer ben Zalman, Eli Muller, z"l, and in memory of Rochel Leah bat Moshe,
Rochelle Shoretz, z"l

**THE SIGNIFICANCE OF
THE TENTH OF AV:
HISTORY AND
THEOLOGY**

הלכות תשעה באב סימן תקנ תקנא

וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה (ו) וא"צ להפסיק בהם מבעוד יום: ג (ג) (ח) יכל ד' צומות הללו אם חלו להיות בשבת (ט) נדחק לאחר השבת: הנה (י) ולא פלו (ד) [נ] עבר שנת קורס (יא) בשמירת ומנחה ופלו (יב) ולא"כ עושין (ה) המופה (ועל פי רמ"ט סתף ד' אט משלימן המעמים): ד' בשבת ולקרות ויחל (יב) ולא"כ עושין (ה) המופה (ועל פי רמ"ט סתף ד' אט משלימן המעמים): ד' בשבת קודם לצום מכריז שליח צבור הצום חתך מטי' באב וצום כפור וצום פורים וסימנך אכ"ף עליו פיהו (ומנחה האשכנזים שלא להכריז שום אחד מהם) (*):

ג טעה בגולה ה יסר ר"י טע וכן נכנס ע"כ סלקת פנתי ד' סעודה * אורן טענת ומקום טענת פי' סתן וסג"ד

סדרה הש"ס

בשלישה פרקים פרק רביעי תענית

כ"ט

עין משפט ו"ר מצוה

כ"ט סדרה ט"ז עין משפט:

(ו) **דכתיב** עד חמס ימים הוא לאו ל"ב בסיון: פי' תשוב מעשרים ימים של ר"ח אייר עד שש תמוז ט' ימים תמוז כל בסיון ל"ט ועד חמס ימים היו שלשים ימים א"ס ק לפי זה תמוז מעשרים ותים לתום הגזי דהו אייר חמס שלם עד ל"ב דסיון ו' ימים טכסכו מאי ה' הרי ל"ג דל מתייהו כ' ימים דמעשרים כחמס נעלה העק וחיהר לה שני ימים פשו ל"ג דל יומא מן שלשה שהאחד מן ה' ימים היה בכלל החמס (ח) שאיר חמס פשו לה ל"ב: *

סדרה ט"ז עין משפט:

אמר תמוז דההיא שנה מלוי מלויה. וטעו ארזו תשלש ימים כדי שיכלו האי' ימים נקשעה בל"ג שלשים יום דתמוז ואחד דסיון ובל"ג שלם המרגלים ותקעה בל"ג הרי ארבעים ימים וזיום תקעה בל"ג שב המרגלים מתיי' הארץ: **וישעב ענייכם** א"ס ארבעים ימים ולא הספיקו למד ימיהם ה' אלהיט עד שנת הריבויים וט' פי' בחייה פסקו י' כ' פעמים ימיהם ולא הספיקו למד האי' עד שנת וכנסו ויאמר ר"י **ואמ"ר** וז"ל ארזו פסקו כלל בתמוז שיר של מל"ג ארזו ל"ט ק' ארזו ארזו פסקו וכיחש' מתיי' חלייה נקט פירוש חלייה כיו' כשו אל' ככתולה דהיי' לשון קניה כשו שקרין השולם רחמי"ל בל"ג: *

[כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה

רבה אמר ר' יוחנן (ה) (*אוהו היום ערב) תשעה באב היה אמר לדה הקבה אתם בביתם בכיה של תנע ואני קובע לכם בכיה לדחות דרב הבית **בראשונה** (ז) דכתיב **ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת חשע עשיה** [שנה] למלך נבוכדנצר מלך בבל בא נבוכדנצר רב מבידס עבר מלך בבל **החמישי** וישורף את בית ה' וגו' וכתוב **ובחדש החמישי בעשור לחדש** היא שנת חשע עשיה [שנה] למלך נבוכדנצר מלך בבל בא נבוכדנצר רב מבידס עמד לפני מלך בבל ביהושלם וגו' ותניא א' אפשר לומר בשבעה שדרי כבר נאמר בעשור וא' אפשר לומר בעשור שדרי כבר נאמר בשבעה הא כיצד בשבעה נבנסו נברים להיכל ואבלו וקלקלו בו שבעי שמיני **וחשעי** סמך לחשבה הציזו בו את האור והיה חלק וחלק כל היום כולו **שנאמר** *א' לנו כי פנה היום כי יצפו צללי ערב והיינו דאמר רבי יוחנן (ז) אלמלי הייתי באורח החד לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שזו של היכל בו נשרף ורבנן אידאלא רפורענותא עדיפא **ובשנה** **מלך** ורתיא *מגלגלין וזכו ליום זכאי וחובה ליום חייב אמרו **בשדרב** בית המקדש **בראשונה** (י) אוהו היום ערב תשעה באב היה ומצא שביעית היתה ומשמרתה של יחידייב היתה חלואים היו אמרי' שיהי ועומדין על דוכנם

[כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה

הוא שיר של יום רביעי והוא דלמתי ליה כיום ראשון חלייה בעלמא (ו) הוא דעפל בשמייהו כדלמתינן בערבין (ד' י"ב) פי' חלייה קינה שק תרגס ונתן בן שוראל שק קינה (וחקלא ח) מול חלייה וכמו אל' ככתולה תגורח שק על בעל נעוריה נבד' **ויחזו** את קלס ויבבו העם בלילה ההוא *אמר ר' יוחנן (ה) (*אוהו היום ערב) תשעה באב היה אמר לדה הקבה אתם בביתם בכיה של תנע ואני קובע לכם בכיה לדחות דרב הבית **בראשונה** (ז) דכתיב **ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת חשע עשיה** [שנה] למלך נבוכדנצר מלך בבל בא נבוכדנצר רב מבידס עבר מלך בבל **החמישי** וישורף את בית ה' וגו' וכתוב **ובחדש החמישי בעשור לחדש** היא שנת חשע עשיה [שנה] למלך נבוכדנצר מלך בבל בא נבוכדנצר רב מבידס עמד לפני מלך בבל ביהושלם וגו' ותניא א' אפשר לומר בשבעה שדרי כבר נאמר בעשור וא' אפשר לומר בעשור שדרי כבר נאמר בשבעה הא כיצד בשבעה נבנסו נברים להיכל ואבלו וקלקלו בו שבעי שמיני **וחשעי** סמך לחשבה הציזו בו את האור והיה חלק וחלק כל היום כולו **שנאמר** *א' לנו כי פנה היום כי יצפו צללי ערב והיינו דאמר רבי יוחנן (ז) אלמלי הייתי באורח החד לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שזו של היכל בו נשרף ורבנן אידאלא רפורענותא עדיפא **ובשנה** **מלך** ורתיא *מגלגלין וזכו ליום זכאי וחובה ליום חייב אמרו **בשדרב** בית המקדש **בראשונה** (י) אוהו היום ערב תשעה באב היה ומצא שביעית היתה ומשמרתה של יחידייב היתה חלואים היו אמרי' שיהי ועומדין על דוכנם

[כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה

[כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה

[כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה

[כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה

[כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה [כ] א' א"ס חלייה

הלכות תשעה באב סימן תקנו תקנה

לד באר הגולה

בשומע חפלה ואם לא אמר לא זה ולא זה (ד) אין מחזירין אותו: הגה והמנהג פשוט שאין ב מהל דמי ת אומרים נחם רק בחפלה (ג) מנהג של ת"כ לפי שאלו היתו ממקדש אש ולכן מחפליים אז על הנחמה (רוקם ואסדרהס) מי שאל כתיב יאמר נחם (ג) (ד) כצדק המון (מהרי"ל):

תקנה במוצאי תשעה באב אין אוכלין בשר. וכו סעיף אחד:

א יבטי'ב לעת ערב הציחו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה (א) כיום עשירי ומפני כך * מנהג כשר (א) ולא (ב) * שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין ליל עשירי ויום עשירי: הגה רס ממירין (ג) * עד (ג) [ג] חלות היס ולא יומר (הגהות מיימוני) אס חל ת"כ בשנת ונדחה ליום א' (ג) [ג] מותר לאכול בשר ויין יום ב' (ד) אכל בלילה (ד) [ד] אסור (ה) מטיי אכלות של יום (מהרי"ל):

תקנוט מנהגי ת"ב ודין מילה בתשעה באב. וכו יי סעיפים:

דרומא נתן חנה צפוראי נהגין חדשה מיבריא נהגי שבתה חורין רבנן ושיבריא למנהוג טרבנן דציפורין * רבי ירמיה בשם רבי חייה בר בא ברין היה שיה מתענן בעשירי שבו נשרף בית אלהי למת בתשיעי שבו התחילה הפורענות * ותני כן בשביעי נכבדו לחוט בשמיני היו סקרין בו בתשיעי הציחו בו את האור ובעשירי נשרף רבי יהושע בן לוי ציים תשיעי ועשירי רבי אבון ציים תשיעי ועשירי רבי לוי ציים תשיעי וליל עשירי * ר' בא בר זבדא בשם רבי תנינה ביקש רבי לעקור תשעה באב ולא תצוה לו אמר לו רבי לעזר עמך הייתי ולא איתאמרת הכי אלא ביקש רבי לעקור תשעה באב שחל להזות בשבת ולא תצוה לו אמר הואל ותיזה ידוה אמרו לו ידוה למחר וגו'

יבטי'ב
נחם
כתיב יאמר נחם

מגילה נקראת פרק ראשון מגילה

10

עין משפט
נר מצוה

ספר
השם

ורחין בקרונה של נשרי. לא דוקא בקרונה אלא כלומר בקרונה ואלס האמר מחי איריא לרחן אפי' לאכול נמי מותר כדמצינן כריה (דף יח) אין לרה ואין שלם רט מתענין לא רט אין מתענין וי"ל דבין דקבלוה כבר אכזויע על מלמס מחמתה נס הס קבלוה: **ובקש** לעקור תשעה באב ולא יהו לו. קשה היכי סלקא דעתך דהאי תנא [ורבי] היה רלה לעקור ט' כבא לגמרי והא אמרינן (תענית דף ז:) כל האכל ושוחה בתשעה באב איט רואה כנחמה של ירושלים ושור דהא אין בית דין יוכל לבטל דברי בית דין חכינו אלא גדול הימט כחכמה וכמנן ויט לומר דלא רלה לעקרו * אלא מחמתא שיש בו יותר משאר תעניות וי' עני יס לומר דלה לעקרו מתשיעי ולקבוע בעשירי כדאמר ר' יוחנן (שם עט:): * איט דהא תוס קבועיה בעשירי: **שאסורים** כהספד. השיב רש"י וכי מי נתן כח לימי מגילת אסתר לרחות אביהם * אי איתא דכהספד נהאך משום דכתיב ימי משחה ושמה והא חזינן דכולי עולמא נהגו בו היתר אלא * והאי לא היי אלא לענין שאין טעלין על פניהם דלא היו יום לרה אלא יום שמה: **ודא** רבי בשבריא הוא. גראה שהיה (ו) בימי אכזויעים כשהיו יחד כדאמר במס' ע"ז (דף י"י) שגלה לשחרר בני שבריא ממס

(ג) מן האוקיינוס: ופכריה סוקס סוקס סיפוס יפוסע. לקוין ילפינן מקרא: וכי פסיטא לייס. שהיה מצני תמיסר מי שר בארביסר כמלכה: לא נדרסא. כמגילת תענית שהיה כבר כדתיבן כמגלה אסתר שאסר כהספד ותענית אלא לאסור כו' שדי סיפוסא. וזרע פשקן: בר יופיס סופס שקראו בו בני עירו: אפילו הימא בר יומיה היה גרסי' רבי שנסע בעינה כיום שקראו בו נסע ודוק קפיה לך יום טוב שאסר בעשיית מלכה האה קרא דכתיב שמה ומסחה ויום טוב כתיב מעיקרא קודם קבלה אבל בשעה קבלה לא קיבלו עליהן אלא שמה ומסחה לאסור כהספד ותענית אבל יום לא קיבלו עליהן: וכאסורים דרבי לא נסוג גרסינן. כמקדש של רבי לא נהגו איסור כדבר: נפיסס על שפסס. דכיון דשרים יום שמה הוא מותר לנסוע בעינה של שמה: כדטען פכרו עלו. י"ג תעניות שביד מתענין על הנשמים: ולא נסע * מן האסורים: כדמצינן: ובבבין * והא (ד) נפיסס נפיסס על שפסס

שמה
סוכן
עקר
קובי

3

אבל לאמחו של דבר נלמד דבר יחשב ביום שני, ודוקא
כשני הימים עומדים בספק, כדן דברים המסופקים,
ס"ל לברין שיקרא בראשון וכיוצא ביד, משא"כ ביד שיום
בראשון הוא ספק ח' ספק ע' ויום השני הוא ודאי ע' מעט
שיחשב בשני כשיגיע לעברו המעברי של קו הארץ. — וציווח
לפי"מ שראינו בחי" חים למ" פסחים (כ"ד: ד"כ לקביעת
דירחא) שז' וניל דייחשב ביום שני שהוא ספק ע' ספק ח',
דאי" ויהי יום עשירי, האר"ו אי הוינא החס קבענא לי בשעירי
משא"כ כשיחשב ביום שהוא ספק ח' ספק ע' חלו הוא יום
ח' ולא הועיל כלום עכ"ל. מבוחר ולענין ע"כ גם כשני הימים
כס בספק גמור יש להחשב ביום השני שהוא ספק ע' ספק ח'
ולא ביום בראשון שהוא ספק ע' ספק ח'. ומכא"כ ביד שיום
ראשון הוא ספק ע' ספק ח' ויום שני הוא ודאי ע', כנלמד
וכן.

הערפה בערב יום ט' כי ינמו ללוי פרז של יום י' עסיה סולך ודולק בו כל היום כולו עד כי בו
ינמו ללוי פרז: לא קבעתי אלא ב' מפני שרובו ט'. יש לדקדק בזה דהא איסו טופס קאמר לפיל
דמיום בלא מרגלים כפ"ב נקבע בו ביום נכיה לדורות ולשיטת התוס' נוחא דביאת מרגלים סיה
ביום ט' בערב ואח"כ בליל י' היתה נכיה שנקבע אז נכיה לדורות דו"ק: בגלגלין זכות ליום זכאי
ט'. כל המאמר מפורש בפ' אין נערכין: ע"ב ט' נאב היה ט'. גם נאבן אין נראה לפרש שבערב ט'
נאב ממש ביום ח' דהא ביום ט' נאב האינו בו הארז ואי המחלת כניסת העובדי טובים להיכל קאמר

מהר"א
הגות ט.

מכת חינוך משנה י"א

והנראה לענ"ד ונסקא מינה לדון גם כן, דלרבע לומות הללו מדברי
קבלה אין נקבע להם יום מיוחד עשרה בטבת או חשעה נאב
וכדומה, רק הדברי קבלה הוא על אלו המדשים דנטבת וחמוו ואז ומשרי
מחוייבים להחטנות נהם יום אחד, אבל לא נחייחד יום מיוחד רק לחיה יום
שרולה יוכל להחטנות רק באלו המדשים"ו, וראה לדבר דנפסוק [וכריה ח',
י"ט] אינו מטאר לחיה יום כלל, רק לום הרבעי ולום החמישי ולום העשירי
דהיינו המדשים אבל לא בלחיה יום. ואיכא לך עוד ראיות ברורות בעוה"י.
דהנה בראש השנה י"ח ע"כ פליגי ר"ע ורבי שמעון, דר"ע סוכר לום העשירי
היינו עשרה בטבת שבו סמך מלך נבל ורש"י אומר זה חמשה בטבת שבלה
שמועה לגולה וכו', וקשה דהם היו חיכך לאחר חורבן כדוע ומאי פליגי, פוק
חזי מה עמא דבר ומה היו עושין נבית שני דלו היה ששון ושמהה בלחיה יום
היו עושין, ונבית שני היו מנאים בית שמאי ובית הלל וחר מקבלי המורה
והיאך שכחו הדבר. וגם שם מטאר דנחשעה במח הונקעה העיר כמטאר
ברמיה [נ"ב ו'] ואין מחטנין בשנעה עשר, ומחרן רבא דבית שני נחרב
בשנעה עשר ט, ומוכא בתוס' שם ד"ה זה, וביס שני חמיר לן על כן מחטנין
בי"ו. וחמיה גדולה היאך יכולין אנחנו לעקור דברי קבלה שהוא כמורה הוה
להו לקטע גם י"ו ט, ואי משום דקשה על הל"ט, מ"מ היאך יוכלו לעקור
דבר מורה בקום ועשה לאכול ולשמות ושאר ענינים שהוא מדברי קבלה בשעת
השמד ח"ו כמטאר בראשונים [רמב"ן במורה האדם]. ועוד דר' יוחנן אמר
[מענינא כ"ט ע"א] אילו הייתי שם קבעתיו בעשירי ורבנן אמחלמא דפורענחא
עדיפא, והיאך אילו היה שם היה קובע בעשירי ובי בדדיה הדבר תלוי הלא
הוא מדברי קבלה כך היה רצונו יחברך וגיזרת הכתוב הוא.
אלא ודאי הוא הדבר אשר דברתי בעוה"י, דהקבלה לא קבעה יום מיוחד
כלל רק המדשים ובחיה יום מודע שרונים מחטנים, וכן בימי ששון
ושמהה בלחיה יום שרונץ במדשים הללו עושין ששון ושמהה, א"כ נבית שני
היה כל מקום נוהג כמו שהיו רוצים, ואשרי זה כשנחרב הבית בשניה והיו
רוצים לקטע הימים הללו לכל ישראל כשהו, כההו דחקיעות דהחקין רב

Gen
1000

פסלו ככאן כתיב: ססקות במנהגתינו. האחד למס און מחפצין בתשעה כחמו
מפני שכו הונקפה הסיר בראשונה כמו שאלו מחפצין כפסרה כסכת על סמיכת
מלך ככל . ושוד למס אלו מחפצין כשנפיה פסר כחמו מפני שכו הונקפה
הסיר כשנים ואלן אלו מחפצין על סמיכת רומיים כירושלם כשנים . וכזה הספק
דחק עלמו רבינו כרמבין ז"ל כהלכר אכלי יסנה יקחאו סמפיין מסס . ואינו
מספיק אלא אס נוסף ונלמד שהנכחיים שתקטו לוס כרביעי לא ייחדו כזה
אי זה יום וכתיבו הדבר מסור לכיד לסלפלו מיס אל יום פל לרה כיולא כה
ויסל הבקיעה כין שחסי כפי כו לו כיום אחר כל ססיל כחמו חדש הדבר
מסור כידן לקטמו כיום הבקיפי ונרלי ודלי שחס הונקפי כסיר כחדש אחר
כיו מחפצין כפי כרביעי ולא סיינו מחפצין כחמו חדש שנכפסה כו כיולא
כחפנית של סמיכת יד על ירושלם שאלו מחפצין פל רלשוו ולא על שי לסי
שך סקס כנכחיים כסיו סמוי כאלו סלרביעי חודשס אכל לא סקסידו פל
לחס יום מסס ולכד שחסי סרה מפין סרלשוור כנן בקיפס ספיר לו לאמי
שך סוס כנכחיים כחוס סקלס כשכסס סקסס ספיר כיו כמנחם ופליס מקט
לום כרביעי לחודי ככחיים וכזה כסלסן זס סססן . וסססן ספני סחל סלס
מלינו רמז ככמו לספריס כין לום סכרי כלמד פלח סכחון ומסננו

ססורה
הסיס

סדר תעניות אלו פרק שלישי תענית כו

עין משפט
נר מצוה

לד א מיי סיל סכני
תענית סלכס סו
(וסופיט א"ח סיסן
הקסס ספיף י"ח)
א ב ר"י ס"ז סלכס
כני מקדס סלכס א
סנן ספיין קפס :
ב ג מ"י סס סלכס ג
ג ד מ"י סס סלכס ג
ד ה מ"י סס סלכס ו
ה ו מ"י סס סלכס ו
ו ז מ"י סס סלכס ח
ז ח מ"י ס"ה סלכס
תענית סלכס ג סנן
ספיין חודס ג סור א"ח
סימן קפס :

שאני בני מחמד דלמינו כהו סכרות . ולהבי הו לומרים כלל
הגדול קודס שילכו ושחו וכפסוקי דזמרה טהנין למר
סחרים ודווקא ככפסוק דזמרה קודס התפלה אכל כשעת התלה און
לומרים אחר אלא כנפס כשנפיה וככרס מלחה :

אלו כנפס כשנפס . מחוך סכחוב ט טחן לחס לכל כסר (חלסיס
ק"ו) נלה להלמר על הכשע : דלפי נוכר . סס ארס לו מקס :
דכפס ככפ : יין וסכרות ופשפי ולא ילמרו הלל :
הדרן עלך סדר תעניות אלו
תודה אור

הדרן עלך סדר תעניות אלו

בבל יום שש בו הלל און בו
מעמד סחרים . סי' דהייס
הטובה דכשאר יום טוב לא משכחם
לה בלא קרבן מוסף :

קרבן מוסף און בו נעילה .
פירוש יום סקרבין בו
מוסף און בו נעילה לפי סטרוחין סס
כמוסף ואון להס פנחי לומר נעילה :

קרבן עניס און בו מנחה .
מאס דעד המנחה הו
סרודים כקרין העניס אכל יס בו
נעילה דכל ק לא הו מלחמים
עד שעה נעילה דלמר כן סוחי
ק הו וכו' :
מנחה

רבינו הנאל
בשלשה פסוקים
ב ש ב ג
הבניס טחאן א"ח
כפיהס כו' :

רבינו גרשום
בשלשה פסוקים בו
בתעניות
ובסעודת וד א י
סכסדות און ככל יום
אלא לכך חשב פק
כאני עכסו דלא כל
ישראל און אלא סל
אחו סססר ובתעניות
יס כל ישראל ויס
ססו ר' פוקס כיום :

הנהגת הביה
(א) תעני כל יום סס
ט כלל און בו סססד
כסכרות טו און ט
נעילה טו און ט
כמחה טו כול וכן
כמסן : (ב) סס כפיין
ט כני וסחל . רל סיל
זחל : (ג) רל ס"ד
כניס טו כיו סוליס
ליחוסיס כניס טו על
קין אכיסס וכסל סו
ט כול וסדיל (ד) ר"ח
כו יום ר"י און ר"י

אלא על נפש שבועה וכרס מלאה אינו הוא
רב פפא איקלע לבי כנישאת דאבי גובר
וגזר הענית וירדו להם גשמים עד הצות
ואמר הלל ואחד כך אכלו ושחו שאני בני
מחמד דשביד בהו סכרות :

הדרן עלך סדר תעניות אלו

בשלשה פריס בשנה כרגים נושאין
את כפיהן ארבע פעמים ביום
בשחרית כמוסף בכנדה ובנעילה שערס
בתעניות ובמעסדות וביום הכפורים אלו
הקרבנות מעסדות לפי שנאמר יצו את בני ישראל
אח קרבני להמי יוכי היאך קרבנו של
אדם קרב והוא אינו עומד על גביו התקינו
גביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות

על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים של כרגים של ליום ושל
ישראלים יהניע זמן המשמר לעלות כרגים וליום עולים לירושלים וישראל
שבאותו משמר כתבנסן לעריהן וקראין כמעשה בראשית (ואנשי המעמד
היו מתעניין ארבעה ימים בשבוע מיום ב' ועד יום חמישי ולא היו מתעניין
ערב שבת מפני כבוד השבת ולא באחד בשבת כדי שלא יצאו ממנוחה
ועונג ליגיעה ותענית וימרתו) **כיום הראשון בראשית ויהי רקיע בשני
יהי רקיע ויקו המים בשלישי יקו המים ויהי מאורות ברביעי יהי מאורות
וישרצו המים ברמישי ישרצו המים ותוצא הארץ בששי ותוצא הארץ
ויכלו השמים פרשה גדולה קורין אותה בשנים והקטנה ביחד בשחרית
כמוסף ובמנחה כנסין וקורין על פיהן כקורין את שמע ערב שבת כמנחה
לא היו כנסין מפני כבוד השבת כל יום ישיש בו הלל אין (ה) מעמד
בשחרית קרבן מוסף אין בנעילה קרבן עצים אין במנחה דברי ר' עקיבא
אמר לו בן עזאי יכר היה רבי יהושע שונה קרבן מוסף אין במנחה קרבן
עצים אין בנעילה חוד רבי עקיבא להיוח שונה כבן עזאי זמן עצי כרגים
והעם חשעה באחד בניסן בני ארח בן יהודה בעשרים כחמו בני רוד
בן יהודה כחמשה באב בני פרעוש בן יהודה כשבעה בו בני יונגב בן
רכב בעשה בו בני סגאה בן בנימן כחמישה עשר בו בני (ג) ותוא בן יהודה
ועמם כרגים וליום וכל מי שמעה בשבטו ובני נוגבי עלי ובני קציע
קציעות בעשרים בו בני פתח מאב בן יהודה בעשרים באלול בני ערין בן
יהודה באחד בשבת שבו בני פרעוש שניה באחד בשבת לא היה בו מעמד
שהיה בו הלל וקרבן מוסף וקרבן עצים חמשה דברים אירעו את אבותינו
בשבועה עשר כחמו וחמשה בחשעה באב *בשבועה עשר כחמו

בשלשה פריס כמוסף .
מפרס כגמרא :
נעילה שערס . מפורס ככרסח
ירושלמי כפרק התלה השחר יחמי
נעילה יס אחרים נעילה ספרי מקדס
וי"ח נעילה ספרי סמס סטעליס
לחון לפה ערב כגמרא התלה וטהנין
הו להתפלל התלה נעילה ככל
התניס כדרך סתפללין כיוה"כ :
אלו סן ספסדום . התחענין מהללין
כעריהס שיחקבל כרטן קרבן לחיהס
כלקחן : לפי סנלמר לו אס כני
ישראל וגי . סתחמד כח מן הסקליס
של כל ישראל וחי אכסר סיהו כל
ישראל עומדין סלגבי קרבנס ומיט
ממנחה להיות כמקומס : נכויס
פרלשוניס . סמואל ודוד כגמרא
מפרס : על כל פספר . ארבעה
וספריס סתמרוח על כניס הו
וסמואל ודוד חיקטס ועל כל סממר
היה מעמד כירושלם סקטענין
ועומדין כמיר וסמדין על קרבן
לחיהס ולכד אלו הדריס כירושלם
הו ממנחות ככל מיר סיפרהל
כחלקו לכדי ממנחות כנגד ארבעה
ועשרים סתמרוח כדהניח ככרייהל
של מ"ס מנחה וסייט דסנן היה
מעמד כירושלם כניס ליום
ישראלים : כסניס וליס . סל סממר
הו עוליס (ה) כירושלם כניס
לעטרה וליס לביד ומכל המעמדות
הו קנטענין כירושלם לעמד על
קרבן לחיהס : וספסר הו ספסנסין
לפריסס . ומתפללין על קרבן
לחיהס שיחקבל כרטן ומחפצין
וסיולין ספר סרה כיום תעניס :
וקורין כספסס כרלשיס . וכגמרא
מפרס סמחל : כיום סרלשוו . סל
סטע : קורין כרלשיס כו' . פרסה
רלשווה ופרסה יהי רקיע לפי סלון
כפרסה כרלשיס לכה ס' פסוקיס
כדי קריחה כהן לוי ישראל וכן סולן :
כשפי וסולל סרלך עד חילולו . לפי

יחל סו
ססס ס
ס"ס אס"י
יירובלמי ל"ג
מגילה כו

בשלישה פרקים רביעי תענית כו

מנחה ונשילה דכל יומא שכיח כהו סכרות גזרו רבנן. אשיל ביומא דתענית לית כהו סכרות וקפיד דהא משמע דמנחה שייכא סכרות ובפיק דשנת (דף י. וס) קאמר בהדיא דמנחה לא שייכא סכרות וי"ל דהא דקאמר הסם דמנחה לא שייכא סכרות ר"ל לגבי ערביה סכרות דמנחה לאו כלום (לגבי שבת) דיוסר שכיח סכרות בערביה (יוסר) מנחה אכל לטולס מנחה שייך סכרות לגבי שתייה ומזיק :

ומאן דלמר נהנו אורווי נמי לא מרין . פירשט זפ"ק דראש השנה (דף פו ד"ה וז) :

והאידנא נהנו עלמא דפריסי כהני דייזו במנחה

נשחברו הלוחות (ה) ובמל החמיד והובקעה העיר ושרף אפוסממוס את התורה (י) והעמיד צלם בהיכל בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחדב הכית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונררשה העיר "משנכנס אב ממעטין בשמחה" ישיבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור מלספר ומלכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת

תורה אור
במסכת גיטין פרק ה' (דף מו.)
שם דריסקת חרב ביתר : שפס
שחל השפס בלכ פו . שבע : (דף יח)
בפמישי פסרין . אם חל תשעה
בלכ בערב שנה מותרין לכנס
במחסי וכשחל ט' בלכ כד' בשנה
לא חלוצרין למיחסי דמותרין כדלמריין
בנמחל לא שט אלא לפניו ט' :

דף נלח

רבינו תנאל

תנאל נהני לוי שפסד
דעון על הפסדו ונרין
לבריה . כדכתיב ובר
דריק לבריה . וקודש
הכרמיס והסם תשעה .
כדכתיב בנין בני איה
בן ירדה ט"ו בני
פגעי אניה לוי פגרי
דאמר בני פוח סיאב
תן בני יודן בן יהודה
דאי ר' שארי יודן בני
שקרינו בני יודן בן
יהודה (ב"ב) ונחמי
ובש בני פוח סיאב
לחריב בני באב יודן
ול יודן אב בני פוח
סיאב ת בני יודן בן

כטוב על יוד שמתחנה מן האלם
אנה לבי לחריב ביתיה כלומר בית
של הקרי (א) אשלמה ליה כלומר וכמך
תח על ויש מפרשים דהכינה היה
על האלם השלם והיק אשכח' עליה
על האלם השלם אנה לבי לחריב
ביתה כלומר אנה רנית לחריב
בית של הקדוש כדך הוא יודן
אשלמה ליה לק שלמתי אה יודן
לסקדוש כדך הוא שחכתי :
דכתיב

בתמו נדח אתא ותברינו לחלוח וכתיב
ויהי כאשר קרב אל המצפה וידא ארבע
הענל וישלך מידו את הלוחות וישבר אותם
תורה הדר : במל החמיד נמרא : הובקעה
העיר בריה והכתוב בחדש דרביעי
בתשעה לחדש יחזק הרעב בעיר וכתיב
בתרה ותבקע העיר וגו' אמר רבא לא
קשיא כאן בראשונה כאן בשניה דתניא
בראשונה הובקעה העיר בתשעה בתמו
בשניה בשבעה עשר בו : שיר אפוסממוס
והא את התורה נמרא : העמיד צלם בהיכל מגלן דכתיב ובעת הוסר התמיד
ולתח שקין ישמם וחד היה והכתוב ועל כנף שקצים משמם אמר רבא
חרי הו ונפל חד על תבריה ותבריה ליה לידה ואשחבת דהו כתיב (ה)
אנת

ארכא מ' יוס כד רסין שהא מלא
גו"ו דתמו הרי מ' יוס שפמד משה
כר : נמרא . ק קיובט מלכותי :
ומעט פוסר ספסוד לפס שקן
שופס וגו' . דכעה שהסר ונחכסל
החמיד בלחיו הוס נתן שקן שומס
דחייט העמד ללס כהיכל : פ"ג
והא כפיס על כנף שקוליס . כלומר
הא כתיב קרא לחריב דכתיב ביה
שקוליס דתשעתי הרי : פרי פוח .
העמדן מנשה כהיכל : ונפל חד
על פגריס וקטעיס לידים . והקטע
לא קא חריב וחיט דכתיב שקן אחוה
פאספס דפסינ . פל הוא ללס הכי :
אנת

מרה סכ
מכאנטי ט'
והריא :
(ו) חויס רב
אמ ט' לא
מכריק
כדשכת סכא
ובן כמכט ט'
דקאמל אמר
א"יס הרי
קדמתי קדיס
דרי לחריב ט'
תמו וחיטי
סכא נמרא
פריס קדיס :
(ו) שם דריס
ולשכת ט'
קפ"ו יודן
אשלמה וס'
לסקדיס
מכתיב יוד
כדי :

קפה רבי ג' תענית כז

ורחץ ביי"ז בתמוז. ועל זה שיגינו ¹⁶⁵ ה' דברים
אירעו לאבותינו ביי"ז בתמוז וה' בט' באב
לומר כי מימי ¹⁶⁴ הצומות האלו ¹⁶⁵, לפי ¹⁶⁶
שהשלים ענין תענית צבור דאקראי בא לפרש
הצומות הקבועים, ולא איירי ¹⁶⁷ באותן שהיו
ג"כ בבית שני, ויש להם ¹⁶⁸ הטעם שהרי אמרו
בברייתא ¹⁶⁹ שבראשונה הובקעה העיר בט' בו
אלא שבשניה הובקעה העיר ביי"ז בו, וד' הצומות
גזירת הראשונים היו על חורבן בית ראשון
וא"כ למה בטלוהו, וא"ת כי בבנין בית שני
בטלו אותן הצומות, א"כ למה חזרו להתענות
בבטת וג' בתשרי, אלא דאי לא בטלוהו
שיודעים היו שעתיד המקדש ליחרב, אלא

שהתנו בגזרתם דבזמן שיש שלום ואין שמד
היו לששון ולשמחה, וכשאינ שלום ואין שמד
רצו מתענין רצו אין מתענין וכדכתיב בדוכתא,
וכיון שגזרה הראשונה במקומה עומדת למה
נעקר ט' תמוז ממקומה. וי"ל ¹⁶⁸ דכיון
שחזרה הבקיעה בחדש זה בשניה א"א שלא
להתענות עליה, והיה הדבר קשה שיתענו בט'
[בו] וביי"ז ¹⁶⁹ וכיון שחרבן בית שני היי אבל
חדש וחמייר להר טפי ¹⁶² קבעו הצום בבקיעה
שניה, ואף בתחלה לפי שהיו יודעים זה גזרו
הצום סתם בחדש זה, ולא סייעו יום מסויים ¹⁶⁸,
ועד שכיון שהדבר נתלה ברצון כשרצו צבור
וקבלו ¹⁶⁴ עליהם ביי"ז בו, אבל שאר הצומות
שלא נשתנו ולא היו אלא בבית ראשון עומדים
בגזרתם כבתחלה, וכבר פירש' במס' ר"ה ¹⁶⁸

אח תקומת הלכות תשעה באב

א כתיבה רחוקה... כ כתיבה רחוקה... ג כתיבה רחוקה... ד כתיבה רחוקה... ה כתיבה רחוקה... ו כתיבה רחוקה... ז כתיבה רחוקה... ח כתיבה רחוקה... ט כתיבה רחוקה... י כתיבה רחוקה...

תקומת א ממד דברים רעים... ב אין מחמת נב'... ג כתיבה רחוקה... ד כתיבה רחוקה... ה כתיבה רחוקה... ו כתיבה רחוקה... ז כתיבה רחוקה... ח כתיבה רחוקה... ט כתיבה רחוקה... י כתיבה רחוקה...

הלכות תשעה באב ושאר תעניות

תקומת א ממד דברים רעים... ב אין מחמת נב'... ג כתיבה רחוקה... ד כתיבה רחוקה... ה כתיבה רחוקה... ו כתיבה רחוקה... ז כתיבה רחוקה... ח כתיבה רחוקה... ט כתיבה רחוקה... י כתיבה רחוקה...

דבריו גאון
ס' תקומת

ד וד' צומות הללו הרי הן פשוטין בקבלה ע"י הנביא זכריה וכו'... וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לשאון ולשמחה צום הרביעי הוא י"ז בתמוז שהוא בחדש הרביעי וצום החמישי הוא פ"ב שהוא שביעי לחדשים וצום העשירי הוא עשרה בטבת שהוא עשירי לחדשים ונגזר כי ישראל להתענות באלו הימים ואע"פ רבבית ראשון הובקעה ירושלים בתשעה בתמוז כדכתיב במלכים שם מ"ם לא תקנו בו התענית רק ב"ו שבשנייה כי הובקעה העיר ואצ"ל חמיר לן חידכן בית שני רסאז נהרודדנו ונתפוצצו לארבע רוחה העולם ורחקן שיתענו ב"ו וב"ו אין נודדין עד הציבור יותר מראי והב"י הביא בס' ר"ז גדליה טבגן כד"ה ודחה ליום מחד פ"ם ומ"מ חן לו דין חשונה הדחה לטעין בטל בית כיון דכל האיס ק' הוא ולא דמי לתענית הדחה בטבת ליום א' דהכל דחיים החיים שא"כ ב"ז של האיס ט"ס וכחשקת הק"ו פ"ט :

לא חיישינו לשהוכפלו הצרות דאין לנו להחמיר יותר מהם כיון דמ"מ הן לא ה' מתענין ב"יז. מ"מ ק"ל על הירושלמי מהא דתנן בפ"ד דתענית (דף כ"ו) ה' דברים אירע את אבותינו ב"יז בתמז' וה' בטי"ב וקחשיב להא דנחרכ הבית בא' וב' לשנים דט"ב ודהבקעת העיר לחדא ד"יז בתמז', ואי בא' היתה הבקעה ב"יז נמי כמו בב' ה"ל למיחשבה לב' כמו שמחשב חורבן א' וב' דט"ב לשנים והל"ל ו' דבר' אירע ב"יז בתמז'. וי"ל כיון דהיה קלוקל חשבונות והכתוב לא רצה לשנות ממה שהיו סבורים גם התנא לא רצה למחשב הבקיעה של הא' בהדי המאורעות מה שאירע ב"יז בתמז':

זוהר שם, ה' תענית פ"ה ה'

מקדמין הוי בחורט דיתוי שיום עשירי איט זמנו לכן מותר לאחזרו לטיע ודוק. -- וכפי הגרלה דרק במקדש ראשון יליף מקראי דנשרף רוכו בעשירי אזל מקדש שני נשרף בששעי' ולכן השתחא לא קצטו רק על מקדש שני וכמו דאמרו בגמרא דילן דכתשעה לחדש הובקעה העיר כבית ראשון ואפילו כן לא קצטו חכמים עליו פענית רק ב"יז שהובקעה בשני ולכן לא אמר בתלמודין הטעם דמשור' נדחה לאחר שבת משום דנשרף בעשירי דכבית שני לא נשרף בעשירי ור"י אמר על אותו דור שכתקדש ראשון אי הויגא החס' בו' וירושלמי לטעמיה דקלוקל חשטוטת י"ש כלן וגם כבית ראשון ושני הובקעה העיר ב"יז בתמוז וגזרו גם על בית ראשון לחודיה. -- ובגמרא דילן אמרו דמשום כן בט"ב תמוז משום דהוכפלו בו הפורעניות ולכן השלוחין יולאין. ולפ"ז איש מה דלא גזרו להפענות יום שלם

והיינו דאמר רבי יוחנן אלמלא היינו בלחץ שדור לא קבעמו אלא בעשירי וכו'. קשה לי הא על **כרן** הא דר' יוחנן דאמר קבעמו בעשירי למחרת ביום **שני** קאי דעליו אטו מחשבין דלילי' מרבין ביום ראשון מאי נפקא מינה מאי דכוס סוס וקראו מפורק ביום ראשון פיירי ואין לנו פוס נפקא מינה שפרעם בית ראשון למעןם שלט על כל שני אלא פפרעם שלט בערפם **שני** עליו ככל. ויש למד דחדי' רוס על כיום שני **בששע** באב נשרף ועליו אטו מחשבין מכל מקום נפקא מינה נמי לדין כהא דאמר רבי יוחנן אלמלא היינו בלחץ שדור של חרבן ראשון קבעמו בעשירי מפני שרוכו על אותו יום ככל נשרף והא דאמר ככרן קמא דרי' (דף י"ח) דבשאר לומות אטו אין שדד ואין שלט רכו מספגין רכו אין מספגין חוץ מהששע באב דלפולט מספגין משום דהוכפלו לרוח והיינו חורבן כבית שני שנבשר פפרעו כמס' סכתבתי למיל ולר'י דלא חזיל כמר אלמלא דפורעניות אלא כמר רוכו נחלא דלא הוכפלו כמ"כ דעיקר פורעניות על חורבן ראשון בעשירי הוה ולידדי פפעה באב שלט מספגין על חורבן ביום שני נמי ברבין סליא ככרן ששום דהא כו נמי לא הוכפלו :

ביצד הרגל פרק שני בבא קמא

עין משפט
טו
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג
 טו ב מ"י ס"ג ס"ג

והתניא הכלב הולך ומחנך אלף נגור עד דמיתיה ברייתא ופריך תרתייה: **דאפיד** מן. והל"מ למד מחילתו בפשיעה וסו"ס בלחם [חייב] לתייב ג"ש דמחילתו בפשיעה דלרחמיה וסו"ס בלחם דלחיה לרחמיה וי"ל דלא אמר משום דמחילתו בפשיעה לגבי רגל לחייב ג"ש לגבי קרן דאפילו פושע נגור לענין קרן לא חייבנו פרה אלא חיי נאך דלוי ללא הכי ארי שזכנס לתור הגיזוק וסרף וכלל לחייב ג"ש דמחילתו בפשיעה לענין דריסה וכן כל קרן כחלר הגיזוק מחילתו בפשיעה לענין שן ורגל: **גריא** כסריחא. שטען לפרטו בחלן וקופין כמו בגלגל ולא דמי לפרטוי וסליק *שנשרך בחצית עד שמגיע ללפת: **ועל** הגדיש ח"י. והע"ג דלגבי שולח בעריה לא מחייב עד דמסר לו שלהנח לריל ולר' יוחנן עד דמסר לו גוואח פפעמים שיש גמלת הרבה במרהה דהיא כמו מסר לו גוואח לר"י ושלחנה לריל:

בוקירא. קפולה: **פריפא**. שטען לפרטוי כטתל שאין הרט כקד ומשויס ת: **אשו**. השאלח אז הנמרה: **פפוס פלו**. חייט הכחש דלחיה קפיד דהי כורקח: **פפוס פפוט**. כמור וכו' שהדוק וקפ"ד דלחיה צעיוה עון שהדליק בגמלת שיש של דלרבי יוחנן חייב דחלו קן ולריל פפור דלוי ממוט הוא: **פלו לאו פפוט**. דלש מליה הוכח וחולקה למרחוק: **פלו** לים כיום פפוס. דלהנחה היא המוקה דאין לה משם הלכך כי חייבה רחמנה משום תלו הוא דחייבה: **פלו דכלב טן**. דהוא ליה לררות הלכך משום ח"י וחס המדליק מפניה חייב ג"ש שאין דין לררות כהדס: **לאו פפוט** דכפל כלב הוא. אלא דכפל מרה: **דלדיס מדי**. שרדך: ועל פפוס גמל. מקום שנפלה גמלה חס: **פפוס פלו טוק**. דלררות קן והכלב עשן ליסלא לחריגה דמשונה הוא: ועל גדיש כליס פפור. דלשו משום ממוט

כד) אבל אחי קשה לי לדעת הנמוקי דסל דגני וזרק
מן המיזב הוא מחילת המעשה. ודכוותיה גבי
חדליק אש לאו כחאן חדליק לאחר כחאן משכינן לו. אלא
כאלו חדליק מעידה דמי. וכחאן דאגמרה לגמרי בהיה
שפתח. מהא דחמרינן בכושה (דף ט"ו ע"א) הקומץ מחימתי
חמיר שרייב באכילה. רבי חגיגא אומר משמשלוט ט
האור. רבי יוחנן אמר משתלית האור ברובו. והשתא לדעה
הנמוקי אחי בעי לר"י משתלית האור ברובו. הא לדידיה
דס"ל אשו משום חליו מיד שלט טו האור הרי היא משונה
כאלו היא שרופה טלה. דכשהלית בה האור נתשכ כאלו
כבר נשרפה לגמרי באותה שעה. וי"ל דשאיני החם דגלי קרא
דכשינן שילית האור ברובה דוקא. דכתיב הנה פלה קיטור
הארץ בקיטור הכבשן. ואין כבשן משלה קיטור עד שתלית
האור ברובו. כתבאר במנחות (דף כ"ו ע"ב). ומה"ש
מחלקינן שם בין לקלוט בין להחיר. דרק להחיר בעינן רוב
אבל לקלוט סגי משמשלוט טו האור עי"ש. — עוד קשה לי
מהא דחמרינן בחטנית (דף כ"ט) אחר רבי יוחנן חילתלי
היחי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של
היכל טו נשרף עי"ש. והשתא לדעת הנמוקי דא אשו משום
חליו חשוב כאלו נגמר מיד באותה שעה. אי"כ הרי שפיר
קבטו כחשישי שאו הולט האש כהיכל ד' ונמשכ כאלו נשרף
לגמרי טו השטה. ואז נפשה הכל. וי"ל דח"מ כיון שבעשירי
נשרף רובא של היכל היה לן לקבוע החטנית ביום זה. כי
החטנית הוא זכר לחורבן ואז היה החורבן יומר גלי וידוע
לכל. ודו"ק:

כ"ד
 וזרק
 (דף ט"ו ע"א)
 חמיר שרייב באכילה

דרי נחבאר היטב דבחן לכ"ע חזלינן בחר בסוף ואם נא
 אחר וסברה טרם ששלט בה החן חייב וא"כ ה"ג
 כמדון דירן אש כח אחד והשליך המשא לים אפי"פ דבלא"ה
 נמ היה המשא הלך לאיבוד. מ"מ כיון דהשתא עדיין לא
 שלמו טו גלי היס הוא דומיא דזורק חן דאש כח אחר וסברה
 חייב. וה"ג המשליך את המשא לים חייב:

חמיר שרייב באכילה
 חמיר שרייב באכילה
 חמיר שרייב באכילה

— שריפת ביהמ"ק בעשירי —

נדרעת דעת הנמוקי יוסף שאין איסור על
 הדלקת גרות שבת גם למ"ד אשו
 משום חיצוי, משום דאזלינן בחר תחילת
 המעשה. והקשה בוכרון יהונתן (חור"מ סי' ב'
 כ"ד) שכתענית כ"ט אמר ר"י שאלמלי הייתי
 כדור החורבן הייתי קובע צום ט' באב ב'
 באב, מפני שרובו של היכל נשרף בו,
 ולהנמוקי אזלינן בחר תחילת המעשה.
ואולם לק"מ, דגם לד' הנמוקי
 שבהדלקה המתמשכת והולכת מתייחסת אל
 מדליקה, זהו דוקא כשנדלקה כבר, דאז אמרינן
 דהמעשה התייחס אל הגברא משעה שהדליק,
 אך ודאי שכל עוד שהאש לא הגיעה אל
 העצים, אין העצים תבערה. והוי כמו הזורק חן

אל כלי נטילת ידים או לכוס קידוש, שפשוט
 שכל עוד שהחץ לא הגיע אליו ונטל ידיו בכלי
 או קידש בכוס, שיצא י"ח. שרק לאחר שנשבר
 אנו דנים אימתי השובר נחשב ששברו.

ובן הוא בנדו"ד, שכודאי שביהמ"ק נחשב
 לשרוף רק כשעה שנשרף, היינו ביום העשירי,
 ורק כלפי הגברא, היינו הרומאים השורפים,
 נחשב ששרפוהו כבר מיום התשיעי באב. ואנו
 לא מתענים משום הדלקת הרומאים אלא משום
 שריפת בית אלוקינן, שרובה התרחשה ביום י'
 באב. ואולי חכמים שקבעו ליום ט' סברו שישנו
 ג"כ חסרון כזה שהני רשיעי הדליקו הבערה
 ביום ט', ואזלינן בחר המעשה.

ודבר נעשו בחידושי אמרתי בקוף מעלי אר"י אי הרימא התם קבענא
 בעשירי משום שרנו של היכל זו נשרף ול"ל דאקס"ל דנאו זה
 פרילים נחמלל נמלא מטסלנו זו זרים נט' וחליתו זו האש מיד ילא
 לחלי' נמלא בעשירי' נשרף בית חול ע"כ לא קבענא בעשירי והנה נע"ל
 ל"ג ע"כ הכל נמלא חיי' ר"י בן שאול מרבי יע"ש ועלי' חסד הק דנאו
 פרילים יל עם מ"ש חוקטת מנלה ה' ע"כ כ"ה ונקס וכו' ח"כ י"ל וכו'
 וק"ל ורגיל אי לייטב מה שמדקדקי' גס מל"ל דלא כד ה' מעטת
 דנמלא ז' הענפים היו אחת עקבם לעקור ולא תרזו לו וקס פ"ח רלה
 לומר כיון דלדתי אידתי ואמנתי דיל"ד הרי כסמל ע"כ נשנת מל גס
 י"ח תמח נשנת (אס לא שקידש ע"פ ראי' ועיבר תמח) ול"כ ת"ט לא
 נקס לומר ב"ר בתמח כיון דלדתי אידתי ואין לומר ת"כ ובי"ר בתמח
 תרזו לו חכמי ז"ח דהא חק לא קי"ל הכי אפי"כ ל"ל ב"ר בתמח לא

אורח חיים
 חלק א'
 סי' קכ"ג

בעשרה בטבת ואיכו גופיה דחי שבת מכש"כ שמשלים בערב
 שבת התענית. ומזה לקח האבודרהם]. והנה נראה לומר עוד
 בדעת ר' יוחנן שהבית נשרף בעשירי משום דבאמת אמרו בעו"ג
 כי"ז דעל כלי שרת נאו פרילים וחללוה וכן הבא גמי כיון
 שנשרף הבית נפקע קדושתו ותו ה' נשרף בית של חול משום
 דנאו פרילים וחללוה אבל ר' יוחנן סבר דקדושת הבית קיים
 אף בחורבנו וכרבינו דהמקריב בזמן הזה חייב בזמנים ק"ז אי"כ
 עיקרו נשרף בעשירי ודו"ק.

אורח חיים
 חלק א'
 סי' קכ"ג

התעניות

ה' אלי בשנת התענית בחודש העשירי בעשור לחודש למחר בן אדם בתוב לך את שם
 חיות חוה וקרא עם העשירי שנתו בחודש העשירי. חיה רמזי לחקיריו שיום סטור
 ולתעניתו אלא שכתב בסוד משהו. ומקשי' בגמרא קרי להן ששון וקרי להן ששון
 ושחרן רבא בזמן דאיבא שלום בזמן שבית המקדש קיים עבד ששון בלשון דאיבא שמו
 עבד עם השודדו דאיבא שלום וליבא שמו רבו מתענין רבו אין מתענין פירוש דליבא
 שלום שובית ארב וליבא שמו במקום ידוע בישראל רבו רוב הצבור התענינו שלא
 להתענות אין בית דין שמתענין עליהם להתענות רבו רוב הצבור להתענות מתענין. וכתב
 הרמב"ן תנשיו פבר רבו ונמנו להתענות וקבלו עליהם לעיכ' מסור ליחיד לשרון מרין
 וכל שכן בזהות הללו שבבנותיהו שרבו בזהו בישראל אין שלום. הלכך דייבין וכל
 להתענות שרבי הקבלה ותקנת בבימים צ"כ עוד מתענין ב"ר בחד המסור לניסן דאיט
 שטורש בכתב ולא בהלמד אלא שחכמים וספרותים תקנתו חזר התייבא החלמוד. וכתב
 אבן חירחי שאינו לשם וכר תענית מסור שחרי אין אנו מתענין צ' ימים לילה ויום.
 ועוד שאותם בנסח היו שטמור (מסור ד. יו) ועבוד מרדכי ועש כל אשר צוהו עליו
 מסור שלמד שעבר יום ראשון של פסח בתענית חמין נחלה נששה עשר בביתן סר לרבו
 (והשע"ה יב) ושבת חמין פסחית. והין התענית אלא על שם וישלח חיותים אשר
 בששון ב"ר בו אמר קהלה לכל הוא. וכן פירוש בירושלמי ובפירוש בנשיא ונקאלו
 להתענות זמן פירוש דיה ולכן אין מתענין אלא יום אחד עד ששון. והילוף יש ביניהם
 שארבעת המזמות אל בדיחן לעמים בשלח בשבת והין פוערה בשבת שאינו אל לעולם
 בשבת אבל הוא אל לעמים ביום ששי ומתענין בו ביום ומסילו חיה אל בשבת לא היו
 יסלים לרדתו ליום אחד מפני שבאחד בו (יחיד כד יב) בעצם היום והוא כמו ביום המסורים
 ושאר המזמות אינן חלק לעולם ביום ששי. ועוד י"ג/באחד שאל לחיה בשבת פקדימין
 ומתענין חמישי שווא י"ג. כי לא היו יכולין לרדתו ליום ראשון שלאחר השבת מפני
 שווא יום פורים וגם ביום ששי לא היו יכולין להתענות בעבוד ומסילות המעטוננים

שק חכמה פ' בתע"א

וע"ז נוח משה ככרוכיה, האם תדמו כי אני ענין ואינו
 קדושה בלתי ממות ד', עד כי נהעדר כנודי עשיתם
 לכם עגל, חלילה גם אני איש כמוכם, והתורה אינה
 תלויה בי, ואף אם לא באתי היתה התורה נמליאותה
 בלי שני חלילה, והראיה כי ל"מ שנה שהיו נופים
 נמדבר לא היה הדבור מתיתם למשה ואל תדמו כי המקדש
 והמשכן המה ענינים קדושים נעמם, חלילה, השי"ת
 שורה נחוד נכיו, ואם המה כאלם ענרו נרית, הוסר מהם
 כל הקדושה והמה ככלי חול נאו פרילים ויחללוה וטיטום
 נכנס לקה"ק חונה עמו ולא ניזוק, כי הוסר קדושתו.
 ויותר מזה הלמות מכתב אלקים, גם המה אינם קדושים
 נעלם רק בשצילכם, וכאשר זנתה כלה נחוד חופתה המה
 נחשנים לנצלי חרש ואין נהם קדושה מלד עמם, רק
 נשצילכם שאתם שומרים אותם. סוף דבר אין שום ענין
 קדוש נעולם ויוחס לו העבודה והכניעה, רק השי"ת שמו
 הוא קדוש נמליאותו המחוייבת ולו נאווה תהלה ועבודה,
 וכל הקדושות המה מלד ננוי שנה הצורל לננות משכן
 לעשות בו זמנים וקרננות לשם הי"ת בלנד, והכרוכים

ס' שיהאמר יתנה עבדות צום הרביעי וצום
החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה
לכית יהודה לששון ולשמחה ולמגדים טובים
ותאמת והשלום אהבו: ס' כ' פה אמר יתנה
עבדות עד אשר יבאו עמים וישבו

מלכים ב כ"ב

כ' קי' א' על-אנף יהוה נהיה בירושלם
וכיהודה עד-השליכו אתם מעל פניו
ומהר צדקתו פסקו ככל: ס' כה' א' יהו'
כשנת החשעית לסלכו בתרש העשירי
בעשור לתרש פ'א ובבדנאמר פ'קד
ככל הוא וכל-חילו על-ירושלם ויהו'
עליה ויהו' עליה דיק סביב: כ' ותבא
העיר פפגוד עד עשתי עשרה שנה
לשלק צדקתו: נ' פתשעה לתרש מחוק
הרעב קעיד ולא-יהיה להם לעם
הארץ: ו' ותבקע העיר וכל-אנש
המלקמה | התלך וידד שער | בין
החמתיים אשר על-גן השלק ובשנים
על-העיר סביב חלק גוד הערבה:
ה' וחדפו חיל-בשדים אתר השלק
וישגו אתו בערבות ידו וכל-חילו
נמצו מעליו: ו' ותפשש את-השלק ועלו
אתו אל-שלק ככל רבלתה

נב א' בן-עשרים ואתת שנה צדקתו כמלכו
ואתת עשרה שנה סלק בירושלם ושם
אמו המיסל ס': מסקל פת-דמיהו מלכיה:
כ' תעש הרע בעיני יהוה ככל אשר-עשה
היוקם: נ' קי' א' על-אנף יהוה היתה
בירושלם ויהודה עד-השליכו אותם מעל
פניו ומהר צדקתו פסקו ככל: ו' יהו'
כשנת החשעית לסלכו בתרש העשירי
בעשור לתרש פ'א ובבדנאמר פ'קד ככל
הוא וכל-חילו על-ירושלם ויהו' עליה ויהו'
עליה דיק סביב: ה' ותבא העיר פפגוד עד
עשתי עשרה שנה לשלק צדקתו:
ו' בתרש הרביעי פתשעה לתרש מחוק
הרעב קעיד ולא-יהיה להם לעם הארץ:
ו' ותבקע העיר וכל-אנש המלקמה יחדו
תבאו מהעיר לילה וידד שער בין
החמתיים אשר על-גן השלק ובשנים על
העיר סביב חלק גוד הערבה: ה' וחדפו
חיל-בשדים אתר השלק בשני את

יחזקאל כ"ב

כד א' יהוה רב-יהודה אלי בשנה החשעית
בתרש העשירי בעשור לתרש לאמר: כ' כד
אדם כתוב ס': פתבלק את-שם האם את-עצם
היום הזה סמך סלק ככל אל-ירושלם בעצם
היום הזה: ו' ומשל אל-בית-הקבר משל
ואמרת אליהם פה אמר אדני יהוה שפת

יחזקאל כ"ג

ה' בשוב-צדיק סנדקתו ועשה עול ומת
בהם: ס' ובשוב רשע פרשעתו ועשה
משפט וצדקה עליהם הוא יהיה: כ' ואמרתם
לא יתכן גוד אדני איש כדרכיו אשר-עשו
אתכם בית-ישראל: פ' ס' יהוה בשתי עשרה
שנה בעשירי פתמשה לתרש לגלותנו בא-
אלי הפלים מירושלם לאמר הנהה העיר:
כ' ויהי-יהוה היתה אלי בערב לפני בוא
הפלים ופתח את-פי עד-בוא אלי כבקר
ופתח פי ולא נאמתי עוד: פ' כ' יהוה
רב-יהוה אלי לאמר: ס' בן-אדם ישובי
הררבות האלה על-אדמת-ישראל אמרים
לאמר אתח יהוה אברהם וירש את-הארץ
ואנחנו רבים לנו ונתנה הארץ למורשה: ס'
ס' לכן אמר אליהם פה אמר | אדני יהוה

ל' יחזיקו אצלם, יצאו 223
ח"א, ח"ב

דתי'וסף אור' ס' תתן

ג' וכו'ש ואם חלו בשבת נדחין עד אחר השבת. כפרק קמח
דמנייה (וה) חנן זמן עלי הכהנים והעם והשטה כאלו וחגיגה
והקהל מאחרין ולא מקדמין וסירש רש"י השטה כאב שאל להיות
שבת והוא הדין לשבתה עשר נחמו ולעשרה שבת והיא דנקט השטה
כאלו משום דהיכפלו ט' זרות והכל מחפזין ט' אבל שאר זמנות אמרינן
במסכת ראש השנה (ט:) רלו מחפזין רלו חן מחפזין: וגם הרמב"ם
(שם) כתב אחד מארבעה זמנות שאל להיות בשבת דוחין אותה לאחר
השבת חל להיות ערב שבת מחפזין ערב שבת וכתב הרב המניח אחד
מארבעה זמנות שאל להיות בשבת וכו' השטה כאב מאחרין ולא
מקדמין משום דלקדמי פורענותא לא מקדמין ומנייה (ה) וממילא
דהוא הדין לשאר חפזיות. וסמל להיות פרט שבת כחנן כן נפקה
הלכה בעירובין (חא:) מחפזיה ומשלים וכתב הרמב"ם ופטר האשטיל ח"ג
עמ' 111 שלא אמרו משלים אלא שליטי אוכל קודם שקיימה החמה
אלו דה"ל משמשקת החמה מחוססת שבת הוא וכנר קדש היום אם
לזה לאכול אוכל שריון שוכנם למחוס שבת שוב אינו ראוי להחפזות
פריד. חנה שכתב בשם הרמב"ם (נחבאר ממה שכתוב בסתמן רמ"ט ט'
ד"ה ולעין) וסתין חקפ"ג וכו': וד"ה וכן יודו: וד"ה דוד אטודרהס
כתב כהלכות חפזיות ועמ' מדו שעשרה שבתה הוא משונה משאר חפזיות
שאם היה חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר מפני שנאמר
ט' ויחזקאל כד נז בעלם היום היה כמו היום הכסודים (ו) ולא ידעתי
מנין לו זה, וכתב עוד דעשרה שבתה חל לפעמים בששי ומחפזין ט'

הסעודה אחר הזמן • וכן בס' בשבת לאחר חזרה כבוד נסו ללוי ערב
מיו"ד בשבת יום זרה ומזוכה יום כרע לויב בקודש לצד על עיר
ויום הוא קשה לישראל למאוד יותר מיום שבת הכית כי ס"ב אינו
דוחה שבת ואלו יו"ד שבת לפי קביעות קדמונים שהי' אפשר להיות
בשבת כבר כתב הב"י בשם אבודרהם כי דוחה שבת כמו יה"כ ומזה
מופת כי זרה גדולה היה וכל החמלות קשות וזיון שכבר באהרה
הרעועה מלמעלה לצד על עיר כבר אח"כ היה הדרך כנפשה לפני
לויבי עמו לעשות כלאשך זמנו בעו"ה • ולכן חף ס' בשבת מהא"ר
ותוכחה כי בחצי היום נסו ללוי ערב ליו"ד • ולזאת רלו חזק זה

ח' תשי' חתם א"ר רב יא:

שכתב הנחלת ביום הכווא כדי שיחזור ויבנה לפחזו, וכה
ראוי לפשות י"ט לולי שכתב בו לדיק גדלי וקצטוהו חפזיה,
ח"כ ש"מ ששקולב מיתח לדיקים כשריפת בית חלקינו כד.

[צום בעשירי זה עשרה בטבת וכו' ואינו אינו אומר כן אלא
יום בעשירי זה חמשה בטבת וכו', ויום שמועה כיום
שרפה]. כנה מה שאמרו הראשונים [אבודרהם בסדר חמלה
השנייה וכו"ד בכ"י אריה סי' תקי"ן] אי חל יו"ד שבת בשבת
כי מחפזים בו דכתיב כחוב לך עלם היום הזה טעמו של
יום, ר"ל רחוק מן החורב ולפני חרבן דוחה עונג שבת, שכ"י
אח"ל [ב"ר פי' י"ב] וטענה שבת וכבן ערב שבת כי וכוונת
אור וכוונתם שלחו שבת כי ואיך נפל על זווארי בנימין אחיו
ויבך על חורבן זיכריהק בשבת, ועי"כ דוחה עונג שבת. אלא
קשה מאי אולמיח דעשרה בטבת עמי מהשטה כאב שליטי
דוחה עונג שבת. אבל באמת כמו שכתבתי ע"ד. שכתחלת כ"ר
היא יואר רשב מגומרה כי אז הלמח יושבה, וכן אח"ל סוף
מסכתא מכות רבי עקיבא כפראה שוטל יואל מביח קודש
בקדושים שחק כי אמר עתה הלמח יושבה.

והנה ביום יו"ד שבת שנה פי נדוקיכו כתב כפורעניות והתגבר
הולך עד חשבה כאב שנת י"א, ולא נחרב הכות וכתוב
חס שוונך בה זיון לא יוסוף לבגלותך, וכה ראוי להיות יום
שמחה כמו ששחק ריע ברואוהו שוטל יואל מבית קיק, אך
מדיון לא נגמר כפורעניות לגמרי שכ"י ג' חש"י אחר זה כי

כ"י ישתק בורא' יא' ס' ק"י
ש"ח ישתק, יצא' ח"ג - ח"ג 3

מה הסיבה שעשרה בטבת יותר חמור מכל התעניות. יש יסוד שמואב בגמרא (חגיגה טז.)
אתחלתא ופורענותא עדיפא. אמנם בטבעו של האדם הוא מתפעל יותר מסוף הפורענות,
אבל באמת התחלת הפורענות יותר חמורה. משום ששם מנתח הסיבה לפורענות, ומה
שקורה אח"כ היא תוצאה של ההתחלה, וכבא ממילא, ולכן עשרה בטבת חמור יותר מכל
התעניות.

ואפשר להמחיש את זה עם ההסבר של הגה"צ ר' אליהו לופיאן ז"ל. כתוב בקהלת
כי לא ידע האדם את עיניו כדגים שנאחזים במצודה רעה". הסביר ר' אליהו שהדג חושב
שהסוף שלו מביע כאשר מוציאים אותו מהמים, ואינו יודע שהסוף שלו היה כאשר נאחו
במצודה, ומה שמציאים אותו אח"כ מהמים זו רק תוצאה של זה. אף בעניינינו נאמר כי
התחלת פורענות זה הזמן שנבטיים למצודה ואח"כ תוצאה של זה. ואע"פ שגם אחר
התחלת הפורענות אפשר עדיין לקרוע את בור הדין, אבל זה הרבה יותר קשה. כמו שרש"י
אומר על הפסוק 'יקראוהו אסוף' שיעקב אבינו לא פחד מהדרך אלא פחד מהשטן שמקטרג
בשעת הסכנה, שכשהשטן מקטרג קשה מאד לעמוד נגדו. המשגיח ז"ל הוסיף, שכמו
שכסבנה גשמית יש את המושג שהשטן מקטרג, כן הדבר בכסבנה רוחנית, אם ע"פ רבני
שמים יש כאן סכנה, אז ח"ו יש שטן שמקטרג. התחלת פורענות זו כבר בשעת סכנה גם
באופן טבעי, וגם שהגידה התחילה קצת, והשטן מקטרג, ואז קשה לעמוד נגד זה. ולכן
עשרה בטבת כ"כ חמור, שהיתה כבר תחילת הפורענות וצריך הרבה זכויות ע"מ להציל.

922 פ. 22 (375)

ז

לסיכום, הצגתי ותיארתי כאן תופעה שלא תועדה עד כה במחקר: אמירת קינות בברכת ירושלים בעשרה בטבת ובשבעה עשר בתמוז. סדרי קינות אלו זהים באופיים לסדרי הקינות של תשעה באב: הקינות באות ברצף, בלי אמירת י"ג המידות בין פיוט לפיוט, ובסופן בא בדרך כלל פיוט נחמה. סדרי הקינות המתועדים כאן התגבשו ככל הנראה בשלב מאוחר יחסית, אך ייתכן שעצם קיומה של התופעה יש בו כדי לזרוע אור על המנהג הארץ ישראלי הקדום בצומות הקלים. אם, כטענת אליצור, הפייטנים הארץ ישראלים הקדומים לא חיברו פיוטי סליחות לצומות אלו, אפשר שהם הרחיבו בקינות בברכת ירושלים, בדומה למנהגם בתשעה באב.

ח

לקמן מובאים סדרי הקינות כפי שהם מופיעים בשלושת כתבי היד המרכזיים שנדונו כאן:⁶¹

1. הקינות בכ"א (לעשרה בטבת)

אָנְכֶּרָה אֶשׁ [...]

[ב..] צַר סָמֶךְ וְדִיבְאֵנִי

גַּם עֲתָה הִילָאֲנִי

פּוֹ-מֶן <

נִפְרָץ גְּדִירִי / וְנִבְרַס דְּבִירִי / וְיֵהִי לְאֶבֶל פִּינוּרִי / בְּצוּם הָעֲשִׂירִי

1 אוכרה וכו': אפשר אולי להשלים: 'אָנְכֶּרָה אֶשׁן קְרָאֲנִי', על דרך פתיחת הטלית: 'אוכרה מצוק אשר קראני של יוסף אבן אביתור (אליצור [לעיל הערה 2], עמ' 102); לקווי הדמיון שבין שני פיוטים אלו ראה לעיל הערה 47. 2 צר סמך: נבוכדנצר ('צר') התקרב לירושלים ושם עליה מצור, על פי יח' כד 2 ('סמך מלך בבל אל ירושלים'). 3 גם [...] הילאני: איוב טו 7. 4 נפרץ [...] דבירי: אמנם דברים אלו לא התרחשו בעשרה בטבת; הזמנת הדבקעו ('נפרץ גדירי') בשבעה עשר בתמוז, המקדש הרב ('נזרס דבירי') בתשעה באב; אך המצור שהתחיל בעשרה בטבת הוביל בהמשך לשני מאורעות אלו. השוואה תופעה דומה בקדוזה 'אף סער ברונזו ור' לעשרה בטבת (אליצור [לעיל הערה 6], עמ' 118, טור 3, וראה נביאור שם, עמ' 122). ויהי [...] כינודי: איוב ל 31. בצום העשירי: הצום של החדש העשירי, הוא טבת; השוואה: זכ' ח 19.

והצ'יז'ים מוודו ענפי בדרכים ארסיים וסנינים חודל וכל כוח ישראלי צ"ד לוחמאל עליהם.

(7) הוודו בארחת הירי

ספילא סוכה כזכר נכשין מאלני. שכני עכל קידי מוציב להטותקו עז והסדר להורניס בעולם, כן מוציב כל קידי לעשות זכ"מ לוחם וזכ" סתם. מצד בקידי ערובי חודל ומחויבים בן על הוודוים ועל הוקורבים (קידי) מי עידי ערפי ד', כרטיא), כן מוציב כל אדם להספי מטרות והשמות והיבות של כלל כוח ישראלי. וזו וזוה מה שוודו הסיא כשרי (ארית) מי קל"ג. סידי) שקידיים יתם אוח, על"ע, גם אם אין יתם כרית רבנסת, יאסר מי שאין לו אב וזם על סמים רעלנס, החוד על כן גם כרית (מי) שרעי): .כוד כל מידי ישראלי.

והסודו שוולנה וזה שפי שכנה ים כמות ארזי רוסר, שיכוד לו ים כשנה שיאסר בו קידי לעילי כשמותיהם (עיי) ב"כבוד הלוהי" לפצל, משנה כודוד, ברוזת מי קל"ב). ל"הרבמת וראשידי בודתו את וזת ספי, ערוד כמות לית, קידי כללי, כמסת עשמים: א) שוזה יתם עוב והולו מררת ים עוב סמו מלז בלל אל הווסנה כודובו כוח ראשו, וכל הערות והז' לוחת שקידי להמטע, והל וזה משווע המסוד מי, כן) מי סתם עפרים רובתי, וכל מי שומעו להטעות כיוס המסוד כיו וכולתו (קידי שרעי). מוהו להטעות כיוס עומת ארזי ואמר יסכל בקלות לעשות וזת, ארשידי כמות וז' כין כח וזה ים תערת וזה, לשיכר עובו, שיפ מ' שאין לו סודי' ענפי כשוודו ר' כוודות משותפי בעידם של הסכר, עליו להשחול עזר ומשחיתים של הוללים לומר, קידי' עליהם, וזה יסכל יתענה כיוס עוקבק, ובמדת שוזה הערית צכוד כין כוח וכו' ויס ל' להודעו מלג המליוס הוסניס שחוקישים ענפיהו על קודשות השם איתם ולקיים להסרת קידי אודיירם, כיון שאלו אינן ראויס פי הוודוים כל עיסי, לסי מה שמוסק כשודע (ס"ס עז) שמי ענפיהו (מיס כשרי) מוכסמי כודידתו, וכמי שסכסוד עם המריו עייסי, על אחת כמה וכמה סודור לב שונופה עכור יהודותם כלבו, שונופיל לוס סרזתם שלא יסרכו כלל אפילו לקידי.

אבל זה שיכוד נסוד, כי כמסרים והקודשים כסודו לוחיא, שאפילו צדיקס כסודים וקיקס לחקונים שונים ומתונים להעלותם כסודו לדנה וזוהו

דברת הנהגה

March 13, 1951

דואר לוי' רפנין זק, ונמסיק נכסע 30.30 נכסע סידינה
כ"ד חכנסה -
נמסיל לוי' רפנין זק, ונמסיק נכסע 30.30 נכסע סידינה

הקודות חכנסה מסחרסו חכנסויס צ'ילינכי, כודוד וז, דויס-נמסיל
לוקוד רוח כזה כיה ובבולנז כדינז כודק סי' לקידיים יום חמידי
לוקוד רוח כזה כיה ובבולנז כדינז כודק סי' לקידיים יום חמידי
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -

למ יכוד כזה, כן קרעני לך יום סוד חכנסה וזכרונז חכנסה
למ יכוד כזה, כן קרעני לך יום סוד חכנסה וזכרונז חכנסה
למ יכוד כזה, כן קרעני לך יום סוד חכנסה וזכרונז חכנסה
למ יכוד כזה, כן קרעני לך יום סוד חכנסה וזכרונז חכנסה

הקודות חכנסה מסחרסו חכנסויס צ'ילינכי, כודוד וז, דויס-נמסיל
לוקוד רוח כזה כיה ובבולנז כדינז כודק סי' לקידיים יום חמידי
לוקוד רוח כזה כיה ובבולנז כדינז כודק סי' לקידיים יום חמידי
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -

כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -

כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -
כיוס משרוס וזכרונז כודוד כיוס משרוס חכנסה מי, צ'ילינכי -

KINOT STUDY

גליותיהן של ישראל רפי אוניא אמר ארבע שבעות
השביעין כנגד ארבעה דורות שדחקו על הקץ ונכשלו
ואלו הן אחד בימי עמרם ואחד בימי דניי ואחד בימי בן
כוזבא ואחד בימי שותלתה בן אפרים ה'הא הוא דכתוב

C10
52

סאה שפדי ושמייה כל יומא אתא לקמיה ולא קבליה יומא חד וזה קר קית שמע אתא לקמיה וזה
בעתה לקבליה אחי ליה בידה סבר מדחא חד ליה אול זקף לבינתא פלחא אמר ליה חוד בך אל
כך מקבלני מכך כל החמא ומחמא את הדנים אין מספקין ביה לעשות חשבה האמר מר כישף והסת
הדיח והחמא את ישראל תניא רבי שמעון בן אלעזר אמר יצ' תנוק ואשה תהא שמאל וזה רמז
מקבת : בתנאי *נמצא והתח ער שלא *נערה העגלה חצא ותרעה בעוד *משערה העגלה הקטר
במקמה שעל ספק באחה מוזולתה כיפה ספיקה הלכה לה נערה העגלה ואחד כך נמצא והתח
הדי זה יחד יעד אחד אמר ראיתי את והתח ועד אחד אמר לא ראית אשה אוסרת ראיתי ואשה אוסרת
לא ראית היו עורפין יעד אחד אמר ראיתי ושנים אוסרים לא ראית היו עורפין שנים אוסרים ראית
ואחד אוסר להן לא ראיתם לא היו עורפין משרבו הוצנעין במלה עגלה ערופה משבא אלעזר בן
רנאי והתנה בן פרישה היה נקרא חוד לקחו בן הרצון *משרבו המנאפים פסק המס המרים ורבי
יוחנן בן זכאי הפסוק שנאמר *לא אפקד על בעותכם כי חונניה ועל כלותכם כי תנאפנה כי הם תור
משמת יום *בן יועזר איש צידה ויוסי בן (6) יהודה איש יושלים במלך האשכול שנאמר *אין אשכול
לאכול כבודה אותה נפש יוחנן כהן גדול העביר הדיח המעט אף הוא במל את המעוררין ואת העוקפין

מיוסע מן חזון 30
למך מרמזי' מ'י
ס'ה' ד' (מ'ג)
ס'ג' מ' ס' מ'י

מ'ה' ד' (מ'ג)
ס'ג' מ' ס' מ'י

האשה שנתארמלה פרק שני כתובות

כז

חשי

סורסוס . ומדמה וכוון הגיע וזן ולא נעדים הרי הוא על שוכר
סוכנים בדיניהם האוס הכי כפיין עדים מעידן אותה עלה נמורה :
נכשש . ולזה מלמח להם לא כפיין עדים החול ועל ידי מושן
הוא : וליכא דרמי לב מפסל . לא מאי לה לאה רבך שמואל בר

עין משמע
נר מצוה

קב אב מ'י ד'מ'ג
מ'י ד'מ'ג
קב אב מ'י ד'מ'ג
מ'י ד'מ'ג
קב אב מ'י ד'מ'ג
מ'י ד'מ'ג
קב אב מ'י ד'מ'ג
מ'י ד'מ'ג
קב אב מ'י ד'מ'ג
מ'י ד'מ'ג
קב אב מ'י ד'מ'ג
מ'י ד'מ'ג
קב אב מ'י ד'מ'ג
מ'י ד'מ'ג

כאן נכרסם על אחת מלסת . פי עוקפין במה לפי שאין
אחריקן מתנה ויש פנאי לנסך ולבטול אבל בלגה על מלסת
אחת שלחמ מלסת שבה נבטול עליוס דין לן פנאי וכן פי' ר'י
ור'ה וכן נמח בירושלמי ופרך כרסם על אחת מלסת או אמר
לול פקדן חול מיייה וזהו לן
למשרייה לסלוח ולמיחלי לקלח
דכתיביה בקלו כדאחריק כסמך חס
יש מתבואה אחת מלגת על כל הכהות
סלן אפי' דמספקא לן בלית מחוקק
אלא אחת סבל פשיטא לן דקרו דהאס
לא ודאי מכתובת אבל סבל ודאי פקדון
ולפי' הקונטרס קמס סובל חול
דפרך נקלי לתמרח וגי מתבואה
חליק לקולא ושוך דמהך דמהך
למחא ס' וזין חלס נכסם לנאס ואל
קחי כלסם שנכסיה לפיר ושוך
כיון דלחיה דפי' פריך סה ליה
למיחא או אמר לול פקדן חול
מיייה וכן ושוך דהאס מפרש
קעמח לפי שאין פנאי לנסך ולית
ליה קעמח לפי שאין כרסם על אחת
מלסת חולה להשחית את בני העיר
[ושוך מלי' שגא שעה מלחמה משעת
שליט] ויש ליישב לפי שיטה הקונטרס
דכ' יתקן בן אלעזר לא אחי לנטיי
מתני' אהיה דפי' אלא חיה ליה
שיטיח דרב מר וממתיין דהאס נתי
כרסם על מלסת אחת ולא כל
אלא לפרושי ממתיין וכן קעמח
כפרק כהרז דפי' (ד' ט' ד) דפרך
האס ממתיין דהאס לממתיין
דבלגת ולא מייח האס דכ' יתקן :
וזלך כהרז מהס ועשה סהות .
להכי נקם ועשה סהות
לנפין הארס חס מחקיקס שמיס

רב יתקן אפרוסח דמתיין בלשון
לא שט אלא רמי מירמח מחתיין
ובייתא אחרי וסלה קי רב שמואל
חילק בין די ישראל תקיפה לדי
העובדי סוכים תקיפה : פני נפי
דגנני שבטליק פתלון ודך המלסם
להפקר כיהס ונשיקן : בן דנאי .
רולח סה חלמזר שט כדאחריקן
כפ' עגלה ערופה (מ'ג מ'ג) אבל כפי
דנכי סוכנים פסח לא מפקרי :
בתנאי כרסוס . מטר מהרמיקן
כרסוח (דמיס כ) : פסולוס .
אחרים לבטליק דהאס כהן אחרה
בלגת : ג'מ' כלסם . חל על סס
*מחמתיס כל המחמתיס : לבטול יש
פנאי . דחיקף לוא י'רייהו : רבי
יתקן בן אלעזר אמר . אף כבמילה
פעמים שכן מותרות : כרסוס של
אופס מלכות . איט חולה להשחית את
בני העיר וכסכסג פיר הסמך
לתתשלח שומרה ודאי לו למס שוכר :
משפרוס . מקס ממזד השומרים
שהסמך חמך שלא יתבל חוס בלגטי
סמיר : דמסוד לפסא כ' . שט
סבינת סמיר שלטח כולל שיסמיט
קול כהכא איש רן עליהס ולכניס
ואחיס זוסקין : ונווח . מקלת
וקסמין להכסל כהן : ולא קשיא
ליס פירי . לא חייס למיעקר איניס
יחדלה ולבטול החול וזין סוכר
ספק : ופי' שגא פנאי שניין .

מ'ה' ד' (מ'ג)
ס'ג' מ' ס' מ'י
מ'ה' ד' (מ'ג)
ס'ג' מ' ס' מ'י

הבית
ז' ס' ס'
מ'ה' ד' (מ'ג)
ס'ג' מ' ס' מ'י

ס'ה' ד' (מ'ג)
ס'ג' מ' ס' מ'י

טוב לזכור לשא על תורה, לזים חשיה באהבה פינאה ובטחנה,

ימי חיינו תנחמו מסלה לשרה,

תנחמונו בגבורה ולתחי תשיחנו לעונה.

(עוד בו נשמחת, ימי תשובת יציר אדמתו, להחיותו, להטיב אחריתו.)

שרי הגנו בגידך פיצר חמר, רצונה להחיות ולא להמית ולגמר,

תלשר לבבנו פינאחך להחטיב ולהאמר,

חלמנו לחיים ונזדך לעולם ונזמר.

(עוד בו נשמחת, ימי תשובת יציר אדמתו, להחיותו, להטיב אחריתו.)

Chazzan:

מי כמאד אב הרהמים, זכר יצוריו לחיים פרהמים.
ונאמן אתה להחיות מתים. ברוך אתה יהוה, מחיה המתים.

Congregation and chazzan:

אברה בכת תמותה, אום העשיר עמותה,

אמן בהענשה מיתה, אדקה מאמר אמיתה.

וגבוא סרטו לנזוב, ולהשוף סרעף העקוב

וגב לרשה לקוב, ובה תולדות יעקב.

מכון לשבתך בשומה, מאז חקקתו פרשומה,

מולדותינו תפלולים בשמה, מלטים למען שקו.

הזכר ישיבת אהל, תנאבה לשך גהל,

הצילה שאנו מפרהל, האגים להרסות מהל.

הועל אדקות אם יהי, לזוהו לבית עולמו.

אופה בחקמה אם יהי עמו חתולו בקלחו.

קצוה בגמים ובמרה אם יהי, חרצים קחי.

רצונו ורפאו בהיות במוסר, גוב בשירה טובה.

תחת פו נא: לבן יום המיתה מיום לדה הוטב.

Chazzan, then congregation:

עד יום מותו תחפה לו להשובה, להנחותו לחיה.

Chazzan:

מי כמאד אב הרהמים, זכר יצוריו לחיים פרהמים.

ונאמן אתה להחיות מתים. ברוך אתה יהוה, מחיה המתים

(Cong. — אמן.)

Congregation and chazzan:

אתדתי יום זה בשנה, תרפה וצרי שמתו לשושנה,

בשלים בהיות סקרד פראשונה, שרותו פוד לפשעי לשנה.

דפאות רוח ולשכר נהלמה, קדוש, השוב פזבה העלמה.

התמם מהחם ישב אהלם, ארתו בכסאך חקף כהלם,

ולדיו חן בעצמך נקהלים, פאחד מביעים ולשמה מהללים.

זכר שמה שתפת בשמים, עמותים לה פחותם לשומם,

חשכם מאנה כלי להאישומם, ספור חיים יהי רשומם.

אלו נאמרין פרק שביעי סוטה

ל

לשפירוק לגבורים. שנית קדש הקדשים נטי בחלוף: כנסת פטרים. שירלו לסמוך עליו וחסה בלחמיהם: רד עם אל. רד פס 66
 שנתה בהקדש: ישראל שפוטתיו. ריבדה שחקדקס למחול כבן:
 שפני נאמר לוי לפעול. חסד כנס כחורה אלה יעמדו לכרך וגו'
 שמשון לוי יהודה: שפני נאמר לוי חורה אור

והיון שרי יהודה תמחה חנניה לוסן. ק שריה ברייחא במחלח
 תכל למה הדבר דומה למלך כבד וחס שרו ל שרי נים
 אחד נחול ואחד קטן אמר לקטן העמדתי עם הכן האמה אחד גדול
 העמדתי בני' ששח כח הכפן

שמה והקטן אחד לא אחד לוי אלא
 עד הכן החמה מתוך שרי שומדים
 להכין ונער אביה אחד לכן בני
 מכל מקום איכס לא חונגס אלא
 לכבודי אף אזי לא תקפת אח שפרס
 מה שבר נטלו שבטו של כנימן שירד
 תחילה לים ששריה שריה בחלקן
 שאמר וט' ומה שבר נטל שבטו של
 יהודה וזה למלכות שאמר שרי יהודה
 רנמחם אין רנמחם אלא מלכות
 שאמר בחיון אחד בלשאר והלבוש
 להיאל ארנונה (דילא ס):

שבב של בנימן יוד לים תחילה שנאמר
 שם בנימן צעיר ודום אל הקרי חדם אלא
 רד ים חיו שרי יהודה רנמחם אותם שנאמר
 שרי יהודה רנמחם לפיכך *זכה בנימן
 הצדיק ונעשה אישפיכן *יגודה שנאמר
 ובין כתפיו שכן אמר לו רבי יהודה לא כך
 היה מעשה אלא זה אמר אין אני יורד
 תחילה לים וזה אמר אינני יורד תחילה לים
 קפץ נחשון בן עמינדב יורד לים תחילה
 שנאמר *מבבני בכחש אפרים ובמטרה
 בית ישראל ויהודה עוד רד עם אל תעליז
 מפרש בקבלה *הושעני אלהים כי באו מים
 עד נפש מבועתי בין מצולה ואין מעמד וגו'
 *אל חשטפני שבולה מים ואל תבלעני
 מצולה וגו' באותה שעה היה משה מאריך
 בתפלה אמר לו הקב"ה ידדיי טובעים בים
 ואתה מאריך בתפלה לפני אמר לפניו רבוט
 של עולם ומה ביד לעשות אמר לו *דבר
 אל בני ישראל ויסעו ואתה דום את מפק
 ונמה את ידך וגו' לפיכך וזה יהודה לעשות
 *ממשלה בישראל שנאמר *היתה יהודה
 לקדש ישראל ממשלותיו מה טעם היתה
 יהודה לקדש ישראל ממשלותיו משום
 דהים ראה ויגום תניא *רבי אליעזר בן יעקב
 אומר אי אפשר לומר לוי למשה שכבר נאמר
 למעלה ואי אפשר לומר למעלה שכבר
 נאמר למטה הוא כיצד וקני כדונה ולויה
 למטה והשאר למעלה רבי יאשיה אמר כל
 הראוי לשרת למטה והשאר למעלה רבי אומר
 אלו ואלו למטה הן עומדים הפכו פניהם כלפי
 רד גריות ופחדו בברכה כלפי הר עיבל
 ופחדו בקללה מאי *על על במסך *כדתיא
 *ונתח על המערכת לבונה וכה רבי אומר *על
 במסך אתה אומר על במסך אי אינו אלא
 על כמש כשהוא אומר *וסטח על הארץ *
 רוי אומר על במסך: הפכו פניהם כלפי
 רד גריות ופחדו בברכה כו: תנו רבנן ברוך
 בכלל ברוך בפרט *אחד בכלל אחד
 בפרט ללמד וללמד לשמור ולעשות רד
 ארבע

וכל ישראל חקיו שומדים מה ומתהלים
 לארזנו ההגיוס והגיוס אלא כהגיוס
 ולים למטה היו: שרפה לשרם: נאח
 אח הארון דהייט חבן שלשים ועד כן
 חתמים: לפסס. אלא הארון: אלו
 ואל: ישראל ולוים למטה היו כדכתיב
 בספר יהושע: פל סר גריות ועל
 סר טיבל. שכתב חסה כחורה פל
 כסמך כחפרט ודיל: על כסמך
 שיהו חסיד שרי כזכי לבנה בין
 אי חסדים: וספוס של ספרון. על
 כרחן לא על מתח דהא תחילה הוא
 פרוכה ולא היה סך: כרוך ככל
 כרוך כפרט. כל הכרטה והקלטה
 נאמרו כהר גריות וכהר טיבל ככל
 ופרט כרוך אכרי יקום אח דברי התורה
 האלה ארוך אמר לא יקום הר ככל
 וכל אח ואח נפרט כרוך וארוך
 כרוך אמר לא יעשה פכל ומסכה
 ארוך אמר יעשה עסל ומסכה וכן
 טון: ללמד וללמד לשמור ולעשות
 כל המטה טון שטוח ארכטה אלה
 ולמדה חוסם ושמתם לעשות
 ומדד ולמדה חוסם אח בניכס וגו'
 הרי כחן ארבע מטה לכל מטה
 ועל ארבעתן נמשו ארוך וכרוך ככל
 ופרט כרוך אמר ילמדו ארוך אמר
 לא ילמדו וכן ללמד וכן לשמור וכן
 לשוח ככל אחד ארבע כריתות
 כרית לברוך ככלל כרית לברוך כפרט
 כרית לארוך ככלל כרית לארוך כפרט:
 (וכ הדיח ט"ר ט"ו) ארבע וארבע.
 ארבע כריתות ללמד וארבע ללמד
 הרי ששה: ששה וששה. הא ארבע
 שד שנה לשמור ולעשות: וכן כפני
 כשאלמדו כל המטה למטה נחט טון
 לארוך וכרוך ככלל ופרט כן כפרט
 שש. כשאלמדו לשראל כדכתיב
 (דנרי 6) כעבר הירדן בלחן תואב
 הואל חסה וגו': ששאר אלף דברי
 שפרט וגו'. כהר קלטה וברטה
 כהר מלכד הכרית וגו' אלא ככרית
 ערטה תואב ככרטה וקלטה כך
 כרית כחורב דהר גריות ודהר טיבל
 לא אנטריך להשיי קרא דעלה קאי
 וכה יחיי ושמתם אח דברי הכרית האם לא גרם ליה הבא:

מה יב ומכנס [ב]

הכנסת (פ"ב ע"ג)

מכנסת כ"ג

הכנסת (פ"ב ע"ג)

[מכנסת כ"ג ע"ג פסחים
כ"ג סוטה ד' ז']

[ז' זה חרבתה דר
שם וט']

כרטה ואלו חמרים קלטה יטל אלט שביה גריות היו שנין אחד
 הכרטה חתן ואלט שביה יטל אלט שביה גריות חתן חתן
 ועט כל העם ותארו חתן חתן ואלט היו שנין אחד הכרטה חתן חתן
 ופלטנה דרבי יוחנן ורש לקש דפליגי כפרק הירדה (ע"ג ד' ע"ג) השותם אח הירדה לפנים ולתמה חתן לחמה וכן כפרק חתן
 נשחם (פסחים ד' ע"ג): השותם הכסה על החתן לא שייכא להכא וגראה לרי' דרבי חזיה נמי דכל על לכתחלה ולמטה על ממש ושאי
 הכא דנוריה הכתוב היא וכדפירשית ובידיענד מכשר על כסמך חומיא דהיא דפיק שרי האחס (מנחות ד' ע"ג) דלס סוד מערכת
 לחם הפנים ששים של שבע שבע [אמר רבי] רוחא אח העלוטת חאלו חקן [והא נעטן ונתח על המערכת לבונה וזהו על כסמך
 ורבי לעמיה אמר על כסמך] ורבי כזכי לבונה טעמא נמי כון דמשמע על כסמך אמרין דהא על נמי לכתחלה כסמך קאמר
 חתן חתן יתום האחס ועוד [דרי יחי] כסמך [הו] ודך ככד טפי לפני חתן חתן המלכים הקדוש כרוך הוא כדלמדיק ככל
 המצות כחות מלה (ט"ו ע"ג) ורבי ככשי עלרה וכתיב והקיף הכהן לחם על לחם הכיסרים יטל יתח ככשים על גבי לחם מלמד
 למד על שרי ככשים יטל לחם על גבי ככשים מלמד על לחם הכיסרים וט' ר' חגיגה אמר ממה האחס
 כן שרי ייסתיהם של ככשים ומתקן ומתקן שרי מקראות האלו אמר רבי לפני חתן כ"ג חתן [ק] לפני ממה ששן ק
 אלא ממה ד' נרו ד' ומתקן ואל כפנין על אחד רב חסדא לרב המטעה ואמרי לה רב המטעה לרב חסדא רבי לעמיה דתניא וט':
 רבי

ובגמרא סוטה (ל"ג ט') תניא, רבי אליעזר בן יעקב אומר, אי אפשר לומר לוי למטה, שכבר נאמר למעלה, משה כתב בתורה אלה יעמדו לברך וגו' שמעון לוי ויהודה, ואי אפשר לומר למעלה, שכבר נאמר למטה, ופרש"י: שכבר נאמר לוי למטה, בספר יהושע (מ) כדכתיב וכל ישראל וזקניו עומדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים והלויים, אלמא כהנים ולויים למטה היו, הא כיצד, זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה, רבי יאשיה אומר כל הראוי לשרת למטה והשאר למעלה, רבי אומר אלו ואלו למטה הן עומדים, הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופחתו בברכה, כלפי הר עיבל ופתחו בקללה, מאי על על בסמוך, כדתניא וכו', ועי' רש"י, מבואר בכאן, שרבי סובר שלא עלו כלל על ההרים רק כולם עמדו למטה, אלא שששה שבטים עמדו כלפי הר גריזים וששה כלפי הר עיבל, אבל ר' אליעזר בן יעקב ור' יאשיה סוברים שאמנם עלו השבטים על ההרים, אלה על הר גריזים, ואלה על הר עיבל, והכהנים והלויים עמדו למטה, וכן כתב רש"י בפ' תבוא כרעה זו.

יש להבין, לאיזה טעם נצטוו שכל ישראל יעלו על ההרים אלה מזה ואלה מזה, הלא מדרך העולם שכל מי שמדבר אל הקהל, שהוא עולה על הכמה למעלה ומשמיע את דבריו לפני העם העומדים למטה, כדי שכולם ישמעו את דבריו, וכיון שכאן היו הכהנים והלויים צריכים להשמיע את דבריהם לפני כל המון בית ישראל, היה מן הראוי שהם יעלו על ההר להשמיע את הברכה והקללה לפני קהל ישראל, שהשבטים יעמדו למטה לשמוע את דבריהם,

י' יוסף (Göcsu)

ז' ראה - רמז

וכאן נעשה לכאורה היפך הסדר, שהלויים עמדו למטה וכל ישראל עמדו למעלה על ההרים, והלויים נשאו מדברותם מלמטה כלפי מעלה.

ואולי יובן שבא לרמוז בזה ולהורות על מצבם ומעמדם של ישראל, שבכל הזמנים וככל המצבים הם נמצאים במעלה עליונה תחת השגתו של הקב"ה, והוא ע"פ מה שאמרו בגמרא (נטט ט"ו נ') במעשה בבחו של נקדימון בן גוריון. שלקטה שעורים מבין גללי כהמתן של ערביים, ובכה ר' יוחנן בן זכאי ואמר, אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מוסרין ביד אומה שפלה, ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה. וכתב על זה המהרש"א בחידושי אגדות וז"ל: אמר אשריכם על שני הצדדים, כי באמת שני ההפכיות הם למעלת ישראל, כי כל אומה יש לה שר ומזל בשמים, מה שאין כן ישראל שאין להם שום מזל, אבל הם חלק ה' כי יעקב חבל נחלתו, ועל כן כשעושין רצונו הם למעלה מכל האומות ושריהם, כמ"ש הבט נא השמימה וגו', שדרשו שהוציא את אברהם החרצה למעלה מכל צבא השמים וכו', אבל כשאין עושין רצונו, הקב"ה מסלק שכינתו מהם והרי הם שפלים ונבזים מכל האומות שיש להם שר ומזל ולישראל אין שר ומזל, ע"כ, וכן כתב בענין זה בעל העקידה.

מבואר מזה, שגם מידידתם ושפלוחם הנוראה של ישראל, ניכר ונדוד גדולתם

ומעלתם שהם חלק ה' עמו וחבל נחלתו, ולכוונה זו נצטוו בכאן שישראל יעלו אל ההרים, כדי להראות ולהורות שבשני הזמנים ובשני המצבים, בין כשהם עושים רצונו של מקום ומבורכים בכל הברכות, ובין כשאין עושין רצונו ובא עליהם ההיפך, והם שפלים וירודים, גם אז נראה וניכר מעלתם וגבוהתם, שאין הם עומדים תחת שום שר ומזל, אלא תחת ידו ורשותו של הקב"ה לבד, והם עמו ונחלתו לעולם, ולרמוז על הענין הזה של מעלתם של ישראל, נצטוו להיות השבטים עומדים על ההרים מזה ומזה, בין לברכה ובין להפכה.

ומה שהלויים עמדו למטה וישראל למעלה, אפשר שהיה בזה רמז על הענין שאמרו בספרי דברים, (וואג ט"ז דברים ט' ט') עה"פ ה' אלקיכם הרכה אתכם וגו', הרכה אתכם, הגדיל והרים אתכם על דייניכם, נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינים, ע"כ, ולכך עמדו כאן העם למעלה ושכט לוי למטה לרמוז על הוראת הענין הזה.

י' אלה ואלהיך, צ' אלהיך ואלהיך
צ' אלהיך ואלהיך

עוד לנו דברים בזה. אין אומרים תחנון כח"כ ואין נוסלים על פניהם משום דמקרי מועד (א"ח תקנט, ו). אדמרר אמר על זה דבר עמוק: ישנם מועדים של קירוב — שלש הרגלים — וישנו מועד של ריחוק, והוא ט' באב. ויש להבין איך שייד לקבוע מועד על ריחוק מהבורא, אך הנה יש עוד מצב שלישי, מלבד קירוב וריחוק, והוא מה שכתב רבינו יונה על אנשים אשר מקרב לבם אבד חשבון על נפשם. כי גוי אבד עצות המה, וכמה הם במדרגה התחתונה (שע"ח ב, ט).

מקרב לבם אבד חשבון על נפשם — לא קרוב ולא רחוק — פורח באויר, ויכול לדמות שהוא אדם שלם ובאמת הוא רשע, חושב שהוא עושה מצוות ובאמת הן עבירות — עושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפנחס. והנה המדרגה התחתונה, יותר גרועה מהכל. על זה תבצר ירמיהו הנביא את דודו, איך תאמרי לא נטמאתי, אחרי הבעלים לא הלכתי — ראי דרכך בגיאי, דעי מה עשית ו' (ב, כג). גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים, לא במחירת מצאתים כי על כל אלה — ותאמרי כי נקיתי, אך שב אטו מפני, הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי ו' (ב, לד-לה). הרי נתוכחו עם ירמיהו, והאמינו באמת כי אין עול ככפס, וגם על העבודה זרה ועל שפיכת הדמים מצאו תירוצים, הנה א' אמת ה' : על רשע המודה על פשעו הוא יכול לרחם, אך לא על מי שאבד חשבון מלבו! ר"ש בן חלפתא אומר: אמר הקב"ה לירושלים על מה תבאחי כל המשפטים הללו? בשביל שאמרת לא חטאתי, שנא' הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ילקוט שם).

זה היה מצב הדור לפני תורכן הבית, אך בבוא החורבן נפקחו עיניהם והכירו את עצמת ריחוקם, ועל הברת הריחוק הזה קבעו מועד של ריחוק, ועוסק הענין הוא זה: כאשר אדם עומד על עצמת ריחוקו ממנו ית' הוא מבחין: אמנם רחוק, אבל יחס יש כבר בינו לבין בוראו, משא"כ כאשר אבד לו חשבון על נפשו ששם אין כל יחס, הלא א' אמת ה', ובאיבוד החשבון הוא חי לגמרי בשקר, ושם אין יחס: בעמדו על הריחוק הוא מצטער על הריחוק, אבל הוא עמד על האמת, ונקודת האמת הזאת כבר מקרבתו אליו ית', די בהכרת אמת זאת, אף שהריחוק הוא נורא, לקבוע עליה מועד של ריחוק!

אין לו השגה ממדרגת הכלל ישראל בזמן שבית מקדשו קיים, כי אין לנו השגה בקדושת בית המקדש, אך אנו, שקועים אנו, כחפצי גופנו הבלוי ומנוג, הננו מוצאים כל סימקנו בעולם מגושם זה ולא חסר לנו דבר בתורכן בית המקדש, מקרב לבנו אבד חשבון על נפשנו ומצבנו, ננסה בט' באב לעמוד על כל עצמת הריחוק שלט מהבורא ית', ותוך כדי עמדתנו על ריחוק זה נכלל לקבוע כבר מועד של ריחוק.

מדרש איכה פ"ה ס"י כא רבה

לפני הקדוש ברוך הוא רפונו של עולם שלף הוא השיבנו
אמר להם שלכם הוא שנאמר (מלאכי ג, ז) 'שובו אלי
ואשובה אליכם נאם ה'' אמרה לפניו רפונו של עולם
שלף הוא שנאמר (תהלים פה, ה) 'שובנו אלהי ישענו' לקה
נאמר 'השיבנו ה' אליה ונשובה'.

'חדש ימינו פקדם' פאדם הראשון פמה דאת אמר
(בראשית ג, כד) 'ויגרש את האדם וישפן מקדם לגן עדן'.
דבר אחר 'חדש ימינו פקדם' פמה דאת אמר (מלאכי ג, ד)
'וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם פמי עולם וקשנים
קדמניות' פמי עולם' זה משה דכתיב (ישעיה סג, יא)

3 אִי־כ וַיִּכְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיִּבֶל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכְתּוֹ
 4 אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ
 אֱלֹהִים אֶת־יּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר־
 בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:
 אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בַּיּוֹם עָשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ
 5 וְשָׁמַיִם: וְכָל־שִׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יְהוָה בָּאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם
 6 יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אִין לַעֲבֹד אֶת־
 7 הָאֲדָמָה: וְאָדָם עֲלָה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: וַיִּצְרַח יְהוָה
 8 אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עֹפֵר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשִׁמַת חַיִּים וַיְהִי
 9 הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה: וַיִּטֵּעַ יְהוָה אֱלֹהִים גֶּן־עֵדֶן מִקְדָּם נִישָׁם שֵׁם אֶת־
 10 הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר: וַיִּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נְחֻמֵּד
 11 לְמִרְאָה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הֵנָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע: וַנְהַר
 12 יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהִשְׁקוֹת אֶת־הֵנָּן וּמִשָּׁם יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רְאשִׁים:
 13 שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּכֵב אֶת־כָּל־אֶרֶץ הַחִוִּילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזֹּהָב:
 14 וְהָיָה הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שֵׁם הַבְּדֵלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם: וְשֵׁם־הַנְּהָר הַשְּׁנַי

בראשית ג: טו-ד: יב בראשית תורה

אַרְוֹר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גִּחְזֶנְךָ תֵּלֵךְ וְעִפְרָת תֹּאכַל
 15 כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ: וְאֵיבָה וְאִשִּׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין וְרָעָה וּבֵין וְרָעָה הוּא
 16 וַיִּשׁוּפֶךְ רֹאשׁ וְאֵתָה תִּשׁוּפְנֵנִי עַקֵּב: אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבֵּה
 17 אֲרָבָה עֲצָבוֹנְךָ וְהָרְוֶנָה בְּעֵצָב תֵּלְדֵי בָנִים וְאֶל־אִישׁךָ תִּשְׁקָטְךָ וְהוּא
 18 יִמְשַׁל־כָּךְ: וּלְאָדָם אָמַר כִּי שִׁמְעֵתָ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן־הָעֵץ
 19 אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעֵצָבוֹךָ בְּעֵצְבוֹן
 20 תֹּאכַלְנָה כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ: וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה:
 21 בְּזַעַת אִפְיֶךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֵב אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לְקַחְתָּ כִּי־עֹפֵר
 22 אַתָּה וְאֶל־עֹפֵר תִּשׁוּב: וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הוּא הֵיחָה אִם
 23 כָּל־חַי: וַיַּעַל יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתַנּוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׁם:
 24 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה בְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרָע
 25 וְעַתָּה וּפְנִי־שָׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל נֹחֵי לַעֲלֹם: וַיִּשְׁלַחְהוּ
 26 יְהוָה אֱלֹהִים מִן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם: וַיְגַרֵּשׁ אֶת־
 27 הָאָדָם מִן־עֵדֶן לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרִיִּים וְאֵת לֶהֱטֵ הַחֶרֶב הַמַּתְהַפֶּכֶת
 28 לְשֹׁמֵר אֶת־דַּרְךְ עֵץ הַחַיִּים: וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ
 29 וַתַּהַר וַתֵּלֵד אֶת־לָמָן וְהָאָמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה: וַתִּסָּף לְלֵדָת

אין עומדין פרק המישי ברכות

סוזה
הש"ס

כב ו מיי פיר סגל
בית המדרש כ"א:

כב ו מיי פיר סגל
תלם בלכ יי סג
עין יי מדיס י"ח
ס' תל סג' כ :

[על פירוש]

סר ג מיי פיר סגל
תלם בלכ יי סג
פיר ד מיי סג בלכ ד
סג סג מדיס י"ח
סג קא סג' כ :
כו ה מיי פיר סג
רשע בלכ ג סג
גבין כו מדיס י"ח
סג רכ סג' ג :
כו ו מיי פיר סג
תלם בלכ יי סג
ל'ח סג קא סג' כ :
כז ו מיי פיר סג
תלם בלכ יי סג
עין יי מדיס י"ח
כא סג' כ :

רב נסים גאון

אמר ר' יוחנן נקט דר'
דריה בר אבא
ביד דתמר שפעתה
מטתיה דרביה. ויהא
בשר כדיר מברין על
דפירוש(ד) (ג) מה עין
גמיסין בר יוחנן אב ר'
דריה בר אבא ר' יהא
בר אבא דיק שפעתה
מטתיה דרביה ר' יהא
בר אבא כל ל' יומין
דח שפיר תלמודיה
קריה ד' יוחנן רביה
יהא דרשותה ב' ימי
היס (ד' פ') ויהא
דחיל ופ' הכריה אש
תלמי דרביה (ד' פ')
מוריס מדיס משתקן
יהא. כאלמד
אין ישראל נטו פירוש
כה דרבי ויהא דה
דריה בר אבא אגל
ביד דרשותה
יבג' ופירוש (ד' פ')
פיר ד בלכ יי סג
דרכותה אגל אגל
סג סג :

[כאן הלכה וכו' סד
הכנה וכו' סגל
הדור יסרן שיטת
היזו דרך היסוד
השכר על ק צדור ו'
וע"פ פירוש רבינו
וען נכח ס' בלכ יי סג
סג סג כה כה יי סג
נכח ד רבינו סג.
מסן סג]

תרות תריא
[א] מ' (א' ל' א' א' א' א'
[ב] ל' א' א' א' א' א'
[ג] ר' ר' ר' ר' ר' ר'
[ד] ר' ר' (ר' ר' ר' ר'
[ה] ג' (ומחלף סג
סג ותי דכנ) סג
ורכ נכח' יי ל' א'
ד' סג : כה כה כה

סלכסא מ' . המכיל כחלה לרין שיכיל על הסס או לא : כיוס
מוכ סגל לסיוס סכסכס . שאין מחפללין ליה חונן : היג הלכה
מכלל דפליגי ולא פליגי והא פליגי רבנן אומר דפליגי רבנן כשאר
ימות השנה בייס שחל להיות אחר השנה מי פליגי והא פליגי ר' יע
אפו כל השנה מי פליגי כר"ע דהשאה
נכדור וס' . והכי פ' פירין אל רבי
זירא [ג] הלכה מכלל דפליגי בחמיה
ופירין הנמרה ולא פליגי והא פליגי
רבנן וס' : וסג פליגי ר' עקיבא .
ותרה ברכה רביעית לפגמה ואלטר'
למחר הלכה כר"א לחשין מדר'ע :
אפו כל השנה כולם מי פליגי כר"ע
דספסל נכדור כופיס . דאלטרין
למחר הלכה כר"א : סלכס . מ"ד
הלכה דרשין לה כפרקין ומ"ד מסין
מדרש לא דרשין כרביס אכל ארזין
מזינן ליהוד לפגמה כר"א בייס שחל
להיות כה' שנה ומ"ד נראין ארזין
נמי לא מרירין וחי עבד לא מהרירין
עובדא : מדיס . חכמים לר"א בייס
שחל להיות אחר השנה : נקוט דר'
פייס בר אבא ביינך . שהא מדקדק
בלשון רבו וקופע בו סימנים שלא
יחלף לו נראין במסין או כמדיס :
כרסכס . שהיה מדקדק בלשון רבו
ולומר סמיו כשל היה ואפי' שבלשון
מנהג קריה אלכסא כפסחים
וכסוכה על נב אלכסא הא דקדק
בלשון רבו ולא אמר אלכסא כשלה
היה יס פתרון הא דתנא מלאמר
ר' יהודה דייק ספיקו דרבוותיה
אז מדרבי יהודה אז מדרב יהודה
וקשי ל' כגוה סוכא חדא דתנא
לא ראה רבי יהודה מימיו לא רבי
יהודה כרבי אלעזר ולא ר' יהודה
*שיאה ועד כולה אמורא נמי
דייק למחר דכ כסס ואמרו ועד
ליכא למחר מהא דייק ליסנא
דסמפסל אלא ספיקו דרבוותא :
פטיו כפול . אלכסאה וו לפנים
סג ידענא כו' . לא נראין ולא
מדיס ולא חסיס : ופירוש . למר

במקום וחתן לו ולכסויים בין קדושה שבת לקדושה יום וכו' הבלת
וקדושה אח עמך ישראל נקדושתך יאמר וחתן לו ה' אלהיך מועדים
לשמחה וכו' ומסיים מקדש ישראל והמנים : ב' סג' . סג' .
כחפלתו : על קן פטור יגישו רספין . אגשים שהו מרדס ענמס
כמחטנים להמיק בלשן מחטנים
ואומרים רחום וחתן אחוה ועל קן
לפיר יגישו רחמין סלמרה לשלח אח
האס או שאומר על סוב שחיה עשה
לט יזכר סמך או שאומר מדיס
מדיס משתקן אורו : [ג] ספסל
קנאס . למר על אלה חס ולא על
סגל כריותיו : מדיס . מלוחיו והא
לא לרחמים עשה אלא להכיל על
ישראל חק גורותיו להדיס שהס
עבדו ושומרי מלוחיו וגזרות חקויו
אף בדברי' גיש לשון ולפטי' להביד
פליהס ולומר מה לרך כמנהג וו :
ורכס נמי לפדור לכו"י סגל דכסי .
שיבי ל' מה שהיבי : אי לאו
דלפרינסו פפס . האל הגדול הגבור
ואגורא אכר לא יסא פנים ולא יקח
שוחד (דכריס י) : ופגנינו כפסלס .
כשהפלה עזרה על מעל העולה
בכסר עזרה (מחסיס) : סגל כירי
ספסיס . כל הכא על האדס כד
הקב"ה הוא כגון לרין קר עני
פסיר חסס שוטה לכן שחור הכל
כירי שמיס הוא אכל לרין ורשע
אזי כה על יד שמיס אה וו סמר
כירי על אדס ונקן לפינו עי דרדיס
והא יכר ל' יראה שמיס :
מילסל מילסל ופני לס . כל היכה
והיכה חור וכוונה מגונה כו סתוקי
לא משתקין ליה שאין זה חומה
למקבל פניו שחי מלכות אלא
למחלוק אמר פסוק סלס ומי ליה
משתקין ליה דמחוי כפתי רשיות :
מכרותא

קדושת שבת וכבוד מעד ותיגת הרגל בין קדושת שבת לקדושת יום טוב
הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדושת הברלת וקדושת את
עמך ישראל בקדושתך וחתן לנו וכו' : בתנ"י * דאמר * יעל קן צפור
יגיעו רחמין ועל טוב יזכר שמך מדיס משתקן אותו משום דמחוי כשתי רשיות ועל טוב יזכר שמך
מדיס משתקן אותו משום דמחוי כשתי רשיות ועל טוב יזכר שמך
נמי משמע על הטובה ולא על הרעה * ונתן יחיב אדס לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה אלא על
קן צפור יגיעו רחמין מים פליגי בה תרי אמורא במערבא רבי יוס בר אבין ורבי יוס בר זבירא חד
אמר מפני שמפיל קנאה במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים
ואינן אלא גזרות ההוא דנחת קמיה דרבה ואמר אתה חסת על קן צפור אתה חס ורחם עלינו אמר רבה
כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצוי למריה אל אביי והא משתקן אותו תנן * רובה נמי לתדודי לאביי הוא
דבעי ההוא דנחת קמיה דר' תנינא אמר האל הגדול הגבור והגורא האדיר והעוז והזראי החוק והאמין
והודאי והנבבר המחין לו עד דסיים כי סיים אל סימנתיה לטלחי שבדו דמך למה לי כולי האי אגן תני
תלח דאמרין אי לא דאמריתו משה רבינו באורייחא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא
הינן יוכלין למימר להו ואת אמרת כולי האי ואולת משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו
מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו : ואמר * רבי תנינא * והכל בידי שמים חין מיראת שמים שנאמר

[כאן פ' סג
סג]

[לפני סג]

[פירוש סג]

[אין חן
סג סג]

[סג סג
סג סג]

[מילסל כה]

[אין ד' כה
ד' סג]

[פירוש יי
מילסל סג סג
סג ונחסי יי
מילסל סג סג
ד' סג]

[פירוש מילסל]

דאיכא דין חינוך בין בקריעה בין באבלות ככל המצות מעדישה חמיו וכן טובר הדיכין.

ולכן להלכה באבלות שהלכה כדברי המיקל אין לחייב לקטן אף אם גם תרמב"ם והרדב"ן סביר מהדישה חמיו משום רמז"ם מרומברג והרא"ש והש"ע סביר שפסוה. ובקריעה היה יותר ראוי לתמיד כדרי"צ גיאות ודעימיה לחייב לקרוע לקטן שהגיע לחינוך אבל אלו המקילין גם בקריעה שלא לחייב בחינוך יש להם ג"כ על מי לסמוך ובפרט למה שמשמע בשער הגזית שמכריע בהחלוקה על המג"א שלירוח בארתי שליכא דין חינוך גם בקריעה יש אולי גם להודות כן למעשה. ואף שהיא אולי משום ולא נחית למה שבארתי ודשי חמיו הרמב"ם והמחבר סביר כהמג"א מ"ם יש אולי לסמוך עליהו להקל כיון שהיא מלוא דרבנן.

שהיא מצד שחקלו באבלות יש לתמיד באבלות רבנים ולא אשכחן שחקלו בה יותר משאר איסור דרבנן.

ולחשש שכתב הגהל אשכחן שבמצות הכוונה ע"י פקדה לא חייבו בחינוך והיא באבלות דתיב ודיני בין המצרים שהיא רבד קבוע משנה לשנה עד ביאת הגהל שיהפך השירה לששון ולשמחה יש לחייב לזך החינוקה אף אם נימא ראבלות ישנה ודיכים קילא. משום ולא תלוי זה בחומרא וקילא אלא רבד שהיא קבוע יש לחייב אף שהיא קיל ורבי שאנו קבוע לא חייבו אף שהיא חמור. ואף לטעם ונחית הלא הוא אבילות ישנה הוא על תעורבן רביתים שלא היה בימינו שגם אבילות הגדולים אינו על חסאיהם. ואף שכל שלא נבנה ביהמ"ק בימינו כאלו נתיב בימינו מ"ם לא בשביל זה חייבו תאבלות והתענית אלא על תעורבן ממש שלא היה בזמנו ת"כ שייך זה גם בקטנים. ואף שכתב הרמב"ם בר"ה התענית שהוא כדי לערר הלכות לפתח דרכי התשובה שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב נמי שייך זה גם בקטנים כמו שמתחייבים לחגגם בתענית ירכיב ובאמידה ותיחיים שהיא לתשובה. ורק טעם כתיבה אולי שייך גם באבלות דתיב דאין יודע הקטן להצטער. אבל יותר מסתבר שתחייב דתיב ובין המצרים הוא העיקר לכבוד ביהמ"ק ועל מה שאינו יכולים לקיים כל המצות התלויות במקדש שזה שייך אף לחינוקה שאין יודעין להצטער. ורק טעם הרגמ"ד משום שאין לבטל מדינתו הוא שייך גם כשאן לענין ת"כ בטיה ולא לדיני בין המצרים ושבע שחל ת"כ בתוכו. אבל משמע בסימן תקנ"ד שהרגמ"ד נמי היה טובר שאסורין גם התינוקות בלמדו חמשה וגמרות אלא כדברים תרעים אי לא דאין להם שמוה דהא כתב וכתנת חמיו שהיא רק מצד שהתינוקות אין להם שמוה כתב רמז"ם והוא בשביל המלמד אבל לא משום שאינם מתחייבים באבלות.

ובאבלות ותשעה באב ודיני בין המצרים שהעלה כתיבה וכוון שאין אבילות לקטן לקרוביו כ"ש שאין חייב לתנו באבלות ותשעה באב דהיא אבילות ישנה שקיל כראיתא ביבמות דף מ"ג ותמה על המג"א סי' תקנ"א שכתב רבאבלות רבנים מתמידים ט"י. הגה בתוס' שם מסודר שלא לכל הרבנים אבילות ישנה קילא אלא לענין אירוסין אבל לענין משא ומתן וכבוד באבלות רבנים יש לתמיד יותר וכן חזקוהו גם הסוהרת שיש לתמיד באבלות רבנים עיי"ש ולכן גם לגבי חינוך התמידו באבלות רבנים. ומדויק זה למה שבארתי להמג"א שהחינוך הוא לקיום מצוה לקטן כנגדול שלכן יש כעצם לחייב לקטן שהגיע לחינוך גם באבלות ופה שלא חייבו הוא מצד שחקלו באבלות כדענינו כמה קלות שלכן כתב רבאבלות רבנים ותמידו והחומרא הוא שאקמיהו ארינא ולא הקלו בו. והיי משמע שלא אמרו הלכה כדברי המיקל באבלות והשעה באב. דהא הרמב"ן שהביא והרא"ש בתענית דף ל' פסק כתי"ק דאסור לרדוף ולסוך מהתחיל לאכול בערב תשעה באב אחר חצות סעודה המספקת כתי"ק אף שר' ישמעאל בר' יוסי בשם אביו מתיר וכן פסק וצ"י משום והלכה כרבים אף שבאבלות כתיב והלכה כדברי המיקל אף כתיב נגד רבים. ודי"ף שטוב שמתיר והא מטעם שטוב שמתני' שלא חזקו האיסור ודחיצה וטיבה מליג אבדיתהו והרא"ש שפסק להיתר משום רמז"ם פירוש אחר ואידי מחלוקתם אחר שהמטיק מלאכל כתי' הרמב"ד וג"כ היה פוסק לאיסור כתי"ק אחר שהמטיק ונאמר לאכול שאסור גם ברחיצה אך פסק להיתר משום שפסק ותי' יצחק שאף אחר שהמטיק מתיר לאכול ומכילא מתיר לרדוף עיי"ש ת"כ חינוך שלא הקלו באבלות רבנים לכן גם לענין חינוך שטוב המג"א

ומסתבר דבקטן שיכול ללמד שנתנה מלמדו יהיה אסור לתמיד והרגמ"ד ללמד בת"כ. דאין לומר שכונת חמיו שליכא כלל קטן שישמח ברי"ה דאיכא איהו טעם הוא משי"כ הרגמ"ד ולא תקנו לזכך באבלות משום שלא יתבטל מדינתו והא לגבי קטן אף אם יתחייב באבלות היה מתיר ברי"ה כיון שלא שמת בהם. אך אולי באבל אין טעם איסור ברי"ה משום שמתחייבין אלא משום האנק דום ועיין בתוס' מ"ק דף כ"א שרבעו יעקב בילוחו היה אסור באבל אף כדברים תרעים וכן טובר רבנו יצחק. אבל התוס' פסקי ולא נאסר אלא מוכר המשמש ת"כ ליכא טעם הרגמ"ד אם בקטן ליכא שמתו. ולכן צריך לומר שבקטן שידע

ה' ג' רי"א ס' נ"ה
 נ"ח' ג' רי"א: ה' ז' ה' ס' ה' י"ח
 (י"ח ס' י"ח) ה' נ"ה

ולא לו המהרהרים למה לנו להאריך בקלכות אלו, הלא מקוים
 שיתהפכו הימים האלו בקרוב לששון ולשמחה ולמועדים טובים,
 ולא יהיה נוגע למעשה, כדאי להעתיק דבר נפלא מסדר תיקון
 חצות עם הפירוש מהרב אפרים קיזער מקק גאלאנטא דל שכתב
 אבי המחבר הגה"צ זצ"ל: שמעתי כי ישנם רבים שזורקים ספר
הקינות אורח ט' באב בלי להצניעם על לעתיד, רצונם להראות
בזה כי בטוונם חוק ואמיץ כי במהרה יבנה ביהמ"ק ויקבץ השי"ת
ברחמים רבים את נפוצותינו ויתגול ויתקדש שמו יתברך בעלמא,
 וא"כ למה זה נכון על העתיד דבר שנראה כמכחיש ומתנגד
 לכטוון הזה חלילה, אולם חשבתי מאז כי אולי כמו שצוותה
 תוה"ק על אכילת מרור לזכר מרירות השיעבוד שהיה, ויתגברו
 עיני רגשי תודתנו על הפורקן ועל הטוב שגמל אתנו גואלינו
 גואל חוק עמנו, וכמו כן לעת קץ הגאולה השלימה והישועה
האמיתית ג"כ נזכיר קינותינו אשר נהינו בימי עינונו ולחצנו,
 ונעדרם ע"ז לומר מזמורי ושירי תודה על קידוש שמו יתברך
 שיזיה במהרה בימינו, וכדאיתא במדרש שבזמן בית שני משתכרין
 וכלשון (איכה ג' ט"ז) השביעני במרורים בלילי פסח הרוני לענה
 בליל ת"ב גם בעת אשר נהיה כגן רוה ויהיה נהפך לנו ליל ת"ב
 וכל הצומות לששון ולשמחה ולמועדים טובים כן יהיה רצון בבי"א
 עב"ל.

סדר תעניות ביצד פרק שני תענית

יז

עין ששפת נר מצוה

כב כה כה... פירוש

לכי תנאל... פירוש

יודיע שנה לטויו קטעין לטס אסר לטויה יין וכו'... פירוש

אלא בראש השנה וכו' ובכשת מלכות... פירוש

ומשמרת בית אב שלו יודיע שבתי אבותיו... פירוש

ויקרא זה לך עמנו... פירוש

ליתו יהו שחטו בית ראשון וכו'... פירוש

פירוש המגיד וכו'... פירוש

לחנאוני

אסור לשחות יין לעולם, ואם אבוי כסאן שתו כהני האידנא חמרא כסאן כרי
 מכלל דרבנן אסרי, ומפרקינן מדרבנן מתרה יבנה בית המקדש וכעניא כחן
 תראוי לעבודה וליכא וכולה שמעתא כמידה ועמא דכר כרי. וחזו איכא
 כהני דנקטי לחומרא כרבנן. ושמיע לנא דמר רב חנינא
נאון זיכר א) אדונינו לכרכה וכהן הוה ב) והוה קים ליה
דהוא סבתי אבות קבועין חוה סרכי שופרא ג) ואם' סתרה
יבנה בית המקדש ומיכעי [כהן] הראוי לסליקה.
 [ו:] תיר אילין יומיא דלא להתענאה בחן ומקצתהון דלא לטיספד
 בחן מריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה איתוקם תמידא וכר מתמניא

עין משפט
 נ"י סגוה

ט ז"ל
 מוסט כל י"י
 כהן מ' שבת
 פ"ח

ארבעה ראשונים פרק ראשון ראש השנה י"א

מסורת
 הש"ס

ט ז"ל
 מוסט כל י"י
 כהן מ' שבת
 פ"ח

בראש הגהה בשלה עבודה מלכות כמלכיה. רבי יאקב מודה
 כהא כרוז סגריס ואצ"ט שהחילי האכות מיסן ומספס
 המגריס י"ב חזק כדמין בעדיות (פ"ג מהג"י) אצ"ט לא מספק עבודה
 עד תמרי: **לקומתן** לדעתם ללכונם - לכיוסם לשון יופי כמו
 לעסרת לבי (ישעיה סח) ודרך כססה
 חיה ושוף כגדלים [גדלים] נתי
 כמח כדעת ונקמה וכל זה היה
 כמחשה כדלמיה כחלמ' ילדחם
 וכלה נפק מדכחיב לנחם':
שנורדן ט יוסמי עולם דלמיג'
 דלירי קרי ליה זו ליק מדי כדפי'
 כריס פירקין (דף נ: ד"ס מהג"י וז):
את מספר ימך אלמא - כסוף
 המוקן (יבמות דף נ: מהג"י) אמר
 אלט שני דורות: **אלמא** דקול
 כהן וקאמר לה כניסן - סניח
 דמחשחא מוכח דכחשי נעול אכרס
 אכיע דכפרק השכר אל השעלים
 (כ"ט דף ס"ו) אמר כשלישי של מלה
 כחז אלט מלאכיס וחז קאמר לו
 למעט דלוי אלד כעס מיה וכפרק
 ר' רבי אליעזר "עד אמרינן דכיה"כ
 ע' כחול א"ל והסוף הא דאמר כהן לאו
 דוקא דמי ימיס לפני כהן כהן כיון
 דנעול כיה"כ ואצ"ט דמחשחא האל
 למעט ראשון הכי קאמר למעט

טולו פכות - אכרס יעקב: נפקוס פרי - כל אכרס למטה
 ונגד עלין הדין: כפול עבודה מלכותי - עשה חרס לפני
 גולתס ספק הסטור: פושט סארן - האכסה והחלכס כדלמין:
 פן פרי - סעמד פרו: ולמי ספרק ופן רביעס פוס - כלמך
 הליה לדבר עכמדי נברא העולם תורה אוד
 סארי לעבודס היו לריקן ותקרי ופן
 רביעה ה"ל: וטול סארן - ולא
 כריב ותקול הארץ: ופן שופס
 פרי - ולא פן פרי נעמד: ולמי
 ספרק ופן - הוא לכמה מדיה להיקק
 זה לא ולכ היו לריקן ורליה ה"ל
 עכניס נברא העולם: לכמו כריס -
 כמון שיהושעו שגלים כניסן (ד'
 אלמא ניסן ופן ופן כמה ה"ל:
 כריס לדורות - עשה פרי לדורות
 ומיה כסוף פן פרי ה"ל: כקופסן
 נבראו - והייט פן פרי רלי ה"ל
 לעסון פרי מדי: לדעסס - סאלס
 אל תלין להכרזות ופמרו פן:
 כלכיוסם - כססס (פ') אמר ופמרו
 וכרסם כל אמר: ולומר פפסו פריס
 אל ריב פ' ופליפסי - אלמא ה"ל
 איתיס ה"ל הדיס ולסכחן דנקרלו
 לחון הדיס סלמך מדלג על הדיס
 ודלג אל הקן כשכיל הדיס:

[פ"ח]
 [מסכת סו'
 יבמות סו']

רביע תנאל
 כהן השנה י"א
 יוסף מביא ופסדמי'
 כיה כפול עבודה
 מלכות כמלכיה
 כהן מ' שבת
 פ"ח

בין לתירוק שני דהא כיון דלחין יודע אהם קבועין הוא ליה תרתי חשתי גמורים דהא אינו קבוע אפילו יבנה לאו בר עבודה הוא דאפי' יבנה אין לו שום יום איסור לתירוק קמא :

אסור לשמות יין כל השנה. קשה לי אחאי אסור כל השנה מטעמא שמה יבנה הבית היום כדמסיק לקמן הא עד כאן לא פליגי ר' אליעזר ור"י בפרק קמא דר"ה (דף י') אי בתשרי עתידין לגאול או בניסן אבל באחד משאר כל החדשים לכ"ע אין גאולין. וא"כ אחאי אסורין כל השנה לישחרי בין כל י"ח חודש בשנה חוץ מתשרי לר' אליעזר וניסן לר' יהושע אבל לא בשאר כל החדשים דודאי לא יבנה. והכא נמי אחאי אסור ברישא גבי יודע משמרתו או בית אב שלו כל אותו שבת או אותו יום אי שבת של משמרתו או יום בית אב שלו אינו בתשרי לר' אליעזר או בניסן לרבי יהושע לישחרי דודאי באותן חדשים לא יבנה וליכא למיחש לתקלה :

מידן כהא י' לומר דבנין בית המקדש קודם למלכות בית דוד דהיינו ביאת הגואל. וכדאמרין בירושלמי פרק ה' דמפטר שני גבי כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל לך ומנאי הים הדבר שאימתי שירטו יחזור הדבר לכמות שהיה רבי יוסי אומר משחרב בית המקדש היה התנאי ומנאי היה אימתי שיבנה בית המקדש יחזור הדבר לכמות שהיה. ונרסינן עלה בירושלמי זאת אומרת שבית המקדש עמיד להבנות קודם למלכות בית דוד. והשתא אפשר לומר דלחין יום קבוע לבנין בית המקדש אלא כל ימות השנה ראוי לבניינו. ובחידושי בפ"ק דראש השנה פירשתי דשני מיני קילין הם זכו אחישנה לא זכו בעשה וכי נתקן ר' אליעזר ורבי יהושע אי בניסן עתידין לגאול או בתשרי היינו על קן דבעסה אבל על קן דאחישנה אין לו זמן קבוע אלא כל יומי זמניה הוא וכדאמר ליה משיח לרבי'ל היום אהם בקולו תשמעו. א"כ לא קשה מידי אפילו תימא דבנין הבית יהיה בזיאת המשיח אכתי אסורין לשמות כל השנה שמה יבנה הקץ של אחישנה וזה אין לו זמן ושמה היום יבא ואין זה מקומו כי דברי חכמינו ז"ל שבירושלמי נאמנים עלינו ואין לנו לריכים להאי טעמא והרחמן יזכנו לבנין הבית ולימות המשיח :

והנה נחה דמי לקיפה בליר ואלפי' אסור : אפלי' רטו . הא אין בו שום איסור אפי' עמדה : ברקק . פחות מעשרה רקק בלע"ו גרבלי' : יוסף שירא . דלא מיטער שבתא : בשבתות י"ט . דודאי לא אהי משיח האידנא : והכור

ד' כ' י' א' כ'

דודת כע"י אסור
הוא נמי דקקן לט
באורי' דמי מדינת שבת
דדאמסנתה ודודת קקן
ול' ודוד מורי . והב
אסור בשבתות מולכת
כ"ז לא פליגי דש"י . כי
פליגי בשבתות . והייקק
מנאי' טוחות וקקני
והאלית ספרות בית יו
אסור בשבתות מולכת
לא פליגי דש"י דקקני
ר' אליעזר על עמק
מכלל דש"י אלא יו
אסור פליגי דש"י רב
אסור דהא . ורב דש"י
נ"י ד"י ק' מדיקני
לשבת' גבי ר' דוד

הייט ח"ק ועוד פסק רש"י שאל' בשבת שרי ליכנס כיון דלחין מדי קא עבד לח' אין לו אלא ארבע אמות כיון דלא שבת בלחייך מדינת מבטור יום ואפי' דב"ה לא שרי אלא עם השמש אבל בשבת לא היט משום דמי לאמורה דנכרי שבת ואין כדא' דבפרק תולין (טז דף קכ"ג) משמע דאסור גבי האחא טרבת מרבק דחול וגי'ים כמבאר ועבר לחדך גיטא וס"ד פיר' ואלך לחינם קא מיטונא וס"ד משום דהערמה דדבנן הוא

רצו כדאמר רבא במהלכת ברקק הוא נמי במהלכת ברקק תא שמע 'פעם אחת לא נכנסו לגמל עד שחשיכה וכו' אי אמרת בשלמא יש תחומין שפיר אלא אי אמרת אין תחומין כי לא היינו בתוך התחום מאי הוי אסור רבא 'במהלכת ברקק תא שמע הני שב שמעתא דאיתאמין בצפר' בשבתא קמיה דרב חסדא בסודא בהרי פניא בשבתא קמיה דרבא בסודא בהרי פניא אמרינן לאו אליה אמרינן אלמא אין תחומין למעלה מעשרה לארלמא יוסף שירא אמרינן תא שמע הריני גויר ביזם שבין דוד באמרת לישחור' בשבתות ובימים טובים

(ג) רש"י ר"ס רבי תמ"ח ג' אפי' רבי יהושע לישחור אהרי' כלב כיון גמלי' :

ג' דודת

מי שהוציאנו פרק רביעי עירובין א' ג'

עין משפט ג' סודה

ואסור כל ימות סתור . דילמא אהי : לפני כ"ה יום י' . לפני ביאת כן חד יבא אליה לבשר : שפיר סתור . שמעיה לרבי שבת והולכין להקביל פניו : שפירסן . ואין ליקרול טורח וליכא דקמא לה : כפר בשבתא לנפשי . דודאי לא אהי משיח היום דהא אהשל בשבת לא תורה אור אהא אליה ומתקשר ליה לישעס דחייס לרילמא אהא אליה ואין סתומין למעלה מעשרה : ומסקין מהא לא תיפשוש ואין תחומין דרילמא כספק מספקא ליה להאי סא' דילמא אין תחומין תשי' אסור כד בשבאל' ולחומר' אבל משמע לא פשיטא ליה דהילף ההירח מנייה כיון דכל פליס מירוס . כפ"ס ומסקא דילמא אהי משיח היום

ואסור לשמות יין כל ימי החול . וחיה מהי שנה דלא אסורין כהן לשמות ולשום יין כדאמרינן בסנהדרין (ד' כ"ב) אבל מה אעשה שמתקנה קלקלס פי' שעברו כמה שנים שלא יבנה הבית והאחי לא חיישין נפן חד כי הכא ויל' וההס ליכא איסור' ואלסר כבסן אהד ר' ייסן משם אבל הכא ר' אהי עובר על מירוס ובע"ק דבילה (ד' כ"ב) נמי אמרינן חיישין לשמא יבנה ורי' מפרס ביזם שכן חד סא שרי' לכה והשתא לא קי'א מדי וניחא נמי מה שמקייק אחאי אסור והלא משיח בן יוסף י' ט' לבא סחלה ועדין לא בא אבל קשה האי דפרך כמסך כחל נמי לשחרי

יד א ש"י פלי' סג' שבת סלס' נ חוש'ע לח' פי' ט' :

ס' ב ש"י פלי' סג' מירוס סלס' י' :

ס' ג ש"י פלי' סג' שבת סלס' כ' ופ' ס' ס' סלס' ח' :

1001 א.ר.

ויאמר שלמה קדוח בתנו ארזים הויטו
ברוחים אל חיקי ברוחים אלא בריה ים

ומלך

(מחז סי' 1001)
(ע)

*לפיכך כל השערים שהיו במקדש נשתנו להיות של זהב חזן משערי ניקוד מפני שעשוי בו נסים ויש
אומרים *מפני שגזשחן מצהבת היתה ר' אלעזר בן יעקב אומר נחשת קלניתא היתה והיתה מאיה
כשל זהב: מתני' ואלו לגנאי של בית גרם לא רצו ללמד על מעשה לחם הפנים של בית אבטינס לא רצו
ללמד על מעשה הקפורת הזגרים בן לוי היה יודע פרק בשד ולא רצה ללמד בן קמצר לא רצה ללמד על

(ע"י ברייתא דהו
פינח וכו' סוף ספרי
תלפז אל ר"ח)

קאליס סי' (ספרי ע"ג)

מעשה היתב על הראשונים נאמר *זכר צדיק לברכה ועל אלו נאמר *וישם רשעים ידקב: גמ' תד *בית
גרם היו בקראין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים
היו יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לדחות כמותן שהללו מסיקין מבחין ואופין מבחין והללו מסיקין
מבפנים ואופין מבפנים הללו פיתן מתעפשת הללו אין פיתן מתעפשת כששמעו חכמים בדבר אמרו כל
מה שברא הקב"ה לכבודו בראו שנאמר *כל העקרא בשמי ולכבודי בראתיו וחזרו בית גרם למקומן שלחו
לחם חכמים ולא באו כפלו לחם שכן ובאו בכל יום היו נוטלין שנים עשר מצה והיום עשרים וארבעה
*ר' יהודה אומר בכל יום עשרים וארבעה והיום ארבעים ושמונה אמרו לחם חכמים מה ראיתם שלא ללמד

קאלי י
ע

יעיב ע

(פ"ן ספר ו'
ע"י ומלך
ע"י ע"י
(ע"י ע"י)

מלכר ג

(ספרי ע"ג)

אמרו להם יודעין היו של בית אבא שביה זה עתיד לידרב שמא ילמד אדם שאינו מהוגן וילך ויעבוד עבודה
כוכבים בכך ועל דבר זה מוכיחין אותן לשבת מעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בנידם שלא יאמרו ממעשה
לחם הפנים זה ניוונין לקיים מה שנאמר *הייתם נקיים מה ומישראל: של בית אבטינס לא רצו ללמד על מעשה
הקפורת: תד *בית אבטינס היו בקראין במעשה הקפורת ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין
מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לפפס כמותם ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן של הללו מתברר
ועולה כמקל של הללו מפניע לכאן ולכאן וכששמעו חכמים בדבר אמרו ^(ה') כל מה שברא הקב"ה לכבודו

בראו שנאמר *כל פעל ה' למענהו וחזרו בית אבטינס למקומן שלחו חכמים ולא באו כפלו לחם שכן
ובאו בכל יום היו נוטלין שנים עשר מצה והיום עשרים וארבעה ר' יהודה אומר בכל יום עשרים וארבעה
היום ארבעים ושמונה אמרו לחם חכמים מה ראיתם שלא ללמד אמרו יודעין היו של בית אבא שביה זה עתיד
לידרב אמרו שמא ילמד אדם שאינו מהוגן וילך ויעבוד עבודה כוכבים בכך ועל דבר זה מוכיחין אותן לשבת
מעולם לא יצאת כלה מבושמת מבתיהן וכשגושאין אישה ממקום ארד מתעין עמה שלא תחבסם שלא יאמרו
ממעשה הקפורת מתבסמין לקיים מה שנא' והייתם נקיים מה ומישראל תצא אבד ר' ישמעאל פעם אחת הייתי

קאלי ע
(פ"י ע"י ע'
וע"י חכמה לוי
יוצג פ"כ
למענהו כ"י
ע"י ע"י
כח"כ ע"י
כ"י ע"י ע"י
ע"י ע"י ע"י
ע"י ע"י ע"י
ע"י ע"י ע"י

רכיני הגנאי
פירשתי בנפין: הוסי
לגנאי בית גרם לא
רצו ללמד על מעשה
לחם הפנים ולא היו
יודעין לדחות פ"י ר"ח
כש"ל ומתני': (ספרי
ע"י) וכו' שפירס
(ע"י ע"י) יוא היית
הפת שרצא חכמה היתה
המלכה וכן בן אבטינס
רבים פשטין ה'. כל
פעל ה' למענהו. פ"י
פעל ה' לתן חכמה לה
יור פה למענהו כ"י
שלא ידע המלכה
אלא כ"י שפ"י: פעלה
ע"י. ה"פ ע"י
בפ"י ע"י ע"י ע"י
לכ"ל ע"י ע"י ע"י
לכ"ל ולכ"ל. וכו'
שפ"י ר' יודן בן טרי
מה שפ"ל ארז וק
שד"ה מכת אבטינס.
ע"י ע"י ע"י ע"י

סדר חתום

ספר

אשר אין יחידך דר מרקיסי קמאי

חכמי דור דעה של יפותינו רבי ודארי ילי

רכיני משה בן רבי יהודה מכיר ילי

ר"י מתיבמא בערי"ק עמ"ה ה"י

(ירושלים, ט' ע"ה)

כוונה אמת ויציב

ויאמר אמת ויציב מלה במלה והוא שבה גדול ונורא ויש בתולדות

ט"י ורין ואל"ף של אמת ליתר השני שמת שאמתנו. רחם

כילס חכמיטין לללה ליתר אותה עם כעלה והיא מרגיזת דלית

בה טימיו

ושמעתיו שיה חשבה של אמת ויציב שלחו וכ"י הגולה שהיו חזקים

מדישלים ולא היו עם עזרא כככל רשלה עזרא אחריתם ולא

רצו לילוח באמתם שכ"ין שהיו עתידין להגלות פעם אחת ופ"ה

המקדש עתיד ליתר. למה לוי להכחיל יונתנו פנים אחת. טוב לוי

לעמוד כמקומנו ולעבוד אח ה'. ושמועתי שחם אנשי טוליסולח

והקדושים אליהם וכ"י שלא יחזיקו אותם באנשי. רשע ומחוסרי אמת

חלילה כותבו לחם זה חשבה תגדיל. וענין השלשה גליות והגאולות
והנמנים כ"י.

Flying High SOLO

THINGS TO KNOW

Why is this bird hanging out alone?

February 4, 2013

Have you ever noticed a sole egret standing by a stream? Or just one blue heron alone on a riverbank? What happened to birds of a feather, what happened to the flock? (What's wrong with this bird?)

Nothing it turns out. Many birds – like people – are living alone. Not all birds hang in groups all the time, according to Richard Gibbons, Director of Conservation for Houston Audubon. "There are plenty of solitary birds," he said. (Yes, how well we know!)

Richard Gibbons in the field.

Dining Alone

A lone egret

Some of birds' alone/together behavior depends on food sources. Gibbons told me that my solitary egret was probably staking out his or her food territory. An egret may stand alone for hours, not even moving. And when some good food comes along, he/she dines. (These birds eat alone and don't seem to miss chattering.)

Gibbons explained some of their alone time has to do with whether their food

sources are clumped or dispersed. If there's lots of food in one place, lots of birds may go there to feed. If food is scarce or not close together, birds won't be either.

Central Park in summer

For birds, life is not just about food. For most birds, travel plays a key role. According to Delta Wilts of the National Audubon Society in New York, birds are on the move a lot, traveling from north to south and south to north – migrating. In the winter, maybe 200 species of birds live in Central Park, she said, in the spring about 275 species live there. (People migrate, too, in the winter thousands of Northerners – known affectionately as "snow birds" – head south to warmer climes.)

Slighting birds

It seems birds lead more interesting lives than I thought, what with migratory patterns, dining habits, not to mention nesting preferences (cavities or branch, for

עכשיו שלא זכיתם הרי אתם גולים לכבל ושותין מי פרת שמיימיו עכורין וסרוחין הדא הוא דכתיב (ירמיה ב. יח) 'ועתה מה לך לדרוך מצרים לשמות מי שחור ומה לך לדרוך אשור לשמות מי נהר' אלו זכיתם הייתם יושבים בירושלים ואומרים שירים ומזמורים לפני הקדוש ברוך הוא עכשיו שלא זכיתם הרי אתם גולין לכבל וקוראים קינים ונהי הוי (תהלים קלו. א) 'על נהרות כבל' 'איכה'.

כ. רפי אלכסנדר פתח (תהלים קב. ח) 'שקדתי ואהיה בצפור בודד על גג' אמר הקדוש ברוך הוא 'שקדתי להקנים בני לארץ ישראל מיד ואהיה בצפור בודד על גג' מה הצפור מתבודד מגג לגג ומגדר לגדר ומאילן לאילן ומשוכה לשוכה פה בשמצאו ישראל ממצרים היו יסעים במחלקת וחונים במחלקת 'ויסעו ויחנו' וכיון שבאו להר סיני נעשו כלם הומוניא ויחנו אין פתיב כאן אלא (שמות יט. כ) 'ויחן שם ישראל' באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא הרי השעה שאתן תורה לבני.

מדרש איכה פ"א ס"י מדרמה רבה

תרכן בית המקדש דקתיב גת דרך ה' לכתולת בת
יודה' כן 'קרא עלי מועד לשבר בחוריי'.

מה. 'על אלה אני בוכיה' אספסיאנוס מלא שלש
פינות מגדולי ירושלים להושיבן בקלון של רומי עמדו
אמרו לא דינו שהכעסנוהו כמקדשו אלא אף בחוצה
ארץ אמרו לנשים מבקשות אתון לכך אמרו להם לאו
ומרו מה שדרךן לכך אינן רוצות אנו על אחת כמה
כמה תאמרו אם משליכים אנו עצמנו לים אנו באים
יחיי העולם הקא מיד האיר הקדוש כרוך הוא את עיניהם
נפסוק הוה (תהלים סח. כג) 'אמר ה' מבשן אשיב אשיב
זמצלות ים' 'מבשן אשיב' מבין שני אריות 'אשיב
זמצלות ים' כמשמעו עמדה פת ראשונה ואמרה (שם מד.
א) 'אם שכחנו שם אלהינו ונפרש פפינו לאל זר'
השליכו עצמן לים עמדה פת שניה ואמרה (שם כג) 'פי
גליד הרגנו כל היום' והשליכו עצמן לים עמדה פת
שלישית ואמרה (שם כב) 'הלא אלהים יחקר זאת פי הוא
דע תעלמות לבי והשליכו עצמן לים ורית הקדש צווחת
יאמרת 'על אלה אני בוכיה'.

כסתני: מקול מחרף ומגדף מפני אויב ומתנקם: כל-זאת באתנו ולא
שכחנו ולא-שקרנו בבדיחה: לא-נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני
ארץ: כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמנות: אם-שכחנו שם
אלהינו ונפרש פפינו לאל זר: הלא אלהים יחקר-זאת פי-הוא ידע
תעלמות לבי: פי-עליך הרגנו כל-היום נחשבנו כצאן טבחה: ענדה |
למה תישן | אדני הקיצה אל-תנוח לנצח: למה-פניך תסתיר תשבח
ענינו ולחצנו: פי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטנגו: קומה עזרתה
לנו ופדנו למען חסדך:
מה אב למנצח על-ששנים לבני-קרח משכיל שיר יודת: רחש לבי | דבר
טוב אמר אני מעשי למלך לשוני עט | סופר מהיר: יפית מבני אנם

נביאים אחרונים

ירמיה יא:כ"ב-טו

ו נכרתנו מארץ חיים ושמו לא יזכר עוד: ויהנה צבאות
שפט צדק בחן בליות ולב ארצה נקמתה מהם פי אליך גליתי את-
כא ריבי: לכן כה-אמר יהוה על-אנשי ענתות המבקשים את-
כב נפשך לאמר לא תנבא בשם יהוה ולא תמות בידו: לכן כה
אמר יהוה צבאות הנני פקד עליהם הבחורים ימתו בחרב בגיהם
כב ובנותיהם ימתו ברעב: ושארית לא תהיה להם פי-אביא רעה אל-
א אנשי ענתות שנת פקדתם: צדיק אתה יהוה פי אריב אליך
אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל-בגדי בגד:
כ נטעתם גם-שרשו ילכו גם-עשו פרי קרוב אתה בפייהם ורחוק
ג מבליותיהם: ואתה יהוה ידעתני תראני ובחנת לבי אתך התקם כצאן
ד לטבחה והקדשם ליום הרגה: עד-מתתי תאבל הארץ ועשב
ה כל-השרה ייבש מרעת ישיבי-כה ספתה בהמות נעוץ פי אמרו לא יראה
ה את-אחרינתו: כי את-רגלים | רצתה וילאוף ואיר תתחרה את-הסוסים

כן יזה גוים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם כי אשר לא ספר להם ראו
א ואשר לא שמעו התבוננו: מי האמין לשמענתו וזרוע יהוה על-מי
ב נגלתה: נועל כיונק לפניו וכשרש מארץ ציה לא תאר לו ולא הגר
ג ונראהו ולא מראה ונחמדהו: נבוה וחרל אישים איש מכאבות וידוע
ד חלי ובמסתר פנים ממנו גבוה ולא חשבנהו: אכן חלינו הוא נשא
ה ומכאבינו סבלם נאנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים ומענה: והוא
ו מחלל מפשענו מדבא מעונתינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא-
ז לנו: כלנו כצאן תעינו איש לדרך פנינו ניהוה הפגיע בו את עון כלנו:
ח נגש והוא נענה ולא יפתח-פיו כשה לטבח יוכל וכר חל לפני גזויה
ט נאלמה ולא יפתח פיו: מעצר וממשפט לקח ואת-דורו מי ישוחח כי
כ נגור מארץ חיים מפשע עמי נגע למו: ויתן את-רשעים קברו ואת-

ולא תצא ו' דסמכיו וסי' ולא תצא
 סמך אנה ונה דרשמי . הנה תנו .
 עליך עבותי' . ונניס הלאה ולא
 תצא . ולא תצא בצבאותינו . וחזין
 הברוד ולא תצא אליה' : אויב
 ומחנק ב' וסי' מקול כורף ומגדף
 ספני אויב . להשבות אויב
 ומחנק : העלכות ב' וסי' הלא
 אליה' יחקר חת . ויגר יך העלכות

תולדות אהרן חכם סוף . זכר
 ויהי' . פי לא .
 נחל חנן עקידה שפר לב' : מחבור
 שפר . ספורי ל' כל זאת . זכר
 ויקהל : אס שכטס . סס כלל אלקים
 עקידה שפר יד : כי פליך . גיסי' ס :
 טורס . סופס פח זכר אלהת כשא
 (מטער שפי ט) :

מצודת ציון

מלשון ציון : (ו) נגנח . מלשון עינים :
 נגוס . עיני דמיס ודריכס כמו כפר
 חובס (יסיפי יד) : (ח) כריכות . מלשון
 נוסס : (ט) סלל . מלשון סולל וסנח :
 (י) וסחל . סנח : כנלוחיט . עיני קטולת
 אפי' סמלחס : (יא) סס . כמו סס
 ססיס חל סנרסס (י"א ס"ג) .
 (יב) וריחט . סררסס כמו וריחי פרס
 (מלחי' כ) : כון . סרר : כריח .
 מל' רנוי : כמחיריכס . עיני חליפח
 דנר וסרנוי : (יד) וקלס . עיני לנע
 כמו וקלסס לכל סררנח (יוחלל כ) :
 (יז) ומגדף . עיני כיון : ומחנקס .
 ר"ל מרכס להרס ומרחל נעלמו כטוקס
 ומסלס נמול : (יט) נסוג אחר . עיני
 חורס לנחור : אשורט . רגליט : מני
 חן וכו"ד טססח : (כ) מניס . נחסיס :
 נללמח . עיני חושך : (כג) יחקר .
 מלשון

ה' י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט י"י י"יא י"יב י"יג י"י

ולא ירפית במחיריהם : יד השימנו
 הרפה לשבנינו לעג וקלס
 לסביבותינו : יט השימנו משל בגזים
 מגודר אש בלאמים : טו בלהיזם
 בלפתי נגדי ובשת פני כסתני :
 ז מקול מתרף ומגדף מפני אויב
 ומחנקם : יח בלזאת באתנו ולא
 שכתנו ולא שפרנו בכריתך :
 יט לא נסוג אחר לבנו ותמ אשורנו
 מני ארצה : כ פי דפיתנו במקום
 הננים ותכס עלינו בצלמות : כא אס
 שכתנו שם אלהינו ונפרש כפינו
 לאל זך : ככהלא אלהים יחקר זאת
 כיהוא ידע העלמות לב : כג כר
 עליה הורגנו כל היזם נחשבנו
 כצאן מבחה : כד עזרהו למה תישון

כ' ס' ז' ח' ט' י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט י"י י"יא י"יב י"יג י"י

וקא תשרי שכנתך בחלונא :
 יא אחרתנא קדל קדם מעיקא
 ומשאנאא פבשו זנא :
 יב מסררתנא הך ענא למיכלא
 ובני עממא בדרתא יתנא :
 יג ובנתא עמד מן דנא
 כמונא ולא אסיתא קנינא
 בפרניהון : יד שויתנא קננא
 לשי כנא מ מקנותא
 ותורפיתא לתורניתנא :
 טו שויתנא דמחלא בעממא
 מסול רישא באומיא : טז כר
 יומא כסופי דקברי ובהתת
 אפי חפתני : יז מן קנא
 דמחסד ומגדף מן קדם בער
 דבקא ונקים נקמתא : יח כל
 דא ערעת יתנא ולא אשקרך
 וקא שקרנא בקמך : יט לא
 זך פליג וחוחית לבנא ואת
 אסיתא אסתורנא מן תרצת
 ארתך : כ ארום אסכתנא
 באתר ירודין וחסיתא ענא כמקא דמותא : כא אין אשלינא שום אלהנא ופרישנא
 בצלו יתנא למעונתא דפתי כוכבא : כב הלא אלהא יבשךך דא ארום הוא תבים
 כמירי לבא : כג ארום מסותךך אתקטנא כל יומא אתחשבנא בענא דמסירא
 נקמא : כד אתנבר קמה תבי כנבר דמך י' אתער

21
22

תעוררו אלא שחשבונו עד שחזרו
 מורך נלכנו לכרוח : ומשאונו
 שסו לנו . כמו להס מחוננו :
 (וב) חתנו . יש חתנו הרגיס
 ויש חתנו מלטים וריוי בלח' :
 (וג) תמכר . יש חתנו עבדים
 ולא רכית במחיריה' הטע' כסול :
 (יד) חשימו . הנשארס חתנו
 הס לחרפה למכירים לחות
 כהיותנו בלח'ינו : (טו) חשימו .
 הרמקיס מחרך ישר' : חגוד .
 כנגד ויכיש ראשס ולח'ד
 בלאומי' שרש כמו ולחוס מלחוס
 יחמך : (טז) כל . אפילו יחי'
 יחודי כנוי' ותרפירו : (יז) מקול .
 הטעס כדון כפרסיו : (יח) כל .
 כחתנו . כלה אליו כי המלה
 מהספלים העומדים : (יט) לא
 נסוג . כנין נסעל ומלח לא תשרח
 אחרת ולא תע אשורנו : (כ) כ .
 כמקוס חניס . המ"ס חחת נו"
 כמו כחיון לקן כיומין והטעס
 בחתמי' היס חקיס כמניניס
 וחשכת מוס זה נלמח דרןמל
 והעד דכותנו כטעס דכיס ויש
 אומריס כמקוס אין סס וישיכ
 רק חניס וכו' יעלי' : (כא) אס
 שכתנו . כנגד לא שכתוך : וספרוס
 כפינו . כנגד ולא קט אשורנו
 מני ארתך : (כב) כלל . אס סיה
 כריך יובל לחקור זמח וחף כי
 הוא יודע טעלותח : (כג) כי .
 והעד הנלמח לדכרנו כי כרנונו
 אנו והרגיס על דכר ככוד שפך
 וברנונו נחשכנו כללן עכתי
 עלא הוספתנו דמה לישן לו
 ידגר

לע"ם שאנחנו בני איש טובים מהטובחים לחתנו וזאת כמלה כמו רב הטובים : (כד) טורס . תישן אינו עושה מלומה וכעבור

יהרג . ואם אנשו להעבירו בעשרה מישראל יהרג ואל
 יעבור . ואפילו לא נתבון להעבירו אלא על מצוה משאר
 מצות בלבד : ג וכל הדברים האלו שלא בשנית הגזרה
 [ג] אבל בשנית הגזרה והוא שיעמד בלך רשע
 כנבוכדנצר וחביריו ויגזרו גזרה על ישראל לבטל דתם
 או מצוה מן המצוות . יהרג ואל יעבור אפילו על אחת
 משאר מצוות בין נאנס בתוך עשרה בין נאנס בינו לבין
 עובדי כוכבים [כ] : ד כל מי שנאמר בו יעבור ואל
 יהרג ונהרג ולא יעבר ונהרג ולא יעבר הרני זה
 שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא יעבר הרני זה
 קידש את השם . ואם היה בעשרה מישראל הרני זה קידש
 את השם ברבים כדניאל חנניה מישאל ועזריה ורבי
 עקיבא וחביריו . ואלו הן חרוגי מלכות שאין מעלה על
 מלאתן . ועליהן נאמר כי עליך הורגנו כל היזם נחשבנו
 כצאן מבחה . ועליהם נאמר אכפו לי חסידי כירתי
 בריתי עלי זבח . וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור
 ויעבר ולא נהרג הרני זה כחלל את השם . ואם היה
 בעשרה מישראל הרני זה חילל את השם ברבים ובטל

Anybody who says that he will not transgress and will allow himself to be
 killed, and is killed without transgressing, does sanctify God's name. If
 this happened in the presence of ten or more Jews, then it is a public
 sanctification, like what Daniel, Hananiah, Mishael, Azariah, and Rabbi
 Akibah and his colleagues did. All of these are martyrs of the ["Roman"]
 authorities [harugei malkhut] who attained the most sublime level, above
 which there is none, and about them it is written, "Yea, for your sake we
 are being killed all day long; we are considered as sheep to be slaugh-
 tered [nehshavnu ke-tson tivhah] (Psalm 44:23)." 24

נפילת אפים

On Sundays, Tuesdays, Wednesdays and Fridays, begin תחנון here.
 The following, until ואנחנו לא נדע on page 157, is said sitting. When praying
 in a place where there is a ספר תורה, one should lean forward, resting one's
 head on the arm on which the תפילין are not worn, until יבשו רגעי:

טמאל ב. כד

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, עֲרֹלֵי מֵאֵד
 נִפְלְהָנָא בְיַד־יְהוָה, כִּי רַבִּים רַחֲמוֹ, וּבִיד־אָדָם אֵל־אֶפְלָה:
 רַחוּם וְחַנוּן, חֲטָאתִי לִפְנֶיךָ.
 יְהוֹה מְלֵא רַחֲמִים, רַחֵם עָלַי וְקַבֵּל תְּחִנּוּתִי.

יהוה, אל־בְּאֶפְךָ תֹכֵיחַנִּי, וְאֵל־בְּחַמְתְּךָ תִּישָׁרֵנִי: חַנּוּנִי יְהוֹה, כִּי אִמְלֵל אֲנִי, תְּהִלָּתִי
 דְּפָאנִי יְהוֹה, כִּי נִבְהָלוּ עַצְמִי: וְנִפְשִׁי נִבְהָלָה מְאֹד, וְאֵתִי יְהוֹה, עַד־מָתַי: שׁוּבָה
 יְהוֹה, חֲלִצֵה נַפְשִׁי, הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חֲסֹדְךָ: כִּי אֵין בְּמִוֹת זְכָרְךָ, בְּשֵׂאוֹל מִי
 יוֹדֵה־לְךָ: יַגְעֵתִי בְּאַנְחָתִי, אֲשַׁחֶה בְּכָל־לַיְלָה מִטְּתִי, בְּדַמְעֹתַי עֲרִשֵׁי אִמְסָה:
 עֲשֵׂשָׁה מִבְּעָם עֵינַי, עֲתַקֶּה בְּכָל־צוּרָי: סוּרוּ מִמֶּנִּי כָל־פְּעֻלֵי אֲוֹן, כִּי שָׁמַע
 יְהוֹה קוֹל כְּבִי: שָׁמַע יְהוֹה תְּחִנּוּתִי, יְהוֹה תִּפְלְתִי יִקַּח: יִבְשׁוּ וַיִּבְהָלוּ מֵאֵד
 כָּל־אֵיבֵי, וַיִּשְׁבוּ יִבְשׁוּ רַגְעֵי:

Sit upright. On Mondays and Thursdays, say the following.
 On other days, continue with וְטוֹמֵר יִשְׂרָאֵל on the next page.

יהוה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שׁוּב מִחֲרוֹן אַפְּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמְּךָ.
 הִבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה כִּי הֵינּוּ לְעַג וְקִלְס בְּגוֹיִם, נַחֲשׁוּבְנוּ בְּצֹאֵן לְטַבַּח יוֹבֵל,
 לְהַרְג וּלְאַבֵּד וּלְמַכּוּה וּלְחַרְפָּה. וּבְכָל זֹאת שְׁמִיךְ לֹא שָׁכַחְנוּ, נָא אֵל תִּשְׁכַּחְנוּ.
 יהוה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שׁוּב מִחֲרוֹן אַפְּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמְּךָ.
 זְרִים אוֹמְרִים אֵין תּוֹחֵלֶת וְתַקּוּה, חֵן אִם לְשִׁמְךָ מִקּוּה, טְהוֹר וְשׁוֹעֲתָנוּ
 קְרֹבָה, יַגְעֵנוּ וְלֹא הוֹנַח לָנוּ, רַחֲמִיךָ יִכְבְּשׁוּ אֶת בְּעַסְךָ מֵעַלֵינוּ. אָנָּה שׁוּב
 מִחֲרוֹנְךָ וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ.

Sit upright. On Mondays and Thursdays, say the following.
 On other days, continue with "Guardian of Israel" on the next page.

LORD, God of Israel, turn away from Your fierce anger,
 and relent from the evil against Your people.

Look down from heaven and see how we have become an object of scorn and
 derision among the nations. We are regarded as sheep led to the slaughter, to be
 killed, destroyed, beaten and humiliated. Yet, despite all this, we have not forgot-
 ten Your name. Please do not forget us.

LORD, God of Israel, turn away from Your fierce anger,
 and relent from the evil against Your people.

Strangers say, "You have no hope or expectation." Be gracious to the nation
 whose hope is in Your name. O Pure One, bring our deliverance close. We are
 exhausted. We are given no rest. May Your compassion suppress Your anger
 against us. Please turn away from Your fierce anger, and have compassion on the
 people You chose as Your own.

Yael S. Feldman, "Not as Sheep Led to Slaughter"? On Trauma, Selective Mem-
 ory, and the Making of Historical Consciousness," *Jewish Social Studies: History,
 Culture, Society* n.s. 19, no. 3 (Spring/Summer 2013): 139–169

מנצח פיקאדילי, 13/10/1944

שילת
כי יודע ר'
דוד צדיקס

דוד צדיקס

והוא ורשתפנייה על פני המצב המפחיד
מתוך שרובנו רוצים שלא
תבין רקורד של צדיקס ורשתפנייה
שודשפתה פתחה פתחה פתחה פתחה
והוא ורשתפנייה על פני המצב המפחיד

דבר קודש מתנהג צדיק הקור הנהג של ישראל
מן אהרן רבקה שלמה
רכינן הקרישם על כל א יצי
שאמר מה עני המצויה פראטענטים פנים עלותם
לארץ ישראל ורשתפנייה

מנצח פיקאדילי לעכאויש
דוד צדיק רבקה שלמה
מקום המפחיד יצי

הוצאת א'

י"ג שבט תשי"ד לשי"ב
ברמס אלכנה וכני רמנה נחום אורי איתולקתי פראטענטים

הודר, הוצאת פיקאדילי, 7 בפברואר 1944 ומנוני היתרופורים הלאומי הירושלמי

א. עדותו של איש הונגרי-קטנר
המקום: אושוויץ. הובן: סוף תורש מאי, לערד, שנת 1944. העדות: ארבעה חודשים
הונגרי-קטנר כאשוויץ שניספה שם הערות: רכרי רבנית מספרות, שנה לשונם
מתרומת פיידיש.

כמות מאי, לערד, בשנת 1944 היה משלוח מקאשוי. בקרב היהודים השונים היותה
הרבנית הוקנה מספרות, יהודייה בת 85 היא מצויה: הנה רואה אני סופם
של יהודי הונגריה. הממשלה אפשרה לחלקים גדולים מקהילות היהודיות
להימלט. העולם שאלו כעצת הארמוניים, והם היוניעו תמיר. רכרי פבלו אמר
שהונגריה תצא מתודה כלכר. והנה הניעה השעה המרה, שלא הייתה עוד כרד
יהודיים כדי להשיע את עצנם. אכן מן השמים התרידו מותם, אבל הם עצנם
ברוח ברנע האחרון לארץ-ישראל, את נפשם תצילו ואת העם עובו כצאן לטבח.
רכיננו של עולמם: רכרי היי האחרונים אי מתחנת לפניד, מתל להם על חילול
השם הגדול.

Esther Faststein, Helden in Thunders

THE FAREWELL SERMON OF THE RABBI OF BUDAPEST

The sermon of the rabbi of Budapest was delivered to thousands of Jews, in the presence of his brother the Rebbe, on January 16, 1944, the day before the two of them left Budapest. Officially, the event was a celebration of the completion of the tractate Sukkah in Tiferet Bachurim (an organization that conducted religious classes for young people). The sermon was described as parting words, in keeping with the custom of discussing halachah when saying goodbye.

The sermon was written down by listeners, and several versions circulated in Budapest.¹⁴⁰ The rabbi bewailed the plight of the Jewish people:

We were thought of as sheep to be slaughtered... We saw all these things ourselves when the persecutor rose up and murdered thousands of Jews with horrible, dreadful brutality, and the blood of brothers and sisters, the blood of the righteous and the pious, the blood of fathers and sons mingled.... We saw with our own eyes how they took Jews of tender years and burned them with gas and fire.... [The writer adds: Here everyone burst out crying.] Look and see whether such a thing has ever occurred anywhere in the world, whether such a thing has ever happened among the nations. And why? Look and see whether there is any pain like our pain!

י"ח

כמאדם שאולי דוד איז פפנה מ'דאסעלען על פריינדע זי וואו זי האט געוואלט ווייניג
 שלישי'א וואו און העליל עיב' הוא הולך הולך ונפילע זאגט זי ווייניג
 די און הכרבה ונתיני שלום גמאין, וזוהא הולך לבסוף שלום ונפילע
 וואונו דוד עיב' לאמאזי, פון ורף באהרי'ת, פון יין על'ע, פון יעקב
 אהר'נו פון יעזרי בער'נו ופון שחר'ל בעפרי'נו? עיב' מופל על'י הווי'ב
 להר'יע לכ'ס ירד'ים יק'ום חנ'ני אונמא'ן און קויש'ש ד'פ'י אפ'ת, פ'י
 פ'י שד'ו'א ק'ר'ב ועו'ב'ר כ'פ'ר'ב און ה'גד'ול מ'ר'פ'ן ש'פ'ו ש'ל'פ'ט'א וי'ז'ע
 ב'ור'א'י ש'ל'א כ'פ'י'נ'ש'ה ה'ול'ך ו'ל'א כ'ח'סו'ן ר'י'ן ו'נ'מ'ר'ך כ'א'ל'י ה'ו'ע'ה ל'י'ום
 ו'ל'כ'ו'ע מ'כ'א'ן, ר'ק'ן ש'א'י'פ'ת'ו ו'ח'ש'ו'ק'ת'ו ל'ע'ל'ת ל'א'ה'ר'י'ק ה'מ'ק'ר'ד'ש'ת כ'ע'י'ש'
 ק'ר'ר'ש'ת, וי'וד'ע א'ני ש'ו'ה ו'פ'ן כ'פ'יר ה'ז'א ה'ז'א מ'ש'ח'ת'ק'ך מ'א'ר ל'א'י' ו'פ'ל א'ח'יר
 ח'פ'צ'ו ו'נ'פ'ש'ו ה'מ'ד'ו'ד'ה ש'ו'ע'ק'ה ל'ע'ל'ת ל'ע'ר'י ר'י'ן, ש'פ'ט'י ל'ע'ו'ר'י ח'ד'ו'ס'
 ו'ר'צ'ו'ן ע'ל ה'כ'ל'ל כ'ל'ל ש'ל'א י'ו'ס'ו'ף ל'ד'א'ב'ה ע'ו'ר וי'ד'י ה'מ'ח'נ'ה ח'פ'ש'א'ר
 ל'ס'ל'ש'ה ו'י'ק'י'ים כ'מ'ד'ו'ד'ה כ'ל ק'ר'ע'י ר'ש'ע'ו'ם א'נ'ד'יע ח'ר'מ'פ'נ'ה ק'ר'ע'ל' ע'ו'ד'י'ן,
 ו'ח'ד'י' נ'ר'פ'ו כ'פ'א'ס'ו'ת כ'פ'י'ן וי'ד'י' וי'ד'י' מ'נ'ח'ה כ'י פ'ו'ב ו'ח'פ'י' ח'א'ר'י'ן
 כ'י נ'ע'מ'ה וי'ש' ש'כ'מ'ו ל'ס'פ'ו'ל וי'ד'י' ל'פ'ם ע'ו'ב'ד', פ'יר'ש'י' וי'ח'י ל'פ'ל א'ח'יר
 ל'י'ש'ו'א'ל ל'ס'ם ע'ו'ב'ד' ל'פ'א'ת'ן ל'ח'ם ה'ז'ר'או'ת ש'ל ר'ז'ו'ד'ה, וי'ח'י מ'ל'א פ'ו'ב
 ר'צ'ו'ה ל'פ'ר'ש' כ'ו'ד'ה? א'מ'נ'ם נ'ח'א'ה ח'כ'ו'ת'ו, וי'ח'י מ'נ'ח'ה, ש'ח'ת'ר'י'ק ר'ז'ו'ד'ה
 ש'ר'ז'ש'ר'ה פ'ה ל'ח'נ'ש'כ'י מ'ר'י'נ'ה ז'א'ת מ'נ'ח'ה ו'ש'ל'ה, כ'י ש'ו'פ'י ש'ח'ת'ר'י'ע
 ר'ז'ו'ד'ה כ'י מ'ר'ב ו'כ'ל מ'ר'ב ו'א'ך מ'ר'ב ו'ח'ס'ד י'ר'ד'ו'ף וי'ש'ו'ן א'ת א'ח'ר'י' כ'ני
 מ'ר'י'נ'ה ו'ו, ו'א'ת ר'ז'ו'ד'ה, ו'א'ת א'ש'ר א'ו'ר ל'ב'ו'ש'ב ל'ו' ל'ע'ל'ת ל'א'ר'י'ן וי'ח'י
 מ'ש'ע'ם, כ'י נ'ע'מ'ה, מ'ח'מ'ר'ת כ'י ש'ם ש'ו'ר'ד נ'ע'ם ה'ע'ל'י'ן, ו'א'ר'י'ן ז'כ'ת ח'ל'ק'
 ו'ד'ב'ש' ה'י'א נ'ח'מ'ד נ'ע'ים ו'מ'ת'י'ק כ'ח'ח'ו'ת ו'כ'נ'ש'מ'ו'ר'ת, ו'ע'ו'ר כ'ב'י'תו כ'ני'ם
 ק'ר'ם ר'י'ב'ר מ'נ'ב'ע'י'ת'ו ל'א'ה'ר'י'ק, ש'א'י'פ'ת'ו ה'ו'ח'ה ע'ר'ה כ'ל'כ'ו' ל'ע'ל'ת ל'א'י'
 ו'מ'י'ם ר'כ'י'ם ל'א' ו'כ'ל' ל'ל'כ'ו'ת א'ת ר'ז'ו'ד'ה, א'ח'כ'תו ו'ח'ש'ו'ק'ת'ו ל'א'י',
 ו'ז'ו'ה ל'כ'ם ל'או'ת כ'י ה'נ'פ'י'ע'ה ש'ל ר'כ'י'נו ש'ל'י'פ'ט'א ז'א'י'נ'ה כ'ש'כ'ל' ל'ד'ו'ש'ו'ן
 ו'ח'ה, ל'מ'צ'א מ'נ'ח'ה ו'ל'ח'ש'י'ב נ'ע'מ'דו ו'מ'צ'כ'ו, ש'ר'ד'י' א'ח'י'ל (כ'ב'ר'ו'ת ה'י')
 ז'א'י' נ'ק'ת כ'י'ס'ו'ר'י'ם ו'כ'ו'ר'א'י' ח'כ'ו'ת' ע'ל ק'ר'ו'ש'ת ז'א'י', ד'א'ל'ו' ע'ל
 כ'ש'א'ו'ת ד'א'ר'י'ן ל'א'כ'ל מ'ס'י'י'ה ו'ל'ש'כ'ו'ע כ'מ'א'ר'ב, ל'ס'ר' י'ד'א נ'ק'ת כ'י'ס'ו'ר'י'ן
 י'ח'ת'

ומנני בית המדרש הלאומי בירושלים

י"ח

ל'ע'ל'ה ו'ע'י'ב נ'ח'ת'כ'ב'ה ה'י'ש'ו'ע'ה ט'ל'ב'ה, ו'ח'ו'ן מ'ו'ה ה'י'א ה'י'ז' ד'ר'ב'ה פ'י'ש'י'ע'י'ס'
 ו'מ'ק'פ'ר'י'י'נ'ים ש'ק'פ'ר'נו ע'ל י'י'ש'ר'א'ל ש'א'י'נ'ם ר'א'ו'י'ים ל'ג'נ'ו'אל, ע'י'ב כ'א'ש'ר ע'ע'ק מ'ש'ה
 ר'כ'ו'נו ל'פ'י'י' ר'י'ש'י'ת א'מ'ר ל'ו' מ'ה ח'צ'ע'ק ה'ל'א י'ז'ר'ב'ה ע'ל י'ד'י' א'ע'ק'ת'ם ה'י'ז'ו'
 ד'מ'ק'פ'ר'י'נ'ים ש'ע'ו'ר ל'א נ'מ'ר' ה'ע'ל'ת י'ש'ר'א'ל ו'ע'ר'י'ן ל'א נ'ע'ח ל'פ'ע'ל'ה ש'ר ש'ל
 י'ש'ר'א'ל, י'ק'פ'ר'נו ע'ו'ר, ע'ל כ'ן מ'ו'ב ש'י'ש'ח'ו'ן ו'ל'א י'ע'ק'ן ע'ו'ר ר'ק י'ד'ב'ר א'ל כ'ני'
 י'מ'ס'ע'ו' כ'א'ל'ו' כ'כ'ר ה'י'ז'ה ה'ע'כ'ו'ב ל'פ'י'ש'ו'ר ו'כ'א'ל'ו' כ'כ'ר ק'פ'א'ו ח'ח'ו'מ'ו'ת ו'ח'י'כ'ש'ו' מ'י'ם
 א'ו'ר'י'ים, וי'ח'ן כ'ו'ם ד'ר'ד' ו'כ'מ'ס' ע'ו'י'ם נ'ח'י'כ'ה, ו'כ'ש'ר'ד'ו' ו'מ'ק'פ'ר'י'נ'ים כ'ך ש'פ'ש'ה
 ר'כ'י'נו ע'ו'ה ל'י'ס'ע' ו'ל'י'ל' ל'ח'ו'ן ה'י'ם י'ז'ו'ת ש'כ'כ'ר נ'מ'ר' ל'ס'ע'ל'ה ו'נ'כ'ר י'ש'ר'א'ל ש'י'ב'א
 ד'א'ג'ם ש'ל ק'ר'י'ע'י'ם י'ם מ'ו'ף ו'א'ו' י'נ'י'ז'ו' מ'ל'ק'ט'ר' ו'י'ר'מ'פ'לו מ'יר' כ'ל ד'כ'ש'ש'י'ם
 ו'ה'מ'פ'ס'ו'י'נ'ים ו'כ'מ'א'ד'ו'ל ל'א נ'מ'א'ל י'ש'ר'א'ל א'ל'א כ'ז'כ'ו'ת ה'א'מ'ו'נ'ה ש'ד'א'י'ט' י'ש'ר'א'ל
 ע'ו'ד מ'ר'ם ע'ו'ל'ד' ר'ג'ם, ע'ו'ר מ'ק'ר'ם ש'ר'ד'י'ע'י' ר'י'ש'ו'ע'ה ו'ע'י'ב ו'כ'ו' ל'נ'א'ו'ל'ה, ע'ר כ'א'ן
 ת'ש'ו'ב'ת ר'כ'י'נו נ'ע'ם א'ל'פ'ו'ל'ך ש'ד'ו'ש'י'ב כ'ח'ו'י'ן ל'י'ל'ה ל'ר'כ'י'נו ש'ר ש'ל'ו'ם מ'כ'ע'ל'א'י'ע'י',
 ו'כ'מ'ו' כ'ן ד'ז'א מ'צ'ע' י'ש'ר'א'ל ע'ו'ד, ש'ר'ד'ע'נו ע'ד ל'ס'ש'כ'ר ו'כ'ו' ל'י'ל'ד'ה א'י'ן
 מ'ח'ו'ת ד'מ'ק'פ'ר'י'נ'ים ש'ע'נ'מ'ל'ים ע'י'ע'י' מ'כ'ל ה'א'ר'ו'ד'ים ל'ע'כ'ב א'ת ד'נ'א'ו'ל'ה ע'י'ב ח'ע'צ'ה
 ל'ז'ו'ה ל'ר'ב'ר א'ל כ'ני' ו'י'ס'פ'נו, ש'י'ש'ח'ו' ד'ע'ו'ר'ם מ'ר'ג'ו'ל'ו'ת כ'א'ל'ו' כ'כ'ר ר'ח'ט'ו' כ'ל ח'צ'ו'ת
 ו'ה'ת'א'ל' ד'ח'ג ז'א'ת ש'ו'פ'ר א'ח'ר'י' פ'ת'ל'נו ו'ה'ת'א'ו'ל'ה מ'ש'מ'ש'ת ו'כ'א'ה ו'כ'א'ל'ו' כ'כ'ר ר'ע'י'ע'
 ו'ז'י'ש'ו'ע'ה ו'א'ו' י'ח'ת'ב'מ'ל'ו' כ'ל ד'מ'ק'פ'ר'י'נ'ים ו'ח'מ'ם ד'נ'א'ו'ל'ה כ'א'מ'ת.
 ו'ח'ת ד'ז'א ר'ד'ב'ר ה'ל'כ'ה ש'ר'ד'י'נו א'ו'מ'ר ל'כ'ם, א'ת ר'ח'פ'ס' ח'ל'כ'ה ז'ו' א'ני א'ו'מ'ר
 ל'כ'ם ל'ע'ת ש'א'י'ת מ'ח'מ'ר'י'ב'ם ז'ו' מ'ו'ה, כ'ש'ם א'ח'י נ'ג'ד'ו'ק מ'ר'ן ש'ל'י'ט'א, י'ד'י' ד'י' ע'ט'
 ו'ח'ע'ל'ו' ו'ד'י' ע'ט'ב' פ'ל'מ'ד' ש'ד'ל'כ'ה כ'מ'ח'ו'י' ו'א'ח'י נ'ג'ד'ו'ק ש'ל'י'ט'א כ'א'מ'ר'ו' ס'מ'ס' ח'ל'כ'ה
 ש'ח'ד'ו'ז'ו'ב ל'ק'ו'בו' ו'י'ח'ת' מ'ח'ו'מ'ש' ו'ל'ס'ד'ו'ת י'ח'ת' מ'כ'י'י' ד'ט'ו'ן מ'י'ים ו'א'מ'ר ש'א'י'נו א'מ'ר
 ו'א'ת מ'ד'ב'ק'ו' ח'פ'ר'ו'ת ו'ל'א ל'ג'א'ת י'ד'י' ר'י'א'ת ש'מ'י'ם ר'ק'כ'ב'ה ד'ת'ר'ה ר'ל'כ'ה מ'ס'ו'ק'י'
 ו'כ'ו'ח'י'י' ק'ח'ש'ו' א'ל'ת, ר'א'ע'י' מ'ק'י'י'ב'ם כ'כ'ם ד'כ'י'י' ח'ז'י'ל א'ל י'פ'ש'ו'ר א'ר'ם מ'ח'כ'ו'ר א'ל'א
 מ'ק'ר'ה, ר'ג'ד'י' י'ח'ל'ב'ה ו'א'ת'ק'ם ג'ם א'ת'ם ח'ק'ו'י'ט'ו' ט'י'ט'א ד'ח'ל'כ'ה ש'ח'ת'ר' כ'ך ז'כ'ר'ה,
 ו'ח'ש'ו'ר'ה ו'א'ש'ל'ש' ש'א'ל'ת'ו'ק'מ'ק'ש'ו'י' ו'כ'י'ז'ו' ר'ח'ס'ב' א'ת ח'ז'ל'כ'ה ח'ז'א'ת ל'ח'ל'כ'ה ו'ל'ט'ע'ש'ו'ה...
 ו'א'ת'ו'ר'ה, ר'י'ב'י' כ'מ'י'י' כ'מ'י'י' מ'ו'ה ש'ח'ו'נ'נו ח'ז'א'ה ל'ח'ע'ר'ו' ל'כ'כ'ם ו'ל'ר'א'ר'י' ע'י'נ'י'כ'ם
 ו'ל'ח'ז'ו'ר'ה, י'א'ש'ו'ר' ש'מ'ע'ת'י' ד'ר'ב'ת ר'פ'י'ב'ם א'ש'ר מ'ח'ד'ו' מ'ח'ד'ו' ח'ז'ל' ו'ח'ע'ר'ה
 ו'ח'ש'ו'ר'ה ו'א'ש'ו'ר'ה, ח'ת'ו'ת'ו' ל'ח'ת'ו'ת' מ'ר'י'נ'ה א'מ'ר' ע'ו'מ'ר' ר'ז'ו'ד'ה ע'ל ח'ת'ו'ת'ר'
 כ'א'מ'ר'ם

שי עשרים מתוך דרשת המדרש של ר' מרדכי ויקום שנתפסה כחברת יחודר

Lawrence Kaplan, "Daas Torah," Rabbinic Authority and Personal
Autonomy (Northvale and London, 1992), 58-59

I wish to inform and enlighten you concerning the murmurings of many who are afraid and seized with trembling and . . . worried about the future. They are saying that perhaps, heaven forbid, some danger is hanging over the land and that my brother, the tzaddik of the generation, Shlit" a sees the future and for that reason is traveling to the land of Israel, for it is there that God ordained the blessing, "And I will give peace in the land" [Leviticus 26:6]. He, therefore, is going to a place of rest and tranquility and has left us, heaven forbid, to sorrow. What will be our end? Who will protect us? Who will save us? Who will pray for us and intercede on our behalf? Therefore, it is my obligation to let you know, my dear colleagues, sages of Hungary, the truth, that whoever is close to and a member of the circle of my brother . . . Shlit" a knows for certain that he is not going in flight or running away in haste, as if he wished to flee from here. Rather his entire longing and desire are to ascend to the holy land, which is sanctified with ten levels of holiness. And I know that for a long time he has been yearning greatly for the land of Israel. His heart's desire and the yearning of his holy soul are to ascend to the city of God, there to arouse [God's] mercy and grace on the entire community that they should know no more sorrow, and the remaining camp will be spared, and soon there will be fulfilled, "I will cut off the horns of the wicked, but the horns of the righteous will be exalted" [Psalms 75:11]. And this is alluded to in the verse, "And he saw the resting place that it was good and the land that it was delightful" [Genesis 49:15]. It would seem that the intention [of the verse] is, "And he saw the resting place" [menuhah,] the tzaddik sees that rest and tranquility will descend upon the inhabitants of this land [i.e., Hungary], "that it was good" [ki tov,] that the tzaddik sees that good, and all good, and only good and grace [ki tov, ve-kol tov, ve-akh tov ve-hesed] will befall our Jewish brethren, the inhabitants of this land [i.e., Hungary], "and the land," the reason why the tzaddik desires to ascend to and settle in the land is "for it is delightful," for it is there that the supernal delight dwells.

On March 19, 1944, just over two months after the farewell sermon in which the tzaddik had foreseen that "good, and all good, and only good . . . will befall our Jewish brethren, the inhabitants of this land," and one month after the abridged version of the sermon, Matzmiah Yeshuah, was printed, one month after the publisher of the abridged version stated, "We, believers the children of believers, are certain that the promises of the tzaddik and gadol ha-dor will be fulfilled for us," the Germans occupied Hungary. On May 14, less than four months after the farewell sermon, the mass deportations of Hungarian Jews to the extermination camps began.

Es Han Farbstern, Titel
Nummer. vol 1 (Janssen 2012)

In parts of his sermon, the rabbi of Bilgoraj addressed the Hungarian Jews' feelings about his imminent departure with the Rebbe. He seems to have been aware of the twofold fears of those remaining: First, they were afraid that their situation would deteriorate if the Rebbe left them and his prayers no longer protected them. Rabbi Mordechai alluded to this by saying that the Rebbe would continue praying for them in Eretz Israel, the ideal place for prayer: "The power of a *tzaddik* is greater there, because the time for redemption has come and the will of a *tzaddik* will be done there."¹⁴ The second fear was that he was leaving Budapest because he knew that disaster was imminent in Hungary. In response, Rabbi Mordechai said explicitly that his brother was not fleeing any danger to the Jews of Budapest; rather, he was going because he had long had an ardent desire to live in Eretz Israel. Naturally, he said nothing in public about the danger to him personally as a wanted refugee. Rabbi Mordechai tried to assuage the local Jews' fears with a homiletic interpretation of a Biblical verse. Unfortunately, however, his remarks were taken very differently later:

"He saw that rest was good and that the land was delightful" [Genesis 49:15].
"He saw that rest was good": The *tzaddik* sees that the residents of this country will have rest and tranquility here. The *tzaddik* sees that good, all good, and nothing but good and kindness will pursue and catch up with our brethren, the children of Israel, the people of this country.

The next part of the verse was interpreted in connection with their reason for going to Eretz Israel:

"And that the land was delightful": The land he desired to dwell in, to go to, "was delightful" for the supreme delight is there... Even at home in earlier times he spoke of going to the Holy Land... The purpose of our rabbi's journey is not to obtain relief and improve his status and circumstances... His pure soul was best by many troubles before he reached this point where he can go to Eretz Israel and see the delight of the supreme splendor.¹⁵

Rabbi Mordechai ended his sermon by thanking his listeners for the hospitality they had shown him and his brother and reminding them that the two of them were not locals but sojourners. This may have been an apology for leaving, as he stressed that they had been in the community only briefly as refugees and guests and had no obligation to remain:

The books explain that our Patriarch Abraham, whose observance of the mitzvah of hospitality was perfect, realized that the angels did not want to be detained at his home and promised them, "And then you shall go on"; in other words, he would not detain them or prevent them from going on their way. You did something similar for us. Since you knew the *tzaddik* wanted to go to the Holy Land, you have not prevented us from continuing on our way. For this, too, I thank you.

The sermon concluded with the standard sort of blessings—that God should preserve them in all ways and that they should witness salvation—and with words of solace for the entire Jewish people.¹⁶ Less than three months later, Hungary was occupied, to the astonishment of the whole world. Trains hurried along incessantly, carrying hundreds of thousands of Jews from Greater Hungary to the furnaces of Auschwitz. The disparity between Rabbi Mordechai's calming words and the shock of the swift murder created harsh

אלם בצד לקח הציוני-יהודי, שקצת מפרטי נגולל להלן, טען כעל אם הבנים שמתה, כי מאמצייהם של רועי הערות הסידיות להימלט מהונגריה לארץ-ישראל זורעים מנוחה וייאוש בקרב המוני הסידיות הוא לא היסט לרמזו לצדיקי הונגריה את מעשה אילמלך (רות א, א-ג), שלפי חז"ל היה "מגדולי המדינה ומפדני הדור", שנשם את מדינתו רכני דוד בשנת רעז וברח למזאק וסופו שנענש קשה כדכרין אור ליום ר' יושע רעשיית ארעשרת ימי תשובתו שנת אשורת פה עיר הכירה בודאפעסט, היינו אקטובר 1943:

מרתפת עלינו אימה ופחד, כאשר אנו רואים כעת כשעה שאני כותב טורים הללו, שכל הארמוניים של מדינתנו ערשים השתדלות לברוח מנאן לארץ ישראל מותר המבנה מוחמת המציק ואינם מבישים על מה שמוסליון בזה לזמן של ישראל, כאשר שומעין מההמתן שמתרנים ואומרים: הרבים בורחין, ומה יהיה עמנו? (והטענה שלי: מ"פ). וצ"ע מדרש רות שמר"ט א-שמהאי טעמא נענש אילמלך ממני שהפיל את לבן של ישראל ככרות מהצדה, עיי"ש א-עיי"ש ס"ו.¹⁷

א. עדרותו של איש הונגרי-קומנדו
המקום: אושוויץ. הומן: סוף חודש מאי, לערך, שנת 1944. הטרודדושים: איש הונגרי-קומנדו כאושוויץ שניספה שם הערות: רכני הרכנית מסטרופקוב, שוה לשונם בתרגומנו מיידיש.

כסוף מאי, לערך, בשנת 1944 היה משלוח מקאשוי. בקרב היהודים השונים יהיה הרכנית הוקנת מסטרופקוב יהודייה בת 85. היא מצהורה: תנה רואה אי סופם של יהודי הונגריה. הממשלה אפשרה לחלקים גדולים מוקדילות היהודיות להימלט. העולם שאלו בעצת הארמוניים, והם הרגיעו תמיד. הרבי מנלן אמר שהונגריה תצא כבודרה כלכל. ותנה הליעה השעה המורה, שלא הייתה עור כרין היהודים כדי להושיע את עצמם. אכן מן השניים המתירי מהם, אבל הם עצמם ברחו כרגע האחרון לארץ-ישראל, את נפשם הצילו ואת העם עובו כצאן לטבח ויכוננו של עולמו: ברגעי חיי האחרונים אי מתחנת לפניך, מחל לים על הילת השם הגדול.

I see the end of Hungarian Jewry. The government had permitted large sections of the Jewish community to flee. The people asked the advice of the *Admorim* and they always reassured them. The Belzer Rebbe said that Hungary would only endure anxiety. And now the bitter hour has come, when the Jews can no longer save themselves. Indeed, heaven concealed [his fate] from them, but they, themselves, fled at the last moment to the land of Israel. They saved their own lives but left the people as sheep for slaughter. *Ribbono shel olam!* In the last moments of my life I set my plea before You that You pardon them for this great *hatal ha-shem*.

ה'תש"ג
סוף
אוקטובר

In 1967, two hasidic writers, Rabbis Bezalel Landau and Nathan Ortner, in their book *ha-rav ha-kadosh Mi-Belz*, reprinted the entire farewell sermon of Rav Mordecai, with the exception of this entire twenty-two-line passage. In place of this passage, they included the following comment. "Here the Gaon and Tzaddik, the Rav of Bilgoray [Rav Mordecai], explained the desire of his brother, the holy Gaon, to ascend to the land of Israel, based on the verse, 'And he saw the resting place that it was good and the land that it was delightful.'"

This convenient omission has allowed the "authorized" hasidic historians of the Belzer dynasty to write how the Rebbe and his brother "on more than one occasion warned the Jews of Hungary not to deceive themselves with illusions and not to be at ease regarding their situation. The Polish experience demonstrated that the Nazi horror was just as dangerous in its time of downfall as it was in its time of triumph." Indeed, on one occasion Rav Mordecai, according to one hasidic historian, even warned a delegation representing a Hungarian Orthodox community: "Know that the Germans are right behind us and any day we must be afraid of a German invasion." However, this historian continues, "The Jews of Hungary did not wish to understand and refused to engage in an accounting of their future."

Furhstein

In fact, the sermon delivered in January 1944 reflected the speaker's expectation of what would happen, based on the information that he had at the time, when Hungary was considered an island of relative calm. The Rebbe and his brother, like many other people from all ideological groups, thought the Jews of Budapest were in no danger. That is why they did not warn those close to them. Other community activists—including Zionists—did not leave or take their families out before the occupation either. The occupation could not have been predicted in advance, since Hungary was an ally of Germany, the Russians were advancing in eastern Poland, and the Hungarians were suffering heavy losses and looking for a way to end the war. In early 1944, none of the leaders of the Jewish communities or political parties in Hungary, from the Zionists to the assimilationists, warned of any danger to Hungarian Jewry or called for the preparation of escape routes or hideouts, since "the Jewish leadership [until March 1944] pinned its hopes on the conservative aristocratic regime [of Miklós Kállay], mistakenly convinced that Hungary, a member of the Axis, would retain its sovereignty to the end."¹⁴⁷ Even the Hungarian Zionists who wanted to move to Eretz Israel were inspired by pioneering motives and not a desire to escape from danger. For example, letters sent to Istanbul by the Relief and Rescue Committee (a Zionist group) in January 1944, around the time the Rebbe left, discussed joint activity by the various groups and did not hint at or warn of the danger of a German occupation.¹⁴⁸ The November 1943 memo to Istanbul (see note 141) does not mention any worries about the Hungarian Jews either, but only about the refugees. Moreover, in March 1944, just three days before the German takeover, this same committee wrote to Istanbul about the possibility of a new "Europa Plan" for the Jews of Slovakia.¹⁴⁹

This was the timing and spirit in which the rabbi of Bilgoraj delivered his sermon. His remarks were based on his expectations of what would happen, and these expectations were eminently reasonable in January 1944.¹⁵⁰

¹⁵⁰ For example, Piekartz cites remarks allegedly made by the "Stropkover Rebbetzin," who, on the verge of the crematoria, sharply criticized leaders who had left Europe (Piekartz, *Hasidus Polin*, 413–415). Presumably, this sort of statement, made just before she was killed, was triggered by pain and bitterness (like what the "Rebbetzin" went on to say—that had they known, they would have been able to flee, since "the Hungarian government let large segments of the communities escape"—which had no basis in fact). The speaker's identity is not clear either, since the age and description of the Stropkover Rebbetzin are inconsistent with what we know from other sources (even if we assume that the ordeal of the Holocaust had changed her drastically), and the date given by Piekartz cannot be right. Furthermore, the writer of the diary in which the statement appears says he is quoting the Rebbetzin "based on hearsay" (emphasis mine). Although we cannot ignore this testimony—and the fact that it was written in a diary indicates that it reflects a mood that must have existed among some Jews as they went toward their deaths—Piekartz's use of this one testimony, whose reliability is uncertain and which says something rarely heard, is out of all proportion to its nature and significance. Piekartz makes sure to bring it up in his book on every possible occasion in order to take a swipe at the hasidic leadership, while ignoring many reliable historical sources about most of the rebbes in Poland and Hungary who perished in the crematoria. He rejects first-hand testimonies from the same diaries of Sonderkommando members in Auschwitz when they do not fit in with his worldview. For instance, Rabbi Moshe "Moshenyu" Friedmann (1881–1943), the Rebbe of Boyany, one of the most famous leaders between the wars, one of the heads of Agudath Israel, and president of the Chachmei Lublin yeshiva from 1933, was sent to the Cracow ghetto and then to the Tarnów ghetto. In Tarnów he hosted prayer services in his home and was asked all sorts of halachic questions (about putting on tefillin before going to work early, about reciting Kaddish, etc.). For a brief biography, see Friedmann, *Daas Moshe*, 237–243. In an account entitled "The Horrors of Murder," Dayan Leib Langfuss, one of the Sonderkommando diarists in Auschwitz, recorded the Rebbe's strong statement to the Germans about the vengeance that would ultimately come. The diarists were especially moved by the public recitation of the *Shema*: "It was a moment of supreme elevation, such as may be encountered but once in a lifetime, proving the eternal nature of Jewish spiritual resistance" (see Mark, *Scrolls of Auschwitz*, 206–214). Piekartz is unimpressed by this testimony, even though it is an eyewitness account written in Auschwitz at the time. In his opinion, it shows "the witness's longing for sparks of light in the valley of deepest darkness, which finds expression through description of the dread events in the spirit of the martyrological tradition" (Piekartz, *Hasidus Polin*, 415). Casting doubt on this testimony is another reflection of Piekartz's historically unfounded personal opinion.

¹⁵⁴ Piekarz and subsequently others have cited, as proof of the Rebbe's guilt, the fact that "twenty-two lines" of the sermon—the lines reassuring Hungarian Jewry—were deliberately deleted from biographies of the Rebbe. Although their conclusion is unfounded, the deletion was real and deserves an explanation. It seems that the deletion stemmed mainly from the nature of the relationship between the hasidim and the Rebbe. Presumably, it was hard for the biographers to admit that the Rebbe's assessment of the situation was wrong, and so they left his mistake out of these books (which are essentially educational books). A mistaken assessment, however, is a far cry from deliberate deception. Pangs of conscience over the way the sermon was used after the Rebbe left and the circumstances changed may also have contributed to the deletion. Of course, the atmosphere in Israel in the first decades after the Holocaust was also of great importance. Belz hasidim were probably worried about publishing these lines, given the prevalent belief at the time that the Holocaust victims—and especially the Hungarian Jews—were naïve and fainthearted and went "like sheep to the slaughter." Presumably, the biographers themselves could not understand how circumstances had changed so drastically in just three months, since it was years before a substantial amount of research on Hungarian Jewry was done and the time was ripe for accurate historical analysis. Perhaps they were also worried about the fallout from the Kaszner trial regarding reassurance by leaders and were trying to prevent a public debate without having the tools and solid historical knowledge to distinguish between the timing and significance of these events. Holocaust scholars are aware that certain other texts (e.g., those related to the *Judenräte*) were introduced into the debate only later; most of them see this as a sign of public readiness to admit the complexity and multifaceted nature of the Jewish response during the Holocaust. In any case, the explanation for the deletion of the lines should be sought in the hasidic world and not in the sermon itself. Today Belz hasidim are also contending with the sermon in its entirety; see, for example, the sermon by the present Belzer Rebbe at a gathering of Belz hasidim in 1998: "Tilai ha-Skad ke-Mashal" [The Scud missiles as an allegory], *Ha-Mahane hu-Haredi* (the newspaper of the Belz hasidim), no. 865 (Shevat 5758 [1998]), 1, 8.

In any event, the sermon reflects to a large extent both the lack of clarity in the situation of Hungarian Jewry and the drastic, unexpected change in that situation. After what they subsequently went through, some of them felt the painful residue of disappointment; on the other hand, many Jews from Budapest attributed the survival of a majority of Budapest Jewry to the Rebbe's blessing.¹⁵⁵

פס' : וישמר אל המושב על כל פועל . כמו כלי שמה מלא חזק פני והפך למר רמז
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .

והענין אל המושב על כל פועל . כמו כלי שמה מלא חזק פני והפך למר רמז
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .

ל' : כ' ית' פ' ד' ח' ז' ט' י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט נ' נ"א נ"ב נ"ג נ"ד נ"ה נ"ו נ"ז נ"ח נ"ט ס' ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ע' ע"א ע"ב ע"ג ע"ד ע"ה ע"ו ע"ז ע"ח ע"ט פ' פ"א פ"ב פ"ג פ"ד פ"ה פ"ו פ"ז פ"ח פ"ט צ' צ"א צ"ב צ"ג צ"ד צ"ה צ"ו צ"ז צ"ח צ"ט ק' ק"א ק"ב ק"ג ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז ק"ח ק"ט ר' ר"א ר"ב ר"ג ר"ד ר"ה ר"ו ר"ז ר"ח ר"ט ש' ש"א ש"ב ש"ג ש"ד ש"ה ש"ו ש"ז ש"ח ש"ט ט' ט"א ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז ט"ח ט"ט י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט

הוא כי הוא ושמן בשווי תרח היוו : עובר כל שיצא מיל בסימ תתתי את דר שער . וכל שאר קיימת חסדים בסיו סיל וסי' ראובן
 יראשו אל . תרח והיוצר עובד ושנוא . והחסיד כעש . לשום ארצם לשבח . גרים נשבו פנתם . אדם להכל רמה . ואת העיר העליוה .
 בירד אתה עובר את סבחה הסלך : לרה יו וסי' נבסר יקרא : לאכול ייג מיל וסי' הגה הרש סורי . וסי' רוד בשורה ויהי היום .
 ורחק את העשרת המבטן חסר . הולדם וחקק לאכול העניים . ורבה והבאה וזמן ושבת . ורצף לאנשים לאכול . והזכרים לזם
 לאכול . את הנשיא נשיא הוא . והיה אם בלה לאכול אין עשב וזרע . כבשר חס לאכול . הן העצור הששים ולא יהיה סבר . סוב אשר
 יפה לאכול ולשמה וקחלה . אין אשכול לאכול :

הולדות אדרן נמש קלמס . עקדט שער נ' .

ל' : כ' ית' פ' ד' ח' ז' ט' י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט נ' נ"א נ"ב נ"ג נ"ד נ"ה נ"ו נ"ז נ"ח נ"ט ס' ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ע' ע"א ע"ב ע"ג ע"ד ע"ה ע"ו ע"ז ע"ח ע"ט פ' פ"א פ"ב פ"ג פ"ד פ"ה פ"ו פ"ז פ"ח פ"ט צ' צ"א צ"ב צ"ג צ"ד צ"ה צ"ו צ"ז צ"ח צ"ט ק' ק"א ק"ב ק"ג ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז ק"ח ק"ט ר' ר"א ר"ב ר"ג ר"ד ר"ה ר"ו ר"ז ר"ח ר"ט ש' ש"א ש"ב ש"ג ש"ד ש"ה ש"ו ש"ז ש"ח ש"ט ט' ט"א ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז ט"ח ט"ט י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט

ל' : כ' ית' פ' ד' ח' ז' ט' י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט נ' נ"א נ"ב נ"ג נ"ד נ"ה נ"ו נ"ז נ"ח נ"ט ס' ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ע' ע"א ע"ב ע"ג ע"ד ע"ה ע"ו ע"ז ע"ח ע"ט פ' פ"א פ"ב פ"ג פ"ד פ"ה פ"ו פ"ז פ"ח פ"ט צ' צ"א צ"ב צ"ג צ"ד צ"ה צ"ו צ"ז צ"ח צ"ט ק' ק"א ק"ב ק"ג ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז ק"ח ק"ט ר' ר"א ר"ב ר"ג ר"ד ר"ה ר"ו ר"ז ר"ח ר"ט ש' ש"א ש"ב ש"ג ש"ד ש"ה ש"ו ש"ז ש"ח ש"ט ט' ט"א ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז ט"ח ט"ט י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט

עמך ולכל אשר סאל ומוך לו סיה . ויהי וכל כשר לך למשך ק כלל סיה
 כעיר לו יס' וכל חסל סיה על עגל המדבר ועל סלר ערים עשבו סוכו סל
 דן מדבר כמו סכחיו כל הכהלים סמרך (דכיס סכ) וזלמי כספיקס
 זס עסנו סל דן ססמך סולסו סזכו סולס ערליס : (סז) נמס
 סולסול . מוססוק סככרס
 סמסול סל סמיי לססרין
 סלסרליס סלס' : לל סלסס .
 לל סיה סרסיה זלס לכס . ס"ן
 סכרלי' אינ"ן סיסרלי' סלס' :
 (ס) סלמי זכר . לסי ערליס סמ' :
 לזכר סלס' סמס' : (ס) ולסמיי
 סלר סמיי ל' זכר . יס סססו
 לל סלס' ירד ללס סמ' וסמ' :
 סממ' לסי סלס' ולסס' זכר
 סיס סמ' ולל סס' זכר ס' :
 ססרס סכס' סרס' (סמס' ס)
 סף כ' סס' ללס סלס' סכס' זכר'
 ולס' סרס' סרס' לל סמס' כד'
 זכר' לל סמס' סיסס' כד'
 סול' לסמס' סכס' ולל סמס' סף
 סל' זכר' סלס' כ' סלס' סיה
 סלסס' ולל סס' סלירד לוס
 סמ' כ' דרס רכ' סמס' סלס' :
 (כ) סל' ילד' ל' כ' יז סמס'
 סיס' ד' סס' לסס' זכר'
 ולס' סמס' לסי סכס' זכר'
 לסר' סל' סכס' לסמ' לסמ' סרס'
 לו סל' זכ' סכס' לסמ' סרס'
 סמס' רכ' סמס' סל' :
 סמ' סל' ילד' ל' סל' סכס' זכר'
 וכן סול' סמס' סכס' כוס (לס' ס)
 זכ' ולסמ' סלס' סמס' סלס'
 ססס' כל סמ' סלס' : (ככ) סל'
 סל' סמיי זכר' . סל' סמיי זכר'
 סמיי סמ' סמס' : (ככ) סל'
 סל' ל' . ו' לך על זכס' זכ'
 לך

והענין אל המושב על כל פועל . כמו כלי שמה מלא חזק פני והפך למר רמז
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .
 המרס חיס על המבט לחס : על כל פועל . על כל מי שיבצר פניו : לו יס' . לו יס' . לו יס' .

ל' : כ' ית' פ' ד' ח' ז' ט' י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט נ' נ"א נ"ב נ"ג נ"ד נ"ה נ"ו נ"ז נ"ח נ"ט ס' ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ע' ע"א ע"ב ע"ג ע"ד ע"ה ע"ו ע"ז ע"ח ע"ט פ' פ"א פ"ב פ"ג פ"ד פ"ה פ"ו פ"ז פ"ח פ"ט צ' צ"א צ"ב צ"ג צ"ד צ"ה צ"ו צ"ז צ"ח צ"ט ק' ק"א ק"ב ק"ג ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז ק"ח ק"ט ר' ר"א ר"ב ר"ג ר"ד ר"ה ר"ו ר"ז ר"ח ר"ט ש' ש"א ש"ב ש"ג ש"ד ש"ה ש"ו ש"ז ש"ח ש"ט ט' ט"א ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז ט"ח ט"ט י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט

הוא כי הוא ושמן בשווי תרח היוו : עובר כל שיצא מיל בסימ תתתי את דר שער . וכל שאר קיימת חסדים בסיו סיל וסי' ראובן
 יראשו אל . תרח והיוצר עובד ושנוא . והחסיד כעש . לשום ארצם לשבח . גרים נשבו פנתם . אדם להכל רמה . ואת העיר העליוה .
 בירד אתה עובר את סבחה הסלך : לרה יו וסי' נבסר יקרא : לאכול ייג מיל וסי' הגה הרש סורי . וסי' רוד בשורה ויהי היום .
 ורחק את העשרת המבטן חסר . הולדם וחקק לאכול העניים . ורבה והבאה וזמן ושבת . ורצף לאנשים לאכול . והזכרים לזם
 לאכול . את הנשיא נשיא הוא . והיה אם בלה לאכול אין עשב וזרע . כבשר חס לאכול . הן העצור הששים ולא יהיה סבר . סוב אשר
 יפה לאכול ולשמה וקחלה . אין אשכול לאכול :

הולדות אדרן נמש קלמס . עקדט שער נ' .

ל' : כ' ית' פ' ד' ח' ז' ט' י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט נ' נ"א נ"ב נ"ג נ"ד נ"ה נ"ו נ"ז נ"ח נ"ט ס' ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ע' ע"א ע"ב ע"ג ע"ד ע"ה ע"ו ע"ז ע"ח ע"ט פ' פ"א פ"ב פ"ג פ"ד פ"ה פ"ו פ"ז פ"ח פ"ט צ' צ"א צ"ב צ"ג צ"ד צ"ה צ"ו צ"ז צ"ח צ"ט ק' ק"א ק"ב ק"ג ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז ק"ח ק"ט ר' ר"א ר"ב ר"ג ר"ד ר"ה ר"ו ר"ז ר"ח ר"ט ש' ש"א ש"ב ש"ג ש"ד ש"ה ש"ו ש"ז ש"ח ש"ט ט' ט"א ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז ט"ח ט"ט י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט

ל' : כ' ית' פ' ד' ח' ז' ט' י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט נ' נ"א נ"ב נ"ג נ"ד נ"ה נ"ו נ"ז נ"ח נ"ט ס' ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ע' ע"א ע"ב ע"ג ע"ד ע"ה ע"ו ע"ז ע"ח ע"ט פ' פ"א פ"ב פ"ג פ"ד פ"ה פ"ו פ"ז פ"ח פ"ט צ' צ"א צ"ב צ"ג צ"ד צ"ה צ"ו צ"ז צ"ח צ"ט ק' ק"א ק"ב ק"ג ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז ק"ח ק"ט ר' ר"א ר"ב ר"ג ר"ד ר"ה ר"ו ר"ז ר"ח ר"ט ש' ש"א ש"ב ש"ג ש"ד ש"ה ש"ו ש"ז ש"ח ש"ט ט' ט"א ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז ט"ח ט"ט י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט

ל' : כ' ית' פ' ד' ח' ז' ט' י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט נ' נ"א נ"ב נ"ג נ"ד נ"ה נ"ו נ"ז נ"ח נ"ט ס' ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ע' ע"א ע"ב ע"ג ע"ד ע"ה ע"ו ע"ז ע"ח ע"ט פ' פ"א פ"ב פ"ג פ"ד פ"ה פ"ו פ"ז פ"ח פ"ט צ' צ"א צ"ב צ"ג צ"ד צ"ה צ"ו צ"ז צ"ח צ"ט ק' ק"א ק"ב ק"ג ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז ק"ח ק"ט ר' ר"א ר"ב ר"ג ר"ד ר"ה ר"ו ר"ז ר"ח ר"ט ש' ש"א ש"ב ש"ג ש"ד ש"ה ש"ו ש"ז ש"ח ש"ט ט' ט"א ט"ב ט"ג ט"ד ט"ה ט"ו ט"ז ט"ח ט"ט י' י"א י"ב י"ג י"ד י"ה י"ו י"ז י"ח י"ט

but I have followed the counsel of the Evil Inclination and the ways of my personal desires; I have despised good and have chosen evil.* Not only have I failed to sanctify my organs, but I have contaminated them*.

You created in me a mind and a heart which contain the faculty of thought, to conceive good thoughts and noble aspirations, and a heart with which to understand Your holy words, and to pray and recite all the blessings with a pure mind. But I have contaminated them* with evil fantasies and foreign thoughts. (Not only this, but because of evil fantasies I have reached the point of seminal emissions, sometimes willfully and sometimes irresistibly, causing the *keri* contamination that contaminates the entire body.) Thereby I have created corrupting, destructive spirits that are known as "plagues of human beings." Woe is to me that instead of the good thoughts through which would have been created holy angels that would have been good defenders and advocates of my benefit, in their place I have created destroyers to harm myself — as it is written: And I shall chastise him with the rod of people and with plagues of human beings.

You created me with eyes, containing the faculty of vision, with which to see what is written in the Torah, and which should be sanctified by the sight of everything holy. You cautioned in Your Torah: Do not explore after your heart and after your eyes. Woe is to me that I have followed my eyes and contaminated them by staring [lustfully] at (women and at) everything impure.

You created me with ears, with which to hear words of holiness and words of Torah. Woe to me that I have contaminated them by listening to words of obscenity, gossip, and all sorts of forbidden talk. Woe to the ears that hear such things!

You created me with a mouth, tongue, teeth, palate, and throat, and gave them the ability to articulate the five different kinds of sounds of the *Aleph-Beis* letters, with which You created heaven and earth and their fullness, and with which You wove Your holy Torah. Through the power of speech You differentiated man from animal, but I have not even been like an animal, for I have contaminated my mouth with obscenities, gossip, lies, derision, talebearing, bickering, shaming

והלכתי בעצת היצר הרע ובדרךכי לבי, ומאסתתי בטוב ובחירתתי בקעי. ולא די שלא קנשתי את אברי, אלא טמאתי אותם.

בנאת בי מוח ולב ובהם חוש המחשבה, להשוב מחשבות טובות והרהורים טובים, ולב להבין דברי קדשה, ולהתפלל ולקרן כל הברכות במחשבה טהורה. ואני טמאתי אותם בהרהורים רעים ומחשבות זרות. ונלא די בזה, אלא שעל ידי ההרהורים הרעים באתי לידי הוצאת זרע לבטלה, פעם ברצון, ופעם באנס, בטמאת קדי המטמא את כל הגוף. ומהם בנאתי משחיתים ומחבלים, הנקראים נגעי בני אדם. או לי, כי תחת המחשבות הטובות, שיכלתי לברא על ידי זה מלאכים קדושים, שיהיו סגננים ופרקליטים טובים עלי, תחתיהם בנאתי משחיתים לחבל את עצמי, כמו שכתוב: והוכחתיו בשבט אנשים, ובנגעי בני אדם.

בנאת בי עינים, ובהם חוש הראות, לראות בהם מה שכתוב בתורה, ולקדש אותם בראית כל דבר שבקדשה. והזקרת בתורתך: ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. או לי, כי הלכתי אחרי עיני וטמאתי אותן, להסתכל [בנשים], ובכל דבר טמא.

בנאת בי אזנים, לשמוע דברי קדשה, ודברי תורה. או לי, כי טמאתי אותן בשמוע דברי נבלה, ולשון הרע, וכל דברים אסורים. או לאזנים שפד שומעות.

בנאת בי פה ולשון ושנים וחיך ונרן, ונתת בהם כח לדבר בהם חמשה מוצאות האותיות הקדושים של א"ב, אשר בהן בנאת שמים ונאך ומלואה, ובהם אגרת תורתך הקדושה. ובכח הדבור הברלק את האדם מן ההקמה, נאפלו כבהמה לא היתתי, כי טמאתי פי בדברי נבלה, בלשון הרע, בשקרים, ליצנות, רכילות,

Norman Lamm, *Derashot LeRivot* פ' 2

But if so, then it is difficult to understand this choice of "ma tovu."

Was it not intended as a curse? Was it not uttered by an enemy of our people, by the ancient forerunner of the modern intellectual anti-Semite? Indeed, one of the outstanding halakhic scholars of all generations, the Maharshah (Rabbi Solomon Luria, sixteenth century), wrote in his Responsa (#64): "I begin with the second verse and skip "ma tovu," which was first recited by Balaam, and he intended it as a curse." This is the weighty opinion of a giant of the *Halakha*!

And yet our people at large did not accept the verdict of the Maharshah. We have accepted the "ma tovu," we have given it the place of honor, and as we well know, it has become the "darling" of cantors and liturgical composers. And if all Israel has accepted it and accorded it such honors, then there must be something very special about it that somehow reflects an aspect of the basic personality of the Jew and a deep, indigenous part of the Jewish religious character.

That unique aspect of our collective character, that singularly Jewish trait which manifests itself in the choice of "ma tovu" under the conditions we mentioned, is the very ability to wring a blessing out of a curse. We say "ma tovu" not despite the fact that it was intended to harm us, but because of that very fact. It is Jewish to find the benediction in the malediction, the good in the evil, the opportunity in the catastrophe. It is Jewish to make the best of the worst, to squeeze holiness out of profanity. From the evil and diabolical intentions of Balaam, "May you not have any synagogues and schools," we molded a blessing of "ma tovu," which we recite just as we enter those very halls of worship and study.

The aim and goal of prayer, as our Jewish sages have pointed out through the ages, is not to change God, but to change ourselves. We come before God as humble petitioners, terribly aware of our shortcomings, our inferiorities and our sins. Whoever prays truly knows that somewhere, sometimes, he or she has been caught in the web of curs. We feel tainted with evil. And so we pray. We pray and we want God to help us change ourselves. What sort of change is it that we want? The change from evil to good, from curse to blessing. We want to transform ourselves. That is the spirit of the prayerful personality.

And that is the reason for beginning the day of prayer and petition with "ma tovu." We enter the House of God which stands and survive despite and because of its ancient and modern enemies. The synagogue itself is the symbol of that transformation. We begin now to pray, with the object of such transformation in ourselves. Hence, "ma tovu."

How good. Indeed, not only good, but how fortunate is a people who can forever hope and smile, knowing that even if, Heaven forbid, a curse could be its lot, it will wring out of it every drop of blessing. This, indeed, is the greatest blessing. "Ma tovu." "How good."

33

אז במאטי דברות עשרה
הופשטו מני עדיים עשרה
בולעו מני אבירים עשרה
ושתיתי כוסות עשרה:

אלתר וזנה
זרה הרוגי
מלכות
(יורמל, רמסיה)
מ"א 100-198

גם 'אנכי' דבור ראשון כבטלתי
נכרתי שמעון וישמעאל מחכמי דתי
דוברי לעץ אתה אבי תמור שקניתי
וכוס ראשון שתיתי:

הימנתי לא יהיה לך דבור שני
במשפתחורים [על] הגגות להכעיסני
ופס יהודה בן הנחמות זקני
ושתיתי כוס שני:

זנחתי ציווי לא תשא
באכן לשקר ל..סה
חיובל חרצפית התורגמן במשיפה
ובכוס שלישי... תארי ניכסה:

טולטלתי 'זכור' ושמור בשער כ...ת
וראיתי ביהודה דורכים גיתות בשבת
יוקשתי בכוס וכיעי בצרבת
פנע בן בבא מחכמי ישיבת:

ר' גרסיה זאן יחיה, אלא הקולא

יוראי שרע כי כל ימי הייתי תוהה על אשר נשאלתי בהפיט הנאמרים ביום הכיפורים
וביום ט' באב, כנראה בכל המחזורים מכל הלשונות. ונראה כהם מיתת עשרה הרוגי
מלכות עבור חטא מכירת יוסף. עד שאמרו כי שמות עשרה שבטים שמכרו יוסף שהם
עשרה זולת יוסף ובנימין עולה במספר שני אלפים תנ"ח כשנשים וכולן עם ו' אחד
וכן עולים שמות י' הרוגי מלכות כשנשים חנוייא בשני י', כי בא לי על הדבר הזה
קושיות הרבה והם:

"ספק א', אם אחי יוסף חטאו במכירתו אשר בזה יהיו חייבים קנס זה כי אין עונשם
אלא ברנא דגרמי.

"ספק ב', אפי' שנקיים שחטאו, אך יקבלו כניהם אחריהם עונש, הלא הנביאים
מצוהים ואומרים יבנים לא יומתו על אבות'.

"ספק ג', אפילו שנייה שיוכלו למות הננים על חטא האבות, אך היה העונש לאלה
החכמים ולא לחוטאים ממש או לאחרים.

"ספק רביעי, הואיל והיו הי' שבטים יחד בעת עשיית החטא, איך לא היו יחד בעת
העונש. זה כי אלו החכמים לא נמצאו יחד בדור אחד כאשר אוכיה.

'פבר' בהפירי פבצעי חזיכתי
ואב ואם כבודם היקלתי
לען בכוס חמשי שתיתי
פנע ישבאב מזקני חברתי:

מאמר 'לא תרצח' השלכתי לתעבה
ודי מלאו מדם עקובה
נכלמתי בכוס ששי תמור אהבה
פנהרג משיכה חכמי עקיבה:

סוערתי בבטול 'לא תנאף' פאנייה
ובלם מנאפים פנהי ונהיה
עורערתיי בכוס שביעי פחרבה פנהיה
וכפס בן עזי במכת שאייה:

פקוד 'לא תגנב' בעזבי מעוז חביון
וחברי גנבים נעשו שריי בציון
צבתה בטני מכוס שמיני פנצ'אין
פנר'צח] מעד[חיל] חנניה בן תרדיון:

קול 'לא תענה' פהזנחתי ר'פוי ידי
ודרכו את לשונם שקר ידידי
רי בכוס תשיעי לן בין שדיי
כהוד טרפון משרי [מל]מדי:

שכחתי 'לא תחמוד' ובשכטו יסרני
ולענה ורזש בכוס עשירי השקני
תמור פחמדתי שדות מ [ה]לקני
עד יזכר אם אשכחך ירושלם תשפח ימיני:

"ספק ה', כי לא ימצא החוטאים במכירה אלא ט' זה כי ראובן ובנימין לא נמצאו שם,
ואיך החכמים הגדולים היו עשרה כפי המונח.

"ספק שישי, איך לא יזכרו פרטי אלו עשרה הרוגי מלכות מי מהם נגר שבט פלתי
החוטא.

"אשר לחשובת הספק, כפי קוצר שכלי, אשיב שואלי דבר בזה הדרך. בראשונה אומר
אני כי שקר נחלו אבותינו להאמין שהאבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקחינה ולא נהרגו
כל החכמים ההם זולתי קצת הכתובים בגמרא. והם רשב"ג ור"ע ור' יהודה בן בבא
ותרדיון וכיוצא, וגם הם לא מתו כי אם בעונם או עון דורם או ולא בעון זולתם.
הפייטנים כדאו זה הענין בלבם להביא מורך בלב ההמון בימים ההם שהם ימי עינתי
ותשובה".

שאלה רמז מה נא עא

וכפוף ופמו למטה שמינית הטענות והתשובות שכתבו
לנדר נדרים ככיוולו וקיומו מעכתי ומוע' כהד' לנמו' ועם
כי גם בעמי יפלא מנהג כזה ולא מנאמי בו טעם לשבח
ומחמת קצת האששות שנתעוררו עליו. מכל מקום כיון
ששערי התשובות והראיות לא נגעלו בעד טעמת האסור.
כי לא פורש כספרי הפוסקי' כלאר דקדוק מעשיתכם
בכתביהם' אין לי לחדש ולהוסיף עליהם ולא מ' ויכבד בעולו
הבערת אש קטעה ומחלוקת בין יחיד הקהילה הדבר מסור
לל' יראו ה' החלבים בדרכיהם דרכי מעסי' לחשוב הפסד
מזה כנגד סכר השלום ולכבוד הדע כמזעזעו' ולהתנהג
מעכתי באצו עד ימשך הלככות בעבותות האלה. ולמראה
האופנים הנאותים להקשים כולם מדעתם וראיותם אל הנד
היותר טוב.

והנה מדי דברי פה שכת שבערה עם שמי האחים של
כהד' לנמו' הנ' כעין הנ' גלימו להם דעתי החלושה
ככמו זה סכמו ור' נחשב בעיני הדבר האלו ומדו המתקמ
סוד על מה מחד נכת חסרי ה' על הקהלה ההיא להמניא
לפניהם וכבוד אצו לקצין ולראש על התורה ועל העבודה
אחש כערכו דמור אפסו ומידעם הממשלש בחכמה יראה
ועמה מוכניו ותלמידיו של אהרן אהיב שלום ואהב את הכריות
ומקרבן לתורה וכל שכן שאל על כולן חוב גדול לחש על
כבודי ולהחשיכו בעימי כל הקהל לתועלת הכלל והכרע'
וגם האחים הנ' הסכימו לרבו באמנם שכך יפה להם וכך
מוכתם ומיכה יתירה מדעת להם מול מעכתי בהכיר טוב
מדותיו המעולות. הן הסו יישיבו עליו תמיד מט של חסד
ויסכימו ביניהם אהבה ואחוה:

שאלה רנ

לחרכ הל'

על הסכמה הצעשית כקק אחד שלא לשמת כעמע הלובק
כתה הסכות ממה סכבר מהגו כאתו קהל מקדס'

תשובה

ואף גם זאת דכדר ההסכמה על מהה
נעטע הלובק כיון שכבר נכתבה
ונחתמה ואין כזה דין פשוט' דעתי החלושה מטה שלא
לערכב לב היו יריס ולא לסתור ההסכמה שהיא אינה אפרת
לאיזה יחיד ותיק ומדקדק כפי כינתו ולימודו ליעול הלובק
בכית או בתוך סוכתו כמנהג קצת המדקדקים קדס כואם
לכה' ושאר הנעמעץ בשעת ההלל יעשו כפי ההסכמה
ולמנויה ונדקה מחשב להם מחשבתם הטובה לתכלית השל'
ואם יראה בעיניהם כענין הקודס של סת לעשות קורת
רוח לזותו האיש שהיה לשעבר סמך בת על גכו לתת לו
כאתו פרק וחון מנוה אורת כהוללת סת כגון אחותי
בעוד סקורין בו בללתו חלק עבודתו לשעבר איש על מקומו
יבא בשלום; שנת תמכ';

שאלה רנא

לכמהוד משולם לוי' למודי'ה'

אם בהתנה בולטת ושלמה מה אוכל לרבר להשיב ולהספיק
על הטענות והראיות הנשמעות אין לדון אלא מה שענינו
רוחת ועני לא ראו וכמו זר נחשב להעלות במחשבותי שאם
נורת הכמים הפממוים נעשית בולטת כתיקונה למה לו
לפועל אותה להדכות לריוק עמל וגיעה לגור נורה כותך
נורה' ולבסותה כפרנוף המנוה דהינו המאסקרה היה כי
כן אמרתי בלבו כיון דלעמן רצא ליכא פלוגתא ומה טעשה
כבר נעשה דבר שפתיים אך למותר.

ולא אכחד מעכתי כי מעולם מצטער הייתי בקרבי
על עשיית הריוקאחות הללו של ספורי תורתנו
הקדושה לא מחמת דין מעשה הנורה למו כשאינה שלמה
אלא מפני חשש אולו הקדשים אשר דמו אתם כמלאכי אלהי'
וכמעט אין עין שלם היתה בולטת להסתכל בהם ואף
כערך אתם כמעשה ידיו כהפננו כל האדם כוונ כנורות
מדמוות כויות כוכות ומשתמת כל אחד לפי העולה על
דעתו' כאותו פרק' כאותו מקום' וכאותה שעה' מכלי
שם תועלת ותוספת תבונה על התורה ועל העבודה
והשמי טאף וזוהתוכחת הדמוות' כפסוקיות ערבו כנו'
עבו' וככן אשים קנני לנולק ואל אל דכרתי ינחנו כוועגלי
ספר תורתו התממה לעשות הטוב והישר בעיני גידל
ואדיר תורת מעכתי כרוב עוו ושלום:

שאלה רמב

לכמהוד כנימין הכהן לרניו

דקדוק על ל' ב' ס' שפתי כהן טיד קי' טעב' על דין סף
טומאה לנאת'

תשובה

ועל של עתה כאתי להשיב כקצרה
ולתקיים לדעתו הרחבה שמה שכתב
כ' ס' שפתי כהן טיד קי' טעב' דכתים הסמוכים לכית שהמת
כתובי' אף על פי שהם טמאים אינם אלא טומאה דרכני'
היים דווק' כשהכית שהמת כתובו סתום מכל נדריו וטומאות
שאר הכתים הסמוכים היא אפרה מטעם סוף טומאה לנאת
דאליכא רחב הפוסקי' היו אוסרין מדרבני' וזה שכתב
הרב הנ' שם כדמשך דבריו ולא יל' דאינו אלא טומאה דרבני'
כדאיתא בעור ס' זה ופיקוי' וכו' וכשהכית שהמת כתובו
סתום מכל נד מו ליכא רכתים הסמוכים לה אלא טומאה
מדרבני' מטעם סוף טומאה לנאת וכו' עד כאן' כלו' דכהכו
מורי היתר פסקו שלא להקיף הכהן השוכב שם ואעיקרא
דרינו' קאי כאלו תא והדר מוכרס אף על פי דכהסנת
לישניו איכא גיגס קצת:

שאלה רמט

לחרכ הל'

פקדון על מנהג קק אחד שביום טוב לשים הסות כעת
קריאתו בניעור על גב איש השמש הכפוף ופמו למטה;

תשובה

ועל דכרת מנהג שימת סת לקחת
בו כניכור כיום טוב על גב איש מטה

הרואה פרק תשיעי ברכות

עג א מ"י פ"ט מ"ג
 י"ד ב"ר כ"ג
 פ"ט ב"ר ג'
 ע"ב מ"י פ"ז מ"א
 כ"ה ב"ר כ"ג
 ע"ג א ע"ג כ"ה
 ע"ד ר מ"י ע"ג כ"ה
 ע"ה מ"ג פ"ז מ"ג
 ג ע"ד כ"ג

עולבת כל מיני משקין. א"ע"י שהן נכנסין בכרס ודך הוסיף
 הרואה מולצת ושואבת מנמד לרופני הכרס: וזקקנו מ"ס. מרה
 ומניחתו מן הכרס: שו"ת: קרקבן. בעוף הוא המסס בבכמה:
 טו"ן. המחלל: ק"פ. החוטם: נעור. מקלט משנתו: נעור טו"ן

ופערי. אחוריו למרחק ופניו למערב ולא אחוריו למערב ופניו
 למרחק מפני ירושלים בלחץ יהודה הוא בלפניה של ארץ יהודה
 צבול שכן יהודה לבנימין ויש מארץ יהודה הימנה [למרחק] עד
 סוף ארץ ישראל והימנה למערב עד סוף ארץ ישראל שאלך
 תורה אור יהודה על פני כל ארץ ארץ ישראל

יראה שואבת כל מיני משקין כבר כועס
 מדה וזקת בו טפה ומניחתו מחול שוחק
 קרבן שחן קיבה ישנה אף נעור נעור
 הישן ישן הנעור נמוק והלך לו חגא אם
 שניהם ישנים או שניהם נעורים מיד מת
 תניא רבי יוסף הגלילי אומר צדיקים יצר
 טוב שופמן שנאמר וכלי חלל בקרבי^{לע}
 רשעים יצר רע שופמן שנאמר נאם פשע^{לע}
 לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לגנר
 עיניו בינונים זה וזה שופמן שנאמר יעמוד^{לע}
 לימין אביון להדשיע משופמי נפשו אמר
 רבא כגון אנו בינונים אמר ליה אביו לא
 שביק מר חיי לכל בריה ואמר רבא לא
 איברי עלמא אלא להשיעי נמדרי או לצדיקי
 נמדרי אמר רבא לידע אינש בנפשיה אם
 צדיק נמדרי הוא אם לאו אמר רב לא איברי
 עלמא אלא לאראב בן עמרי ולר' תניא
 בן רוסא לאראב בן עמרי העולם הזה ולרבי
 תניא בן רוסא העולם הבא: ואהבת את
 יי אלהיך: תניא ר' אליעזר אומר אם
 נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל
 ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל
 נפשך אלא אם יש לך אדם שגופו חביב
 עליו ממצמו לכך נאמר בכל נפשך ואם
 יש לך אדם שמצמו חביב עליו מגופו לכך
 נאמר בכל מאדך רבי עקיבא אומר בכל
 נפשך אפילו נוטל את נפשך חנו רבנן
 פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסק
 ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו
 לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים
 ועוסק בתורה אמר ליה עקיבא אי אתה
 מתירא מפני מלכות אמר לו אמשול לך
 משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך
 על גב הגדר וראה דגים שהיו מתקבצים
 במקום למקום אמר להם מפני מה אתם
 בורחים אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם אמר להם רצונכם
 שתעלו ליבשה ונדרו אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא שאמרים עליך
 פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו על אתה
 כמה וכמה אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה כי הוא חידך ואורך ימך כך
 אם אנו דולכים ומבטלים מצנה עאבז אמרו לא היו ימים מעטים עד שתפסדו לרע והבשדו בבית
 האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה והבשדו אצלו אמר לו פפוס מי הביאך לכאן אמר ליה אשרך רבי
 עקיבא שנתפסת על דברי תורה אי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים בשעה שהוציאו את ר' עקיבא
 להדינה זמן קיש היה והיו סורקים את בשדו במסוקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים
 אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל
 את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימו ועכשיו שכא לידי לא אקיימו היה מאריך באדו עד שיצתה
 נשמתו באדו יצתה ב"ק ואמרה אשרך רע שיצתה נשמתך באדו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זו תורה
 זו שברה ממתיים ידך יי ממתיים וגו' אמר להם הלך ביהם יצתה בח קול ואמרה אשרך רע שאמרה
 מזומן להי העוה"ב: לא יקל אדם את ראשו כנגד שערי המורה שהוא מבזבז כנגד בית קדשי הקדשים
 וכו': אמר רב יהודה אמר רב לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה איתמר נמי א"ר אבא בריה דרבי
 חייה בר אבא הכי אמר רבי יודנן לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה איתמר נמי א"ר אבא בריה דרבי
 שורה ח"ד הנפנה ביהודה לא יפנה מורה ומערב אלא צפון ודרום ובגליל לא יפנה אלא מורה ומערב
 ורבי יוסי מתיר שהיה ר' יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה ובמקום שאין שם גדר ובזמן שהשכינה שורה
 והבמים אסורים חכמים היינו ח"ק איכא בנייהו צדיין תניא אידך הנפנה ביהודה לא יפנה מורה ומערב
 אלא צפון ודרום ובגליל צפון ודרום אסור מורה ומערב מתיר ורבי יוסי מתיר שהיה רבי יוסי אומר לא
 אסרו אלא ברואה רבי יהודה אומר רומז ורביה רומז ורביה רומז ורביה רומז

יראה שואבת כל מיני משקין כבר כועס
 מדה וזקת בו טפה ומניחתו מחול שוחק
 קרבן שחן קיבה ישנה אף נעור נעור
 הישן ישן הנעור נמוק והלך לו חגא אם
 שניהם ישנים או שניהם נעורים מיד מת
 תניא רבי יוסף הגלילי אומר צדיקים יצר
 טוב שופמן שנאמר וכלי חלל בקרבי^{לע}
 רשעים יצר רע שופמן שנאמר נאם פשע^{לע}
 לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לגנר
 עיניו בינונים זה וזה שופמן שנאמר יעמוד^{לע}
 לימין אביון להדשיע משופמי נפשו אמר
 רבא כגון אנו בינונים אמר ליה אביו לא
 שביק מר חיי לכל בריה ואמר רבא לא
 איברי עלמא אלא להשיעי נמדרי או לצדיקי
 נמדרי אמר רבא לידע אינש בנפשיה אם
 צדיק נמדרי הוא אם לאו אמר רב לא איברי
 עלמא אלא לאראב בן עמרי ולר' תניא
 בן רוסא לאראב בן עמרי העולם הזה ולרבי
 תניא בן רוסא העולם הבא: ואהבת את
 יי אלהיך: תניא ר' אליעזר אומר אם
 נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל
 ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל
 נפשך אלא אם יש לך אדם שגופו חביב
 עליו ממצמו לכך נאמר בכל נפשך ואם
 יש לך אדם שמצמו חביב עליו מגופו לכך
 נאמר בכל מאדך רבי עקיבא אומר בכל
 נפשך אפילו נוטל את נפשך חנו רבנן
 פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסק
 ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו
 לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים
 ועוסק בתורה אמר ליה עקיבא אי אתה
 מתירא מפני מלכות אמר לו אמשול לך
 משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך
 על גב הגדר וראה דגים שהיו מתקבצים
 במקום למקום אמר להם מפני מה אתם
 בורחים אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם אמר להם רצונכם
 שתעלו ליבשה ונדרו אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא שאמרים עליך
 פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו על אתה
 כמה וכמה אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה כי הוא חידך ואורך ימך כך
 אם אנו דולכים ומבטלים מצנה עאבז אמרו לא היו ימים מעטים עד שתפסדו לרע והבשדו בבית
 האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה והבשדו אצלו אמר לו פפוס מי הביאך לכאן אמר ליה אשרך רבי
 עקיבא שנתפסת על דברי תורה אי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים בשעה שהוציאו את ר' עקיבא
 להדינה זמן קיש היה והיו סורקים את בשדו במסוקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים
 אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל
 את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימו ועכשיו שכא לידי לא אקיימו היה מאריך באדו עד שיצתה
 נשמתו באדו יצתה ב"ק ואמרה אשרך רע שיצתה נשמתך באדו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זו תורה
 זו שברה ממתיים ידך יי ממתיים וגו' אמר להם הלך ביהם יצתה בח קול ואמרה אשרך רע שאמרה
 מזומן להי העוה"ב: לא יקל אדם את ראשו כנגד שערי המורה שהוא מבזבז כנגד בית קדשי הקדשים
 וכו': אמר רב יהודה אמר רב לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה איתמר נמי א"ר אבא בריה דרבי
 חייה בר אבא הכי אמר רבי יודנן לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה איתמר נמי א"ר אבא בריה דרבי
 שורה ח"ד הנפנה ביהודה לא יפנה מורה ומערב אלא צפון ודרום ובגליל לא יפנה אלא מורה ומערב
 ורבי יוסי מתיר שהיה ר' יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה ובמקום שאין שם גדר ובזמן שהשכינה שורה
 והבמים אסורים חכמים היינו ח"ק איכא בנייהו צדיין תניא אידך הנפנה ביהודה לא יפנה מורה ומערב
 אלא צפון ודרום ובגליל צפון ודרום אסור מורה ומערב מתיר ורבי יוסי מתיר שהיה רבי יוסי אומר לא
 אסרו אלא ברואה רבי יהודה אומר רומז ורביה רומז ורביה רומז ורביה רומז

כ"ה ו"ל
 א"ר רבא
 כ"ה ו"ל
 א"ר רבא
 כ"ה ו"ל
 א"ר רבא

כ"ה ו"ל
 א"ר רבא
 כ"ה ו"ל
 א"ר רבא

כ"ה ו"ל
 א"ר רבא
 כ"ה ו"ל
 א"ר רבא

[מ"ג]

[מ"ג]

מ"ג

האם לא ראוי כי קידוש השם ברוח זו, יהיה פסגת מאווייו של אדם בישראל? אך אם אמנם כך ראוי, ביצד נוכח להבין את דברי ר' עקיבא שהביע בדבריו שאיפה, שמותו יהיה לא- טבעי אלא מוות על קידוש השם?

ראוי לציין כי: נוסח הסיפור על מותו של ר' עקיבא כפי שהבאנו לעיל, אינו אחיד בכל עדי הנוסח של מסכת ברכות בתלמוד הבבלי. בכתב יד פריז של מסכת ברכות ובעדי נוסח נוספים שונה נוסח הסיפור.

2. נוסחים שונים בבבלי לסיפור מותו של ר' עקיבא

הנוסח בכתב יד פריז

אמר להם: "כל ימי הייתי

דורש את המקרא

הזה 'ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך
ובכל נפשך'- אפילו נוטלין את נפשך,

ועכשיו שבא לידי, לא אקיימנו?"

הנוסח בדפוס וילנא

אמר להם: כל ימי הייתי

מצטער על פסוק זה:

'בכל נפשך'- אפילו נוטל

אמרת, מתי יבא לידי ואקיימנו,

ועכשיו שבא לידי, לא אקיימנו?"

שאלות ותשובות ממעמקים, חלק ב'

הכוונת נענה לבקשת השפחה ועשה כדבריה, העביר את הנער על דתו והטמיעו בין הגויים עד שאיש מהם לא ידע כי מורע ישראל הוא הנער הזה והשבתו כאחד מהם, ולכן איש לא הכליסו ולא פגע בו לרעה, הוא חי בין הגויים, עבד אצלם ולא ידע כל מחסור וחיה יכל לשבת אצלם כמנוחת שלום ושלוה השקט ובטח.

אולם הנער לא ידע מרגעו כנפשו רוחו פעמה בקרבו ולא ידע מנוחת, לנגד עיניו עמדו סחורות הוועה והאימים שראה עת הרצחיים המסאים המיתו את אביו ואת אמו, נפשו ענמה עליו ולא ערב לו אוכל ומשתה, מחשבות תונה ניקרו כמחומו ולא נתנו לו מנוח, נמאם עליו כל המוכן שהוא נהנה ממנו בין הגויים ושנתו נגולה ממנו כי איככה יוכל לראות ברעה אשר מצאה את עטו ואיככה יוכל לראות כאכדן הוריו ומשפחתו.

ובאחד הימים אור הנער עז כנפשו, עזב את מקום מגוריו בין הגויים ובה לניסו קובנו לחיות עם אחיו היהודים הנתונים בצרה ושכיח ולקבוע את גורלו יחד אתם אפילו אם יגיע עד שערי מות עם כל היהודים כלואי הגיפו כאם תגור עליהם הנורה הם ושלום, ואכן שב הנער אל ה' בכל לבו ונפשו וסאוד דאכה עליו נפשו על שינאות בראשונה להיות בין הגויים להיות כאחד מהם וכל המונם.

ואז נשאלתי אם מותר לצרף את הנער הזה למנין עשרה ולהעלותו לתורה, אם מותר לו לקרוא ראשון בתורה ולשאת את כפיו, כי כהן היה הנער הזה ומסורת אבותיו בידי.

תשובה: במס' מנחות דף ק"ט ע"א תנו: המנינים ששמשו בבית הגניז לא ישמשו במקדש שבירושלים ואין צריך לומר לדבר אחד שנאמר אך לא יעלו כהני תבמות אל מזבח ה' בירושלים כי אם אכלו מצות כותף אחיהם הרי אלו כבעלי מומין חולקין ואוכלין ולא מקריבין.

ובתוס' שם ד"ה לא ישמשו במקדש שבירושלים כתבו וז"ל: בספר ההקד' טעב מן שהמיד דתו לא ישא את כפיו ולא יקרא ראשון דהתיב

סימן ב'

כהן שאנסוהו להמיר דתו ולהממע בין הגוים ואח"כ ברח מהם ושב אל עמו, אם מותר לצרפו למנין עשרה ולהעלותו ראשון לתורה ככהן, ואם מותר לו לשאת את כפיו.

שאלה: בחדש סיון בכ"ח בו, שנת תש"א, הופיעו קלנסי הגרמנים על אדמת ליפא, ומיד כשדרכה כף רגלם על אדמה זו הם התחילו כמעשי הרצח והחטא שלהם כהערים את כל המתים על עם בני ישראל ובהשחיתם ללא רחם כל חלקה טובה בכרם ה', הרגו ולא חמלו על עוללים ויונקים נשים ואנשים בחורים וזקנים אישי תורה וחמוני עם, על כולם הונף הכורת להרגם ולאכרם במיתות משונות יסורי גוף ונפש תוך עינויי זוועה של רעב ושבי.

בין אלה שנפגעו בראשונה חיתה משפחה אחת, איש ואשת שנמסו ביום אחד כירי המסאים הארורים ימ"ש, ורק כנס יחידם מחמל נפשמם נשאר לפליטה בחיים, כי שפחתם הנכרית שעבדה אצלם הצליחה להתכבאו ולהצילו מחמת המשחית האכזרי, והבן הוא נער כבן מ"ז ונפשו מרה עליו בראותו את הרעה שמצאה את הוריו וכל משפחתו ועתה נשאר כעורער בערבה נלמוד ובווד אכול יגון ואנחה ופחד ומיהל שהשפחה הנכרית לא תסיר את חסדה מסנו ולא תמסרתו לידי הרצחיים הגרמנים.

ידוע כי רבו הימים ולא יכלה ענד השפחה להצפינו כי פחדה מן תכלה גם אליה הרעה בהודע לגרמנים כי חמלה על אחד מילדי העברים וגם הצילתו מידם, ותקח את הנער ותביאחו אל בית יראתה ותמסרתו אל הכומר למען יציל את נפשו ויכלה את נפשו על ידי וריקת מי מומתת השמד עליו להסיר את דתו, דת יומים.

ד"ר לנו בהדיא שמודגש במרדכי הגדול שהגידון הוא היכא שהמיר מרצון ובה הוא דסבירא ליה לחלק בין לקרוא ראשון שהוא מותר ובני נשיאת כמים שהוא אסור, ומשמע מזה שאם המיר מחמת אונס בהדיא גם הוא מודה שהוא כשר אמילו לנשיאת כמים וכדעת הכ"י שהבאנו לעיל דהיכא שאנסוהו לא נקרא מומר אלא אנוס.

וע"י בשרית בשמים ראש סימן שפ"ו ובחמדה שלמה סי' ח' שהעלו דאם עשה המומר תשובה כראוי וקיבל עליו במני עשרה, מותר הוא לעלות לדוכן, וכן בספר חסידים סימן ר"ג ובספר מהרי"א אכאד סי' נ' עיי"ש.

ואכן קיים אותו נער בנפשו את המצוה הגדולה שנכסף אליה אותו הנג קדוש מהרוגי מלכות שאמר מתי תבוא לידי ואקיימנה. מצות קידוש השם, בכדחו מן הגויים ובהצטרפו לאחיו האומללים הנתונים במצור ובשבי בין חומות הגיטו, ידע הנער מה שנשקף לו ואת הסכנה. סכנת המות האורבת לו יחד עם כל אחיו הכלואים בגיטו, ואף על פי כן הוא גמר ואמר בנפשו להצטרף אל אחיו ולקבוע את גורלו יחד אתם ולא להסדר מהם בין בחייו ובין במותו.

יד"ר ביום חיסול הגיטו בשנת תש"ד, כשהגרמנים הארורים הוציאו לתורג את שארית הפליטה שנשארה בגיטו מהחיסולים הראשונים שהם העבירו, או הוקבע גם גורלו של הנער הקדוש הזה עם יתר קדושי ישראל שנספו ביום ההוא, וקויים בו בנער הקדוש הזה ובאחיו הקדושים שנספו אתו ביום ההוא מה שנאמר: והנאבהים והנעמיים בחייהם ובמותם לא נפרדו מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון קונם וחפץ צורם, יזכרם אלהינו לטובה עם שאר צדיקי עולם וינקום לעינינו נקמת דם עבדיו השפוך, אמן כן יהי רצון.

דעת וקנים מבעלי התוספות

דעת וקנים מבעלי התוספות

(ס) הו"ך את רכבם ונ' . אזהרה לחונק עצמו ואסרו בכ"ד יכול אפי' כתגניה מישראל ועזריה ת"ל אך פירוש יכול אמילו כמו אלו שמסרו עצמן לקדוש השם שלא יוכל לחבול בעצמו אם הוא ירא שלא יוכל בעצמו לעמוד בנסיון ת"ל א"י כי בשעת השמד יכול למסור עצמו למיתה ולהרוג עצמו . וכן בשאלו בן קיש שאמר לנער שיוף הרבך ודקרני כח וכו' ת"ל אך שאם ירא אדם שמא יעשו לו יסורין קשים שלא יוכל לסבול ולעמוד בנסיון שיכול להרוג את עצמו . וסכאן מביאין ראיה איתן ששוחפין התינוק בשעת הגזירה .

יש שאמרין ובשרשים כן יכול כתגניה וחבירי הכבר נכבדו לסיחה ת"ל אך אכלו אינו יכול להרוג את עצמו יכול כשואר

סספר עצמו למיתה ת"ל אך פי' שאינו יכול לחבול בעצמו כלי ושואל שלא כרשות חכמים עשה מחר"ש בר אברהם הסכינה ארכמן . ומעשה ברב אחד ששחם הרבה תינוקות בשעת השמד כי היה ירא שיעבירו על דת ויהי רב אחד עמו והיה כועס ע"י ביותר וקורא רצח והוא לא היה חושש . ואמר אותו רב אם כדברי ירגא אותו רב כמיתה בשונת וכן היה שתפסוהו עכו"ם והיו פושטין עורו ינותגין חיל בין העור הבשר ואחר כך נתכסלה הגזירה ואם לא שחם איתן התינוקות היו ניצולין :

Nikolaus Wachsmann (NY 2015)

354 KL: A History of the Nazi Concentration Camps

deportations of the Holocaust: the Nazi Final Solution targeted all Jews. In Auschwitz, visibly pregnant Jewish women were selected on arrival and gassed; a few were subjected to atrocities at the ramp, like a Greek woman who was kicked so hard in the stomach by an SS man in summer 1943 that she immediately aborted.⁷⁴ Jewish prisoners whose pregnancy was discovered later on, after they had joined the ranks of registered slave laborers, were also regularly gassed, either before or after giving birth, and their newborns were killed, too. "Jewish children were immediately exterminated," the former Birkenau camp compound leader Johann Schwarzhuber admitted after the war. In other KL in the east, too, babies born inside were murdered; in Riga, SS men even preserved the corpses of a few infants in a special solution. Meanwhile, some women returned to work after they had suffered a stillbirth or after prisoner doctors had carried out a secret abortion.⁷⁵ In Auschwitz, prisoner doctors and orderlies even conspired to kill newborn children to save the mothers. "And so, the Germans succeeded in making murderers of even us," Olga Lengyel, who worked in the Birkenau infirmary, wrote after the war. "To this day the picture of those murdered babies haunts me."⁷⁶

ארבעה ראשי שנים פרק ראשון ראש השנה

סדרה
הש"ס

הואיל והכפלו ט הלחה • זיום שכמה פטר בהמה נמי חרע
מחמה דברים כדמך כפרק בהרל דתענית (דף טו)
אל תורכן בית המקדש תקיפה מוכח ועוד לא דמי לט' בלח
דלחה לחם הכפלה ט : זך השעה בהמה טט הכקמה העיר •

[גמ' מרן טע טעמיה
:]

רבינו חננאל

יבואן על גיטן שמי
הספד וט' . תקשינ
וליקט שלוחן נמי
במחל ובמחל שמי
הצו סו' ט שיש בה
ותרק רב פפא רבי
קאמר כסן שיש שלום
לכסר כל יום שביח
התקשר ק"ס יהיה
לשש ולשמה . יט
גורה זום אין גורה
ואין שלום טון ערה
בסן חיה רב מתענין
דכו אין מתענין חיה
שאם רב שלא לתענית
בהן אין תורה עליה
לטיכן אין שלחה יבואן
בהן אי רבי וסגני סה
יבואן כסן ופרקין
משום שרמב"ט ט
צדח שמי שורב ט
תבית בראשונה ובשניה
תלכות ביתו תורשה
העיר קבלו עליהם באב
זום לחולס בולת ואל"ס
שאין טס סכנה כסן
הח לטיכן יבואן באב
תניא ארש"ר ד' רברים
היה ר' עקיבא רורש
ואלו ת . א' ותרוא שיה
את כ דבר דמסמית
וט' . כ' הלאן ובק
ישש לחם טו' . ג'
ק ארס יצבי הרעבה
על ארסה ישראל וט' .
ד' טו וסד ה' דום
דרכי וט' . חלו ר'
דברים מורשין כפרי
רבי ר' (מסמ' חלמק)
והספדא כסמיה סמיה

דאמר רב פפא בר ביזנא פו' . דטלוה ימי שמיים נכסו כסן כה שדן
בהמ' קיים ומתנין בזמן הזה קא מיירי מדקתי ובהמ' קייס' :
שיש פלום . שאניד העובדי סוכנים תקיפה עליהם וישראליו לשפוק ולפסוק
ליאמר בהסמך ונתעמית : יש גורם פלכות לום . תוכה להסמט
חורה אור

דאמר רב תנא בר ביזנא אמר ריש חסידא
מאי דכתיב ° כה אמר ה' צבאות צום
דביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום
העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה
* קיי לזו צום וקיי לזו ששון ושמחה
בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה
אין שלום צום אמר * רב פפא הכי קאמר
בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה יש
גורת המלכות צום אין גורת המלכות ואין
שלום רצו מתענין רצו אין מתענין אי הכי
ט"ב נמי אמר רב פפא שאני ט' באב הואיל
והוכפלו בו צדות דאמר מר * כ"ב באב
חרב הבית בראשונה ובשניה וגלכדה ביתר
ונדרשה העיר תניא * אמר ר"ש ארבעה
דברים היה ר' עדרוש * ואני אין דורש כמותו
יצום הרביעי זה ט' בתמו שבו הובקעה
העיר שנאמר ° (ברביעי) בתשעה לחדש
ויחוק הרעב בעיר ולא היה לרם לעם
הארץ ותבקע העיר ואמאי קיי ליה רביעי
רביעי לחדשים צום החמישי זה חשעה

באב שבו נשרף בית אלהינו ואמאי קיי ליה חמישי חמישי לחדשים צום
השביעי זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם וכו' הרגו ישמעאל
בן נתניה הרגו ללמדך ששקלה מיתהן של צדיקים כשריפת בית אלהינו
ואמאי קיי ליה שביעי שביעי לחדשים צום העשירי זה עשרה במבט שבו
סמך מלך בבל על ירושלים שנאמר ° יהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית
בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר בן אדם כתב לך את שם היום את
עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים ואמאי קיי ליה עשירי עשירי
לחדשים והלא היה ראוי זה לכתוב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר
חדשים כתיבן ואני איני אומר כן אלא צום העשירי זה חמשה במבט שבו
באת שמעיה לגולה שהוכתה העיר שנאמר ° יהי בשתי עשרה שנה

[מ' ע"ז סמל
כ"י ח"ט ר"ט
פ"י סק]

[ג"י סמך
ח"ט פ"י סק
ר"ב]

[סמ"ט וסמ"ט
פ"י]

[ד"ל סמ"ט
ח"ב י"ד]

גליון
הש"ס
נב"ל ח"ט פ"ן
הר"ט כסמ"ט .
פ"ין כסמ"ט
כ"י י"ק
י"ד פ"י ר"ט
סמ"ט ג' :

ד"ר י"ק
ר"ט

נכרג גדליה : [מבן המחבר ללמדך ששקולה מיתה לדיקים •
ק"ל לך יודעים מה ששקולה ג' בתשרי כמ"ב חלוי ששקולה
כעשרה בטבת או כ"י בתמו וכו' ח"ט שלח החמירו במעמיה
זס כנחשט כחב . עוד יש לדקוק למס לא סביח סמ"ס
פסוקים לר"ח אלל ט"ב וזום גדליה כמו סכביח סמ"ס
לפיל כ"י דענת ו"י כמח . לכן לולא דמספיקה סייתי
לומר שיש חסרון כס"ס וחלוי שנחסר הפסוק דכתיב ז' כי
למחם וספוד כחמישי וכשביעי וכו' ומח למד כס"ס ששקולה
מיתה לדיקים לשריפת בית חלבינו בלשר סכביח סמ"ס חוס' :

יג וּבִנְיָ אֶת־הַיְבֵל יְהוָה: וְהוּא יִבְנֶה אֶת־הַיְבֵל יְהוָה וְהוּא יִשָּׂא הוֹד וְיִשָּׂב
 וּמִשָּׁל עַל־בְּסָאוֹ וְהָיָה כְהֵן עַל־בְּסָאוֹ וְנִעְצַת שְׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם:
 יד וְהָעִטְרוֹת תִּהְיֶה לְחֵלֶם וְלִטּוּבִיָּה וְלִידְעִיָּה וּלְחֵן בֶּן־צְפִנְיָה לְזָכְרוֹן בְּהַיְבֵל
 טו יְהוָה: וְרַחוּקִים אֵיבָאוּ וּבָנּוּ בְּהַיְבֵל יְהוָה וַיִּדְעַתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שָׁלַחֲנִי
 א אֵלֵיכֶם וְהָיָה אִם־שָׁמוּעַ תִּשְׁמָעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֵלֵהֵיכֶם: וַיְהִי
 ב שָׁנָת אַרְבַּע לְדַרְיוֹשׁ הַמֶּלֶךְ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בְּאֶרְבֶּעָה
 ג לַחֹדֶשׁ הַתְּשַׁעִי בְּכֶסֶלֹ: וַיִּשְׁלַח בֵּית־אֵל שְׂרָאֲצָר וּרְגָם מֶלֶךְ וְאֲנָשָׁיו
 ד לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה: לֵאמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר לְבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת
 ה וְאֶל־הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הֲאֵבָבָה בְּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִּׁי הַזֶּה בְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה
 וִיְהִי דְבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר: אָמַר אֶל־
 ו בְּמָה שָׁנִים: כָּל־עַם הָאָרֶץ וְאֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר כִּי־צִמַתְּם וְסָפַדְתֶּם בְּחִמְיֹשִׁי וּבִשְׂבִיעֵי
 ז וְזֶה שְׂבָעִים שָׁנָה הָצִום צִמַתְנִי אֲנִי: וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי תִשְׁתּוּ הֲלֹא אַתֶּם
 ח הָאֹכְלִים וְאַתֶּם הַשְׂתִּים: הֲלֹא אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא יְהוָה בְּיַד
 ט הַנְּבִיאִים הַרְאִשְׁנִים בְּהַיּוֹת יְרוּשָׁלַם יִשְׁבֶּת וּשְׁלֹזָה וְעָרִיָּה סְבִיבֹתֶיהָ
 י וְהַנְּגֹב וְהַשְּׁפֵלָה יִשָּׁב: וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה לֵאמֹר: כֹּה
 יא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר מִשְׁפַּט אָמַת שְׁפֹטוּ וְחֹסֵד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ

7 ¹ [I happened in the fourth year of King Darius that the word of HASHEM came to Zechariah, on the fourth day of the ninth month, in Kislev. ² Sarezzer, as well as Regem-melech and his associates, had sent a message to Beth-el, * to beseech HASHEM, ³ [and] to speak [their question] to the Kohanim of the Temple of HASHEM, Master of Legions, and to the prophets, saying, "Should I weep in the fifth month, abstaining [from pleasures], * as I have been doing for many years?"
⁴ So the word of HASHEM, Master of Legions, came to me, saying:
 Why did you fast? ⁵ Speak to all the people of the land and the Kohanim, saying, 'When you fasted and mourned in the fifth [month] and in the seventh * for these seventy years, was the fasting that you fasted for My honor? [Was it] for Me?' ⁶ And when you eat and when you drink, is it not you who are the eaters and you who are the drinkers?' ⁷ Behold, [consider] the prophecies that HASHEM pronounced through the earliest prophets, when Jerusalem and its surrounding cities were settled and peaceful, and the south and the lowlands were settled.
⁸ The word of HASHEM came to Zechariah, saying:

בְּנֵי יְהוּדָה, רַב יְהוֹנָתָן:

שִׁם נָגַמ' וּמִי הֵרְנוּ יִשְׁמַעְאֵל בֶּן מַחֲסֵה סָרְנוּ לְלַמְדָךְ עִשְׁקוּלָה מִיַּחַס לְדִיקִים כֹּה־
 וּלְכַחוּרָה הִיא דְמִי הֵרְנוּ אֵין לִי שְׂיִיכּוּחַ לְכַאן וְעוֹד דְּמִקְרָא מֵלֹא הוּא
 וְהַגְרָאסָה בּוֹס מְבוֹס דְּאִיכָא לְמִדְקָא אִסְרָא דְשַׁקּוּלָה מִיַּחַס לְדִיקִים, דְּמִשְׁמַע דְּכַשִּׁיל
 כֶּךְ הוֹקְבַע לַחֲעִימָה וְאִיכָּ מַה חֹלְמ' מִיַּחַס גְּדֻלְיָה עִפִּי מִשְׁאֵר מִיַּחַס לְדִיקִים כְּנוֹן
 מִיַּחַס הַאֲבוֹת וּמִשְׁה וְהַסְרֵן וְשִׁמּוּאֵל וְשִׁאֵר נְבִיאִים וְלְדִיקִי יִשְׂרָאֵל אֵלֹה דְּאִיכָא
 לְמִימַר דְּשִׁאֵר לְדִיקִים שְׁמַחֵי בְּשׁוֹמְתֵן אֵין בּוֹ לְרָה כִּיכ דְּמַשֵּׁל לְפַחִילָס שְׂכַבָּה
 בּוֹמֵנו כִּי מִשְׁאִיכִי בְּגְדֻלְיָה שְׁנֵהֲרַג עִי אִדָּס שְׁהוּא בַעַל בְּמִירָה מַה שְׁלַח בּוֹמֵנו
 אֵלֹה דְּאִכְחִי מֵאִינוּ כְּמַה לְדִיקִים וְנְבִיאִים שְׁנֵהֲרַגוּ בְּיַד עֲבוֹרִם וְאִפִּיָּה לֹא נִקְבַעוּ
 לַחֲעִימָה אֵלֹה דְּכַהֵי נָמִי אִיכָא לְמִימַר דְּכוּף סוּף כִּיוֹן דְּמִיַּחַס לְדִיקִים מְכַפְרָה לִיכָא
 לְרָה כִּיכ מִשְׁאִיכִי בְּמִיַּחַס גְּדֻלְיָה שְׁהִיָּה עִי יִשְׁמַעְאֵל בֶּן נַחֲמִיָּה שְׁהִיָּה מִיַּשְׂרָאֵל
 וּמִזְרַע הַמְּלוּכָה לֹא שִׁיךְ לְמַר שְׁמִיַּחֲסוּ מְכַפְרָה דְּאִדְרַבָּה מִסְתַּמָּא הִיָּס קֶלֶף גְּדוֹל
 עַל יִשְׂרָאֵל בּוֹה וּמִשְׁהָה עִשְׁקוּלָה מִשְׁאֵר מִיַּחַס לְדִיקִים וְאִעֲגִי דְּזַכְרִיָּה וְיִשְׁעִיָּה נִסְרְנוּ
 גִּיכ עִי יִשְׂרָאֵל אִפִּיָּה כִּיוֹן שְׁהִיָּה בּוֹמֵן סְבִיב לֹא נִקְבַע לְיוֹס חֲעִימָה כֶּן לִיל
 וּמִחוּךְ מַה שְׂכַתְּבִי אִשִּׁי גִיכ הִיא דְּאִשְׁרִיק עִשְׁקוּלָה מִיַּחַס לְדִיקִים כְּשִׁרִיפָה בֵּית
 אִלְקִינוּ וְהִיָּינוּ נָמִי לַעֲמִין שְׁמִכְפְּרָה כְּמוֹ חוֹרְבֵן הַבַּיִת שְׁמִכְפְּרָה כְּדִאֲמַרִּיק בְּהַגְדָּה
 מִס' מְגִילָה דְּבִחוּסֵי יוֹס נִסְטֵל יִשְׂרָאֵל אִפּוֹסִסִין עַל עוֹמוֹתִיָּסָה כֶּן לִיל וְהִשְׁיִקָה
 הִילְפּוֹחָה דְּשַׁקּוּלָה כְּשִׁרִיפָה בֵּית אִלְקִינוּ כְּחַבְחִי כְּסַמּוּךְ מִקְרָא דְּלוֹס הַחֲמִישִׁי
 וְשְׂבִיעִי :

happened to the dwellers of Jerusalem at the time of its destruction.

At midday the evil Emicho, oppressor of the Jews, came to the gate with his entire horde. The townspeople opened the gate to him,⁶⁶ and the enemies of the Lord said to one another: "See, they have opened the gate for us; now let us avenge the blood of the crucified one."

When the people of the Holy Covenant, the saints, the fearers of the Most High, saw the great multitude, a vast horde of them, as the sand upon the seashore, they clung to their Creator. They donned their armor and their weapons of war, adults and children alike, with Rabbi Kalonymos, the son of Rabbi Meshullam, the *Parrass*, at their head.⁶⁷ But, as a result of their sufferings and fasts, they did not have the strength to withstand the onslaught of the foe. The troops and legions surged in like a streaming river until finally Mainz was completely overrun from end to end. Emicho had it rumored that the enemy was to be driven from the city,⁶⁸ and the Lord's panic was great within the city.

The Jews armed themselves in the inner court of the bishop, and they all advanced toward the gate to fight against the errant ones and the burghers. The two sides fought against each other around the gate, but as a result of their transgressions the enemy overpowered them and captured the gate. The hand of the Lord rested heavily on His people, and all the Gentiles assembled against the Jews in the courtyard to exterminate them. Our people's strength flagged when they saw that the hand of evil Edom was prevailing against them. The bishop's people, who had promised to help them, being as broken reedstaves, were the first to flee, so as to cause them to fall into the hands of the enemy. The bishop himself fled from his church,⁶⁹ for they wanted to kill him, too, because he had spoken in favor of the Jews. The enemy entered the courtyard on the third day of Sivan, the third day of the week—a day of darkness and gloom, a day of clouds and thick darkness; let darkness and the shadow of death claim it for their own. Let God not inquire after it from above, nor let the light shine upon it. Alas for the day on which we saw the torment of our soul! O stars—why did you not withhold your light? Has not Israel been compared to the stars and the twelve constellations, according to the number of Jacob's sons? Why, then,

did you not withhold your light from shining for the enemy who sought to eradicate the name of Israel?

When the people of the Sacred Covenant saw that the Heavenly decree had been issued and that the enemy had defeated them and were entering the courtyard, they all cried out together—old and young, maidens and children, menservants and maids—to their Father in Heaven. They wept for themselves and for their lives and proclaimed the justness of the Heavenly judgment, and they said to one another: "Let us be of good courage and bear the yoke of the Holy Creed, for now the enemy can only slay us by the sword, and death by the sword is the lightest of the four deaths."⁷⁰ We shall then merit eternal life, and our souls will abide in the Garden of Eden in the presence of the great luminous speculum forever."

All of them declared willingly and wholeheartedly, "After all things, there is no questioning the ways of the Holy One, blessed be He and blessed be His Name, Who has given us His Torah and has commanded us to allow ourselves to be killed and slain in witness to the Oneness of His Holy Name. Happy are we if we fulfill His will, and happy is he who is slain or slaughtered and who dies attesting the Oneness of His Name. Such a one is destined for the World-to-Come, where he will sit in the realm of the saints—Rabbi Akiba and his companions, pillars of the universe, who were killed in witness to His Name."⁷¹ Moreover—for such a one a world of darkness is exchanged for a world of light, a world of sorrow for one of joy, a transitory world for an eternal world."

Then in a great voice they all cried out as one: "We need tarry no longer, for the enemy is already upon us. Let us hasten and offer ourselves as a sacrifice before God. Anyone possessing a knife should examine it to see that it is not defective, and let him then proceed to slaughter us in sanctification of the Unique and Eternal One, then slaying himself—either cutting his throat or thrusting the knife into his stomach."

Upon entering the courtyard, the enemy encountered some of perfect piety, including Rabbi Isaac, son of Rabbi Moses, uprooter of mountains.⁷² He extended his neck and was the first to be decapitated. The others wrapped themselves in their fringed prayer shawls and sat in the courtyard waiting to expedite the will of their Creator, not wishing to flee within the chambers just to be saved for temporal

life, for lovingly they accepted Heaven's judgment. The foe hurled stones and arrows at them, but they did not scurry to flee; the enemy smote all whom they found there with their swords, causing slaughter and destruction.

Those Jews in the chambers, seeing what the enemy had inflicted upon the saints, all cried out: "There is none like our God unto whom it would be better to offer our lives." The women girded their loins with strength and slew their own sons and daughters, and then themselves. Many men also mustered their strength and slaughtered their wives and children and infants. The most gentle and tender of women slaughtered the child of her delight. They all arose, man and woman alike, and slew one another. The young maidens, the brides, and the bridegrooms looked out through the windows and cried out in a great voice: "Look and behold, O Lord, what we are doing to sanctify Thy Great Name, in order not to exchange You for a crucified scion who was despised, abominated, and held in contempt in his own generation, a bastard son conceived by a menstruating and wanton mother."⁷⁵

Thus the precious children of Zion, the people of Mainz, were tested with ten trials as was our Father Abraham,⁷⁶ and as Hananiah, Mishael, and Azariah were.⁷⁵ They, too, bound⁷⁶ their children in sacrifice, as Abraham did his son Isaac, and willingly accepted upon themselves the yoke of fear of Heaven, of the King of Kings, the Blessed Holy One. Refusing to gainsay their faith and replace the fear of our King with an abominable stock, bastard son of a menstruating and wanton mother, they extended their necks for slaughter and offered up their pure souls to their Father in Heaven. The saintly and pious women acted in a similar manner, extending their necks to each other in willing sacrifice in witness to the Oneness of God's Name—and each man likewise to his son and brother, brother to sister, mother to son and daughter, neighbor to neighbor and friend, bridegroom to bride, fiancé to his betrothed: each first sacrificed the other and then in turn yielded to be sacrificed, until the streams of blood touched and mingled, and the blood of husbands joined with that of their wives, the blood of fathers with that of their sons, the blood of brothers with that of their sisters, the blood of teachers with that of their pupils, the blood of bridegrooms with that of their brides, the blood of community deacons with that of

their scribes, the blood of babes and sucklings with that of their mothers—all killed and slaughtered in witness to the Oneness of the Venerated and Awesome Name.

Let the ears hearing this and its like be scared, for who has heard or seen the likes of it? Inquire and seek: was there ever such a mass sacrificial offering since the time of Adam? Did it ever occur that there were one thousand and one hundred offerings on one single day—all of them comparable to the sacrifice of Isaac, the son of Abraham? The earth trembled over just one offering that occurred on the myrrh mountain—it is said: "Behold, the valiant ones cry without,"⁷⁷ and the heavens are darkened. What have they [the martyrs] done? Why did the heavens not darken and the stars not withhold their radiance, why did not the sun and the moon turn dark?⁷⁸ On a single day—the third of Siwan, the third day of the week—one thousand and one hundred⁷⁹ holy souls were killed and slaughtered, babes and sucklings who had not sinned or transgressed, the souls of innocent poor people. Will Thou restrain Thyself for these things, O Lord? It was for You that innumerable souls were killed! May You avenge the spilt blood of your servants, in our days and before our very eyes—Amen!—and speedily!

That day the diadem of Israel fell, the students of the Torah fell, and the outstanding scholars passed away. The glory of the Torah fell, as it is written: "He hath cast down from heaven unto the earth the splendor of Israel."⁸⁰ Gone were the sin-fearers, gone were the men of virtuous deed; ended were the radiance of wisdom and purity and abstinence; [ended was] the glory of the priesthood and of the men of perfect faith—repairers of the breach, nullifiers of evil decrees, and placaters of the wrath of their Creator; diminished were the ranks of those who give charity in secret.⁸¹ Gone was truth; gone were the explicators of the Word and the Law; fallen were the people of eminence and the sage—all on this day, on which so many sorrows befell us and we could turn neither to the right nor to the left from the fury of the oppressor. For since the day on which the Second Temple was destroyed, their like had not arisen, nor shall there be their like again—for they sanctified and bore witness to the Oneness of God's Name with all their heart and with all their soul and with all their might. Happy are they and happy is their lot, for all of them are destined for eternal life in the World-to-Come—and may my place be amongst them!

present, daughter of a distinguished family, and she also sanctified the Name in holiness.

After these had been slain, the enemy saw that those remaining within the Palais were still as firm in their faith as they had been originally, nor had their hands turned feeble as a result of what had happened to the others. The enemies said to one another: "All this is because the wives are inciting their husbands to remain firm in their defiance of the crucified one." The officers came, and each one seized the hands of the women, striking and inflicting wounds upon them, and led them to the idolatry in order to defile them. Then they ordered children snatched from their mothers' bosoms, thereby fulfilling what is written: "Thy sons and thy daughters shall be given unto another people."²⁰⁸ And the women lifted up their voices and wept.

Three days before these acts of coercion, the officers had come into the Palais and blocked up the well inside, lest the Jewesses slay their children by casting them into the well. Nor did they allow them to mount the wall, lest they throw themselves off it. They guarded them the entire night so that they would not kill each other before dawn. All this they devised because they did not wish to kill them, but to capture and forcibly convert them.

A girl standing by the door of the Palais extended her neck outside and said: "Anyone who desires to sever my head—so that I may thus attest the faith of my God—let him come and do so." However, the uncircumcised ones did not wish to harm her, for this maiden was of beautiful form and possessed of grace. But they repeatedly tried to take her with them forcibly—they tried but did not succeed, for she would throw herself to the ground feigning death. Thus she remained in the Palais. Her aunt approached her and said, "Do you wish to die with me faithful to our Rock?" She replied: "Yes, gladly!" They bribed the guard at the gate, went onto the bridge, and cast themselves into the water in witness to the King of the Universe. Two maidens from Cologne did the same. It is of them and the likes of them that it is written: "Thus said the Lord: 'I will bring back from Bashan, I will bring them back from the depths of the sea.'"²⁰⁹ Praise the Lord that they were later brought to burial. May the Avenger in our days and before our eyes avenge the spilt blood

of His servants, and may their merit and righteousness stand us in good stead and protect us on the day of evil.

I will now relate what befell the people of Metz.²¹⁰ O Lord, you have utterly rejected Israel. You soul abhorred the holy community of Metz; why were they and their children smitten? Why were the holy devotees of the Most High, the honorable of the earth,²¹¹ masters of Torah, slain there? Samuel Cohen, the *Gabbari*, and many others were slaughtered there, all titans and saints, the very foundations of the earth. Twenty-two people were slain there,²¹² and the majority were forcibly converted—because of our many sins and great guilt. The forced converts remained there until the day of indignation passed,²¹³ and afterwards they returned to the Lord with all their heart; may God accept their penitence and forgive the sins of His people.

The entire community in Regensburg²¹⁴ was forcibly converted, for they saw that they could not be saved. When the errant ones and the rest of the mob gathered, the people of the city forced them into the river [i.e., to baptize them], and then the enemy made an evil sign over the water—vertical and horizontal [i.e., a cross]—and defiled them all simultaneously in that river, for there was a great multitude there. They, too, returned to the Lord as soon as the enemy had left, doing great penance.²¹⁵ For what they had done, they had done under powerful duress, being unable to withstand the enemy, and the enemy had not wished to slay them. May God forgive us our trespasses.

The errant ones came to the prominent men, men of sanctity, who were in the city of Sza,²¹⁶ and said: "Now give heed carefully to our words and you will know in what manner to act. Accept our mistaken belief [i.e., adopt our faith], or submit to a judgment of death, as did your brethren who dwell in the land of Horf."²¹⁷ They requested three days from the errant ones and their townsmen. Word of this plea was in turn conveyed by a messenger to the overlord. Those three days were sanctified with a fast, and they entreated the Living God with fasting, tears, and outcry. Their prayers were accepted and the Merciful God saved them. During the three days of

ברמב"ם¹⁴. אפודת כותן זו תשפיע פני רבנים כאשר יצא ליהודג על קדוש השם כן, למשל, נשא וברך רבה של לטברק, הרב ארזלי רבין, כאשר יצא עם בני קהילתו בדרך לבית העלמין, כשזא לכס 'קיסל'י¹⁵. "אחים יקרים, אנו עוברים עתה אל מלכות השמים... אחי המפל הרב ויסרי הגיהנום שסבלנו עלי ארומת, מנפח לכם כי תגיעו אל גן העדן פנומה... לכן אל תדאגו... לפי בשמחה לקראת גורלכם. אשריכם, אשריני, שזכינו למות כיהודים, מות כזה גושב כמות על קדוש השם. כי כל פשענו בכך שאנו יהודים¹⁶."

הגדרה זו, שאינה חלה את מעשה קדוש השם במדעיות או בהתנגדות של המקור, אלא כמות הדעת והוכחה כי ייבול אטוא אדם מירשאל להשיג את כתר הקדושה בלי שיועמד לפני נסיון¹⁷ - היא התגודדה והפצה ביחוד אף כיס ואלמ, והיא מתורה קדש בויקחה למקדחת, משום שבסם מתחזקת התגודדה לאלמנט החי של ההדרגה, ועל כן, רבנים וגם פשיטי עם הטיפש מפרס נוסף להגדרה זו, בהתיחסם לכותנת הדעת, שזיהי במסך התגודדה.

ניתן לומר כי בתקופת השואה כל מי 'שנרדג על היהדות', יש בדיעבד גם אלמנט חדי, משום שהתודר הכריז מלומדו על עולם הערכים שזא מייצג כיהודי. כך כתב הרב אהרנסון: "אבל במקום שזנוי מתאנה לשם יהודי, ועצם המושג 'יהודי' הוא שמופריע לו, הרי זה נקרא ממת על קדוש השם, אף אם איך הגיר מבריה את היהודי לעבור על דתו, שהרי כל אומות העולם יודעים בברור שהעם היהודי הוא עם ה', כל והנוכלתם לעם זה ושאתו אלו אינה אלא בעבור זה... לפיכך לי פשיט, כי היהודים שרומתו בכל מיני מזמת משוננת, על עצם החתם יהודים, נקראת מזמתם 'קדוש

19 כפי הנראה הם הקיפו את הרזוג השואה ל'הרזוג מלכות', עליהם נאמר במטרא (מנהגהוד מו עלי'ם) שמחתום - כפרתם, אפילו אם היו רשעים ולא עשו תשובה, ועליהם נאמר: 'נתנו את נבלת עבדך מאלף לישף השמימי וההילים עם, בן, שכינון שנהרגו - נקראו 'עבדך'. אולם הרמב"ם פירש את ענין הרזוג מלכות וה'ל' כאוסן אחי, ראה: 'הרזוג מלכות', אנציקלופדיה הלשונית, כרך י', עמ' חרוב-חרוב, ועין שם הערה 14. מקור אחי לכן הוא החתם מופר, המבנה יהודי שנהרג על ידי גוי בכינוי 'קדוש', על פי והפוסק הנ"ל בתהילים, ראה: שרת תום מופר, יורה דעה, סימן שלג, יש המבארים מקור הלכוי בננוס ורבי השל"ה, המבאיר מכלל מקדש השם יהודים שיעטו אתם כדי שיהיו באשמה מסוימת: 'יעניינים שאינם לתעביר על דת, רק כדי שיהיה אינם בכלל עונקשתי...'. כלומר, מקיים בהם גוי מתובל ליהודי שסרבה אישית או צודקת ושעז לזכות תבנית שער האותיות, שער אן, ומעצם העובדה שהשל"ה אינו מוציא מן הכלל מי שמת על יהדותו, 'ירב' שהיה נטון 'י' מ' אהרנסון, עלי מדות, עמ' 306. והשל"ה הרב 'י' מ' אהרנסון, עלי מדות, עמ' 99. ספר וברוך לטברק, הל אביב 1970, עמ' 20.

הגות פרט"ו, 2012

הגות, והיא שיעמוד מלך רשע... הגוד גודה על ישראל לפסל דתם או מצחה מן המצות - יהודג ואל יעבד אפילו על אות משאר מצות, בין נאנס בערך עשרת בין נאנס בעי לבין עובדי כוכבים¹⁴."

אכן, בהסתמיה והחיות היו ארעיים כדם כמד יהודים למת על קדוש השם ובלבד שלא להפיר את דתם, אך כיפי השואה לא נחמה הברדה ביהודים - לוחת או למת, והיו שיעזו בעיצובם של הארעיים: 'ההלכה למת בניי הנורמים - האם יש בכך קדוש השם? והיי אין בכך מן המחירה העתפית, הן המרת הדת לא היה בה כדי להציל את המומר ממותו, ומטורים הובלו כשאר היהודים לגטאות ולמונות, יחד עם נאמני דת ישראל¹⁵'. אחד הדברים העיד כי השאלות הללו נקדו במתד ללא רדף גם על פי המשיבת, 'עד בהחיי בניי צלמת במתת ומתת אשוויץ וביכחאל¹⁶': 'אף כי הנאצים לחמו בשנאה שטנית לא רק כנגד היהודים, אלא גם כנגד כל דבר 'יהודי', אבל הם לא גודו לעבור על הדת, הם לא נתנו ליהודים ברירה - לעבור על הדת ולהינצל, או להחזיק בדת ולהרג, הם בחרו בקי של חיסול שיטתי לכל אשר יהודי יכונה. השאלה היא, האם יהודי, שהמת עכור היותו יהודי, הוא מקדש השם במיתותיו לכואותו, תגמות כולן, וכן רבתונו הראשונים, אינם רצים אלא בגוי האונס לעבור על הדת על דרך 'מה לך יצא ליסקל... על שפלתו את בני'¹⁷.

השאלה נידונה בכובד ראש עד בוחתם בין חובת הנשי. במס חרשה היו רעת שונת בשאלה זו, במסה מחותת על קדוש השם שכתב רוב שסעון הטרבר, הוא מצין את התגודדה שעפצה בננו, כי 'כפר פסק הרמב"ם: יהודי שנהרג, ואפילו לא משום שרצו להתעביר על דתו, רק על שים שיהודי הוא, נקרא קדוש¹⁸', וכך מבא גם לנסקי: 'במקרה שיהודי נמצא הדג בדרך, קדוש ייאמר לו, היות שבגלל החיות נהרג, כך פוסק הרמב"ם. לפי זה, עיקר הקדושה - היא המזנה עקב התשתיות ליהדות. יכול אטוא אדם מירשאל להשיג את כתר הקדושה בלי שרופר לפני נסיון¹⁹'. במקדחת אלו דוכאה ההלכה כשם הרמב"ם, אף כי לא נמצא פסק הלכה כזה

14 רמב"ם, הלמת סודי התורה, פרק ה', הלכות א-ג.
15 מרן וברוצקי, 'הפסדה בחיי יום יום בגטאות ומחנות', בתוך: שאת יהודי ארופת, יד ושם, ירושלים תשל"ג, עמ' 269-293. בעיקר עמ' 280-280. להלן: דברותקני, 'העמידה בחיי יום יום'.
16 הרב יהעסע משה אהרנסון, עלי מדות, בני ברק תשנ"ו, עמ' 305. להלן: עלי מדות
17 הרב ש' הברנבו, קדוש השם עמ' 23.
18 מרן לנסקי, ויי החודים בגוש חרשה ירושלים תשי"א, עמ' 209. כשם הלה צייסלין, מאנשי הדת והרעיים בנסו.

הרוגי פיגועים כמקדשי השם

הקורבן עליך. נחשבת כצאן שבתך. זרובת בן מקניסיה.
תבוקה תבוקה בך.
מרושת להי. תבוקה למביים. סובלת סבלך. ענייה טערה.
צאן קדשים.
לשמים בשמך. שאגים הוליע בך. פמוכים עליך.
הוליע בך.
(פיטוש הושענת לתג הסוכות)

הקדמה

במאמר זה נסקור את מעמדם ההלכתי של יהודים שנהרגו בעל כורחם על ידי גויים בשל יהדותם, בלא בחירתם. נעסוק בשאלה האם הם נקראים מקדשי השם, האם קיימו מצוות קידוש השם במיתותם. דוגמאות נפוצות לכך הם נרצחי הפיגועים בארץ ישראל ובחולל האף מלויני נרצחי השואה האיומה באירופה. למותר לציין את הרגישות המרבית הנדרשת בעיסוק סוגיות שכאלו, ואפילו באט לברר את הסוגיא כדרכה של תורה.¹
שאלה חשובה וכאובה זו עלתה במסגרת דיון על תכריעו היקרים הי"ד שנרצחו אור לר"ח אדר תשס"ח במון שלמדו תורה בספרות ישיבת "מרכז הרב" חי"ו. דאי שמתביעו היקרים הי"ד אין שום ברירה יכולה לעמוד במחיצתם מהמת מעלולם הגדולה כר"ע וחבריו. זאת מהמת תורתם ויראת השמים האמתית שלהם. רק "אל דעות שהוא הידע האין עונרין הזכירות" וידע מדוע נתיחדו הם יותר מכל תלמידי הישיבה היקרים שייבדלו לחיים, אין כובריעו מכדי להמעיט בכבודם הי"ד, רק לברר וללבן את הסוגיא לאורם של זברי ובתינו להבין להשיכיל ללמוד וללמד. אל נקמות קיוס דם עבריו השפוך.

עליך ודעו

השם, כיון שזמנתו על עפם החתם בני העם הנבחר, המתחייבים אליו תכרי"ו. את החטשה וחו כשא בתכריתם יודים משכבת הכרתיות ואדיאלוגיות שונות, שחש כי המטה העיקרית של הנאצים היא פניעה בהחת"ו. בעיתון המחתרת של "אגדת ישראל" בוחשו, נכתב: "עמלק דעת אינה כל כך ליהודים כמו ליהודי: להשקפה היהודית, להשיטת העולם היהודית, לתחישת הידע היהודית, לרגש היהודי לצדק, לחם היהודי לכו ולמקשות... כל אלה ניגודים גמורים הם לעמלקיות... עמלק והמן אינם מתכוונים כל כך ליהודים כאל עם כמו ליהודים שמהם ידעה מלהמת הנאצים בהודים שהיה מדה צדני, כתב ביצעו: "יש ליהדות שבמדה ידעה מלהמת הנאצים בהודים היא מלהמת אדיאלוגית. הנאצים רוצים לעקור מן העולם את היהדות העולמית... היהדות במהותה הרוחנית היא סתירה גמורה לוח הנאצים... בין שני יריבים אלו אין מקום לששית"ו. יהודים אלו, שידעו את יחודה של האנטישמיות ונאציות המבקשת את הנתן, ידעו היטב כי גורלם של מתבוללים וממורים לא שפר מעורל אחותם, חש כי השיעונים והתעייים מהודים סוח תעמלוי פסוד-רצונלי של הבניעים האנטיים - השגאה ליהדות, שהיא אגדתה של הנאצים.

לפיכך, מלויני יהודים שנודעו על ידי הנאצים היום 'אקדשי השם', משום שהם חללים שנפלו במערכה הרוחנית שבין הנאצים ליהדות.²
ורכ שמשען הכרבתו, שבמסעו הזכאה הגמורה הבי"ל, לא הספקו בגמדה זו הניצח דרכים אחרות בין מתקיים קודש השם: "יהודי שספר עצמו על מנת להוציל נפש אחת מישראל, כל שכן נמשחת רבות וכן אם נפל יהודי בקרב בהגנה על יהודים"ו. כלומר, לדעת בקביעת המשג מקדשי השם - יש משמעות לסיבת ההליכה לשחת. לגישה זו יש מקור ב'אמטר קודש השם' לרמב"ם (אגרת השם"ו, ב ד דרמב"ם) בתל מעלולם של ונדוגים על קודשת השם וכתבו: "זאיש שיכובו הא-ל לעלות בעל מוחתו, ע"פ 306.
21 על מוחתו, ע"פ 306.
22 וגמדה זו מעוררת שאלה אחרת: אם אמנם חתר הנאצים בעיקר למלחמה ביהדות, ורי זה סבב הלכתי שבגודר כ"שעת השם"ו, בה חייב כל אחד להקפיד על קיום המצוות. ואה על כך כפרכו, ג. זעטארה בראת ההלכה.
23 קל במרכי, כערך: יענותה המחתרת היהודית במחשה וא-ה, יד ושם, ירושלים תשי"ג, כרך ג, ע"פ 221. אה נפיק א - אל בית הדב' ובפיק י - ששכבת אורי.
24 חיים א קפלן, מפילת ישראל, ירושלים תשי"ז, ע"פ 173 (11.11.40).
25 נראה שחור גם התפיסה, מאחר דבריו של פקוביים (לאחר השואה): "מה, אשא, קודשותם של היהודים... הם שילש עברו ניצחנות הקודשה שליט... בשל עפם נאמנתם". אמיל פקוביים, לחדנה מחיש של שארית הפליטה היהודית, כערך: תשדחת יסד כפם היהודי בעקבות השואה יד ושם, ירושלים תשי"ז, ע"פ 610. להלן: תשדחת יסד. ורכי ש' הזכרבו, קודש השם, ע"פ 23-24.

ה'תשנ"ב, ק"ב, ע"ב, ת"א, ה'תשנ"ב, וס"א, ה'תשנ"ב

בשאלות הכלל היא מראה מקורי התורה המבארים את מאורעות הזמן באור הנהגת ה' את עמו, והי' דן עפ"י המסקנא היוצאת מתוך פסוקי התורה, מתוך סוגיות הש"ס, מאמרי חז"ל ודברי רבותינו הראשונים והאחרונים. מפני שבכל מאמריו הרבים בעניני העת אינו מביע כ"א מסקנת הלכה ודעת תורה, לכן גם מאמריו אלה אינם עשויים להתיישן ע"י שינוי תנאים וחילוף זמנים. הי' דגיל לומר כי מושג הצדק האנושי משתנה לפי המקום והזמן, אבל "צדקתך צדק לעולם" מפני ש"תורתך אמת".

בעסקנותו לטובת חינוך הפצת התורה ראה הצלת נפשות ישראל גם במובן הגשמי. במכתב ששלח ל"צעירי ישראל" בקיץ תרצ"ט לעודד ע"ד יסוד חברות ללימוד התורה ואירגון ישיבות קטנות הוא מבאר כי סיבת הסיבות של כל הצרות הבאות עלינו היא שכחת התורה ושלכן חינוך לימוד התורה הוא הצלה גם במובן הגשמי, ושהעמידה מרחוק בענין הזה יש בו משום לא תעמוד על דם רעך כפשוטו.

**

מות הקדושים של אבינו גאון ישראל הי' המשך ישר בשלשלת קידוש השם ועסק וקיום התורה של ימי חייו. שערות הראש תסמנה עת נעתיק בזה מזכרונותיו של עד רא"י הרב אפרים אשרי שליט"א — נתפרסמו בספרי הרב אשרי שליט"א, בעתונים באה"ק ובחז"ל, וגם בספריו של הרב מ"מ ישר שליט"א — את דבריו האחרונים לחביריו קדושי עליון כשהופסקו מלימודם — מס' גדה — והובלו לקדש שם שמים ביציאת נשמותיהם בעלות הלהב מעל המזבח ביום המר והגמחר י"א תמוז התשי"א.

"ר' אלחנן האט גערעט רוהיג און געלאסען, ווי תמיד, אפילו די שטימע האט זיך ביי איהם ניט געביטען. אויף זיין פנים איז געווען די זעלבע ערענסקייט ווי תמיד. ער האט אפילו ניט אנגעשלאגען א פערזענליכען סאן, ניט געפרואווט זיך געזעגענען מיט זיין זון ר' נפתלי. ער האט גערעט צו אלעמען, צו כלל ישראל.

"ר' אלחנן דבר בשקט תוך מנוחה נפשית כתמיד אף קולו לא השתנה במאומה, ארשת פניו הביעה רצינות אך רגילה, בדבורו לא הרגישו כל נימה פרטית, לא ניסה אף להפרד מבנו ר' נפתלי. שיחתו הייתה מכוונת לכולם, לכלל ישראל].

"אין הימעל, מסתמא, האלט מען אונז פאר צדיקים, ווייל מען וויל דאך אז מען זאל מכפר זיין מיט אונזערע גופים פאר דעם כלל ישראל. דארפן מיר טאקע תשובה טאן יעצט, גלייך אויפן ארט. די צייט איז קורץ, דער ניינטער פארט — מקום הטבח וקידוש השם של קדושי סלבודקה קובנה — איז נאהענט. דארפן מיר אין זינען האבען אז מיר וועלען זיין בעסערע קרבנות אויב מיר וועלען תשובה טאן וועלען מיר אפראטעווען אונזערע אמפריקאנע-ברידער און שוועסטער.

[במרומים מחשיבים אותנו כצדיקים, כנראה, כי נבחרנו לכפר בגופותינו על כלל ישראל, אי לזאת אנו צריכים לשוב לה' בתשובה שלימה ומיד במקום... הזמן קצר, הדרך למבצר התשיעי (מקום הטבח של קדושי סלבודקה קובנה) קרובה, עלינו לדעת כי קרבנותינו יעלו יותר לרצון ע"י התשובה, וע"י כך נציל את חייהם של אחינו ואחיותינו באמריקה...]

"זאל חלילה ניט אריינפאלען ביי קיינעם אין מוח א פסול'ע מחשבה וואס איז פיגול און מאכט פסול דעם קרבן. מיר זיינען איצט מקיים די גרעסטע מצוה. באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה, דאס פייער וואס ברענט אונזערע גופים, איז דאס פייער וואס וועט צוריק אויפריכטען דאס אידישע פאלק".

[שלא העלה ברעיוננו איוו שהיא מחשבת פסול ח"ו, שהיא כפיגול ופוסלת את הקרבן, אנו מקיימים עתה את המצוה הכי גדולה, "באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה" האש היוקדת את גופותינו היא האש שתחזור ותקים מחדש את בית ישראל].

ויעלו קדושי עליון בסערה השמימה, ותורה באש חורה עם תיקה ונרתיקה והדורשה וחוקרה, וגאון ישראל מופת הדור והדרו מנהיגו ופברניטו אדאמור"ר זצוקלה"ה אבינו רכב ישראל בעתותי שלי ופרשיו בשעות חירום ומלחמה ואחריו אחינו הקדושים העלוי העצום וקדוש הרב נפתלי בינוש זצוק"ל וצדיק וקדוש אהוב ונתמד הרב צבי יהודא לייב זצוק"ל הי' יצאו נשמותיהם מתוך אהלה ופלפולה של תורה מגופות צרופים בכל מיני טהרה גוילים נשרפים ואותיות פורחות, ואנחנו יושבים משממים באשמה

עין משפט
גור מציחה

לב א מ"י פ"ח מכל'ס
מה כולס ד:
לב ג סג כולס ס:
לב ג סג כולס ס:

תבלין שינים ושלשה שמות והן מין אחד . פירש רש"י כמו פלפל

האך פלפל לבן פלפל שחור ונטי' הא דקחמי בסופא
ר"ש אומר ב' שמות ממין אחד זה שני מינין משם אחד הן מנערין
משמחה לה שני מינין משם אחד כפיין שמנתי לקחן (דף ג) תרי
גוויי האלא חבל חיומה וכי כשכיל
שיש להם שם אחד יש להן להנערין
ויחר מה מעיל הסס לגרום הלידוף
כיון שהם שני מינין והן עומים נטייה
ומפרש ר"ח דג' ענינו אישור בגון
של ערלה או של כלא הכרם ועל
הצירה ושל עיר הגדולה קרי ג' שמות
מ"דאחרינין שלא הסס המכילוי ליד
מחט מכילוי ליד השלטנים ובפרק
המקבל (ב"מ ק"א) שוכר בכל השמות
כלל וכן משמע בדיהי בירושלמי כריש
פ"ב דמסכת ערלה דקחי ההרומה
ותרומה מעשר ותרומי' (ה) של דמאי
והאכל והכשרים עולין בלחוד ומהאי
ומאשרין זה עם זה וקאמר עלה
בגמרא לרבי שמעון מלכה אמי
דלאר ר"ש הן שני שמות מנערין
הא מדה שסלם שם תרומה:
אסורין ומאשרין . לנאמיה נראה
מדהי אסורים והא הן
מאשרין דאסורין הוין לאסור הוא
הקדמה ומאשרין למלקחיה ווף על גב
לדעתין חייב סאחא אמרי' ב' כלל
גדול (ב"מ ט"ל) דתלבולא (אפינול ותתר הן
מאשרין למלקחיה ומאשרין ובפרק
בשרא דע"י (דף ט) דפליגי אביי
ורבא דאביי סבר בשר טעמא חוליין
וקאמר אביי מנא אחינא לה דקחן
חנלין ב' ו' שמת ס' א"י דבשר
טעמא חוליין טולה חד טעמא נינהו
אחיא בשר סאחא חוליין הוא שמת
לחד והאי שמת לחד ורבא אמר הוא
מני רמי הוא דאמר כל איסורין
ככפרה ומאשרין זה עם זה שחלמר
לא חלבל כל טעמיה כל שחיטבניו לך
הי הוא בכל האכל משמע דלאביי
אחיא אפי' אביבא דרבנן דרימ' אפי'
דע"י פליגי עליה לכל המחוח לענין
מלקוח סבר אביי דלא פליגי אלא
ב' מינין אכל ב' איסורין ומין אחד
לא הוא דאמר רש לקום כפרק
האערוכות (ובנייה סה) האפינול והטתר
והסאח שכלן זה בזה והלן פטור
או אפשר שלא ירבה מין על חבירו
ויבטלו ולמלקוח חייב דבסאח לא
עיך ביה סאחא ועוד מדקאמר ההס
שימ האראח ספק לא שמה האראח
ומדמכטלן זה אח זה היה משמע דאני
איסורין לרבנן דרימ' הן מנערין יל
דאג'מ סמכטלן זה אח זה סמכטלן
מאשרין הן למלקוח וכן משמע במעילה
בפרק קדשי מזבח (דף י"ז) דקחן
הפינול והטור והסאח (ב) הן מאשרין
וקאמר בגמרא לא שט אלא לעומתא
דיס אכל לאכילה מאשרין והא
דח"שירי (י) לאחיי קרא דלאכילה
מאשרין מלח ויכל כי קדש הס כל
שקדש פטול ב"ה הכסוב ליתן לא
מעשה על איכילוס פירוש מדמאמר
כללו אחד מאשרין לא ח"שירי אלא
לר"ש דאמר ב' שמות הן מאשרין
ובקדש מודה משום קרא דרבי אליעזר
אכל לרבנן אפי' בעמלמ מאשרין
וא דקמ' ב' קדשי מזבח (מעילה גה).

שפרו ודכו . דכל אחד מהעברה השנה זכר במטה שוט נסל לאליכס
ינא ידענא הכא רמזא : כשני מיכתי ל"ס . חזמי דכשיל דלא
כדיכ בשלמי : ארד פסק אפלק גס פלס . מאן רמו ל' גלוח גס
רטיחא הוא : אפר ס' . אחא אמר התכחה וכך לא חילן :
הורה איר יפסו . וחייל שחאוי ויתקדש שמך
כשולס כשחפשה דין כשוכרין על
דברך : קרלם לון בני כסורי פירלא .
שהיה גלי לפיך שך סעדין לומר
לפניך כסיו נעשה ונשמע לקבל שו"ך
מהבחה ככניס : ול פשרין ולא
מנשם נפו . שך מליט בחד המדבר
שלא עבס הקב"ה אלא מר ענה
ומעלה דמדי (נמדיר יז) נמדבר
הזה יפלו שרכס וגו' מן כ' טה
ומעלה אכר הליטהס עלי : פי אפס
אכיו . כנגד ילקח אמרו והא אמר
לס הדא כנגד הקב"ה סאחא אכיוס:
כשלאפוס של כרול כדך כל הגוליס
שכר ע"פ גזרת גלות יד לס
כפכני ארס . כשכיל דיכח הארס
משמחה למאריס כחגליס ולא
הכרס כשלאפוס : כמרימי טול פל למייס .
כארס הכסול ומחייס לבהמו להריס
פולה *מכל טלחה כלווין ובקמטא : (ל' ט)
ואפ פלוי לזיל . הייה לסכ כח
להכל לא סעכוס הפד : (ל' ט)
בתר"י חיל קנס . כבר משירי
סח בילת תרעולת סחא
קלה לכסל ולא ככיסור כל בילה שיטו
אלא בערוגרה מבינה קלה : ומאשרין .
כל מיני חנלין זה עם זה : קליפי
מחויס . הגדילה ע"י הקליפה כפון
לחין : פפיס . *קרוו : פולס
*ורנל : פי פכסס . כרלס הסכסה
שעשה בקליפה טון משע כד :
נסר . מין ארחה שקרין יעורי :
קטולא וספלנ . בגמרא מפרק נה :
אפ סכסס . על דס מר סאלט
הסמחין מעבירין על הכסס על דס
כד כנגד למיחו : (ג') פפס .
הא דקולמס מרוסס לא חיי למדי
אלא להפסק : כפס דאקלדיא . מן סל
מסח : ורפינסו . אמחיני דקמי
הגלן מאשרין שני מינין לכיפור :
ב' ו' פפס . פלפל לבן שחר וחורן
או אפי' מן ג' מינין וסס (ססאח)
על אישור אסור אס סיכל בן אה
הקדמה : ומאשרין . לכבולה אס הן
ככל אחד כדי לסכל ולמשרש ויכבולה :
ואפר סוקיס . הא דקחי מאשרין :
במתי

(פי' וס' פ"ח ס' . ר"כ
פלקן וס' וס' מין י"א)

(ל' ט)

(ל' ט)

לכס כס סכסל

סכסל סכסל

ס סכסל

נליון

השם

רש"י ורס

עבר ורס

לא ידענא .

פי' מריח

לא פי' כס

ד"ס מל

מחנה ל"ס :

וח"ס ר"ס

פלקן וס

כרלמי' אל

סכסל ככיל

לדי ססס .

ססס דף ד

כ"ל :

ל' ט

כ"ל ט

כ"ל ט

כ"ל ט

כ"ל ט

כ"ל ט

כ"ל ט

הגדה של פסח

שער מאמר אנדרא דפסחא יששכר

למליץ נסענוחיו ודמסיים סגנא עלי וכו' כניל סירש באורך בדיח חסו יכו' ביום סדון כגדול וכו' לאחד דיני סלאחר מייחא בריא חסו רמז כסמיכות כרפס (שכוח כל ככשר חליד לזכור לו יום וכו' ולאחר כיו) יחז' (סגנא עלי סמחליקס לחלמיס סמנא ככו' שכוח מלינא יחמק לסמך כל חימוס סמרוח באלף סשניסי שכוח אחר כחי' כרפס כניל) יסודנו כשיי כנחולס שלימס בריא:

ה' תיימ א' יצ' כ
שפורא
2/3 מ' תיימ א' יצ' כ

מחלקים סמנא כשני לאסיקומן. כנה סמטחי מסס קדוש **אאזמר** הגדיה דרב דפח וצללהיה רמז נכון סיו כפח כסרה. כי כשלפס מנזח סס חניד' כנגד אנכסס יחמק ויסקב וסמלס כאלמפיח כיו' כנגד יחמיק. וכנה יחמק יכו' כמלדיק לפחיד לכס כסמחל' ככנה (דף סיס סיכ) ויחמך סגנא עלי וסגנא סלך וסיו' יגללו ישראל. סייכ כפח זמן כנחולס כליל ססח סמחליקס אה כמל'ס כרומח ליחמיק שכוח יכו' כמלדיק ככחי' סגניא עלי וסגנא סלך ונס לוקחיס חלק כגדול כמלס לאסיקומן סייכ כסימון יחין שכוח כרוב חלק כגדול מחיכס יחמיק שכוח ני' אוחיות מחיכס יחמיק סכדיס דסח'ת, וניל כוס חגלון קלח. רמז מכונן שלמרו כדיל לחיס סניי מה דרכו סל סני כפרוסס (ססחיס קסיו) וסיכ מסנדיס כמלס וממחליקס לאסיקומן וכנה לחיס סניי פולה יחמיק וסיו' כרכיכ סייכ שסיר רק ככמלס כשניי שכוח יחמיק מקימין כס לחיס סניי דרכו סל סני כפרוסס וממחליקס אוחס ולוקחיס כפרוסס לאסיקומן. ונס יל רמז כי ממחליקס כמלס זו ככי שכוח מדה יחמק כחי' לכני' חלמיס חלי' כחי' מטימיס וחלי' כחי' מטימיס סייכ כיס חלי' (אוחיות יחין) פולה יחמיכ שכוח מדה יחמק כגדול. ורמז עוד כי יחין כניי חיק סייכ כמדרש מוכח כחי'ס' סנח (סוף סרי' דמילס) אכר קדש יודי' מנסן (זה אנכסס) וחיק כסלרו סס זה יחמיק וכו' עיייס כרי יחמק סיקרל חיק חס כולס יחין וכחי'.

תתרכו דבר אחר כי יתן ראשי סיס ויניני מקור דמעה, מהו כי יתן ראשי סיס, אמר הקב"ה הלואי הנחרי עולם חתו וכחו כשם שחיה שנאמר ק'זרח אלהים מרחפת על פני הסים, ואין ראשי שנאמר כאן אלא בריהו של עולם שנאמר בראשית ברא אלהים. דבר אחר כי יתן ראשי סיס, אמר ה' ב'ה (אלולי) [הלואי] לא ירדתי לדר סיני ונתתי להם תורה שיעברו עליה וענשו בה. אין ראשי אלא תורה שנאמר ק'ה' קנני ראשית ורכו קדם ספעליו סאו, כוא וראה (כמי יתן), משה סקלסם כמי יתן שנא' ק'יכו יתן והיח לבבם זה להם, ודמיה אמר מי יתן ראשי סיס, אמר דניאל ק'והוא מהשנא עדינא חסניא. כשיצאו ישראל סמצרים אמר משה ק'וושע ה' ביום דהוא את ישראל, וכשיצאו ישראל סירושלים אמר ירמיה נתנני ה' בידו לא אוכל קום. כשיצאו ישראל סמצרים אמר משה ק'היתה תורה לקרשו ישראל סמשלותיו, וכשיצאו ישראל סירושלים אמר ירמיה סרו סמא קראו לכו סרו סרו וט' (צאו ססס). כשיצאו ישראל סמצרים אמר משה הים ראה וינס חודין יסוב לאחור, וכשיצאו ישראל סירושלים אמר ירמיה ק'על נדיות כבל שם ישכנו גם כסנו. כשיצאו ישראל סמצרים אמר משה דהרים רקרו כאילים, וכשיצאו ישראל סירושלים אמר ירמיה ק'ראיתי (את) דהרים והנה רועשי'. כשיצאו ישראל סמצרים אמר משה 'זה ארבעים שנה ה' אליהך עמך לא חסרת דבר, וכשיצאו ישראל סירושלים אמר ירמיה עוללים סאלו להם פורש אין להם. כשיצאו ישראל סמצרים אמר משה יכנסדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אליהך כאשר ישא איש את בנו, וכשיצאו סירושלים אמר ירמיה השליך סשמים ארץ חסארת ישראל. כשיצאו סמצרים אמר משה יואחם דרכים בה' אלהיכם חיים וט', וכשיצאו סירושלים אמר ירמיה רכב לשון יונק אל חכו כצמא. כשיצאו סמצרים אמר משה יענן ה' עליהם יומס. ושיצאו סירושלים אמר ירמיה סכותה בענן לך סעבור חפלה. כשיצאו סמצרים בשידת יצאו שנאמר 'הו ישיד משה ובני ישראל את השירה, וכשיצאו סירושלים ככניה יצאו שנאמר ככה תכה בלילה דמעה על לחייה:

ולקול מלחין
אליה כ' 2